

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Пилюта Марина Юріївна

УДК 311.21:339.56.053(477)](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України

Спеціальність 08.00.10 – статистика

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

М. Ю. Пилюта
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Манцуров Ігор Германович**,
член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук, професор

*Всі приписки
дисертації ідентичні.*

Вашій секретар

спеціалізованої вашої пари Д 26.870.01

Зоріша О.А.

Київ – 2021

АЗБУ

АНОТАЦІЯ

Пилюта М.Ю. Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.10 – статистика. – Національна академія статистики, обліку та аудиту, Київ, 2021.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі статистики ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Дисертаційна робота присвячена розробленню та вдосконаленню інформаційно-аналітичного забезпечення здійснення розрахунків зі статистики зовнішньої торгівлі. У роботі наведено практичні рекомендації щодо проведення заходів державної політики у сфері зовнішньої торгівлі, застосування яких на практиці сприятиме веденню більш ефективної зовнішньоекономічної політики, яка сприятиме збалансуванню обсягів експорту / імпорту товарів і послуг.

У процесі дослідження удосконалено понятійний апарат у сфері зовнішньої торгівлі, зокрема, уточнено поняття «зовнішня торгівля» та «ефективність зовнішньої торгівлі». Виходячи з цього поняття «зовнішня торгівля» пропонується доповнити деякими групами товарів, які не обліковуються статистикою зовнішньої торгівлі товарами, а поняття «ефективність зовнішньої торгівлі» – розуміти у контексті повноважень органів державного управління, які приймають рішення у даній сфері. Це дозволить, по-перше, покращити розуміння сутності обліку товарів у статистиці зовнішньої торгівлі; і по-друге, зрозуміти компетенцію уповноважених органів державної влади у частині підвищення ефективності зовнішньої торгівлі.

Визначено, що облік у статистиці зовнішньої торгівлі здійснюється Держстатом на основі даних митної служби, форми № 5-ЗЕЗ «Звіт про експорт (імпорт) товарів, що не проходять митного декларування» і

№ 14-ЗЕЗ «Звіт про придбання (продаж) товарів для забезпечення життєдіяльності транспортних засобів, потреб пасажирів та членів екіпажу» у розрізі зовнішньої торгівлі товарами, а також на основі даних Національного банку України та форми № 9-ЗЕЗ «Звіт про експорт (імпорт) послуг» у розрізі зовнішньої торгівлі послугами. Зазначені форми подаються суб'єктами господарювання, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, до Головних управлінь статистики в областях та узагальнюються Держстатом. Показано, що форми статистичної звітності не слугують головним джерелом інформації про обсяги експорту / імпорту товарів і послуг, а лише доповнюють дані Держмитслужби і Національного банку України.

У роботі досліджено вплив основних факторів на зовнішню торгівлю товарами за допомогою використання прийомів кореляційно-регресійного аналізу. Так, показано, що експортується з України переважно сировина (зернові культури, руди та чорні метали), на обсяги експорту якої впливають середня ціна експорту та обсяги видобування, а також обсяги капітальних інвестицій вкладених у дану галузь. Визначено, що імпортується здебільшого готові товари (механічні машини та засоби наземного транспорту) та мінеральне паливо, на обсяги імпорту яких в основному впливають середня ціна імпорту й офіційний обмінний курс долара до гривні (облік у статистиці зовнішньої торгівлі ведеться, як правило, у доларах США).

У дисертаційному дослідженні визначено основні проблеми, які мають місце у зовнішній торгівлі. До основних з них можна віднести такі:

- сировинну спрямованість експорту;
- тривалі процедури укладення угод про взаємообмін товарами між країнами-партнерами;
- залежність України від імпорту мінерального палива;
- корупція і високий рівень тіньового сектору в економіці.

Для усунення встановлених під час дослідження проблем було запропоновано низку заходів, спрямованих на їхнє нівелювання:

- 1) розбудова та технологічне оновлення вітчизняних підприємств для виготовлення якісної високотехнологічної продукції на місцях;
- 2) приведення національних виробничих стандартів у відповідність до норм Європейського Союзу;
- 3) налагодження механізму тісної взаємодії між органами державної влади (зокрема Держстатом), Держмитслужбою і суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з метою одержання більш точної статистичної інформації для подальшої можливості оперативного виправлення помилок у разі їх виявлення;
- 4) створення єдиної з країнами-партнерами електронної бази митних декларацій, із зазначенням характеристик суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності для пришвидшення митних процедур та уникнення помилок при заповненні митних декларацій;
- 5) переведення митних органів на автоматизовану роботу для виключення людського фактору і, відповідно, зниження рівня корупції.

На підставі аналізу теоретичних джерел та практики роботи державних статистичних органів обґрунтовано доцільність впровадження до системи статистичних показників коефіцієнта випередження інтенсивності зростання обсягів експорту над швидкістю зміни обсягів імпорту. Це дозволить прослідкувати динамічні зміни в зовнішній торгівлі та зробити більш ґрунтовний аналіз, спрямований на визначення причин таких змін.

У дисертаційному дослідженні удосконалено типологізацію системи чинників, які мають суттєвий вплив на зовнішню торгівлю. Зокрема, блок ендогенних чинників доповнено чинником роботи митної служби, оскільки від ефективності такої діяльності безпосередньо залежить точність і зміст отриманої статистичної інформації, зокрема, щодо обсягів експорту / імпорту товарів.

Доповнено перелік проблем зовнішньої торгівлі питанням взаємодії державних і митних органів. Це виражено у тому, що на сьогодні у Держстату бракує прямого права коригувати чи виправляти дані, одержані від митної служби. Це ускладнює процес аналізу таких даних, оскільки виправлення помилок займає достатньо багато часу. У розпорядженні Держстату відсутні прямі контакти підприємств, які провадять зовнішньоекономічну діяльність, як це є, наприклад, в Ісландії, що також унеможлиблює уточнення інформації чи з'ясування причин розходження даних.

Для вирішення цієї проблеми запропоновано створення єдиної бази статистичної інформації та реєстрів, в якій органи влади матимуть можливість напряму використовувати необхідну для проведення оцінки чи аналізу певних явищ інформацію без зайвих запитів, що скоротить час на обробку інформації та прийняття рішень, як це практикується в Європейському Союзі. Наголошено, що такого роду інформація реєстрів має бути захищеною у рамках відповідного законодавства.

Результати проведеного у дисертаційній роботі аналізу засвідчили про незбалансованість зовнішньої торгівлі в Україні, що можна вважати достатньо негативним явищем для економіки країни. Так, наприклад, переважання обсягів імпорту над обсягами експорту збільшує відкритість економіки країни та говорить про неможливість задовольнити потреби населення внутрішнім виробництвом, і також створює додаткові витрати з бюджету на закупівлю згаданих товарів.

Проведений аналіз розходжень обсягів зовнішньої торгівлі товарами з країнами-партнерами за допомогою методу дзеркальної статистики вказує на те, що існують досить значні розбіжності. Основними причинами таких суперечностей ми вказали такі:

- 1) неправильне зазначення в митних деклараціях країни походження чи країни призначення;
- 2) різниці у методологічних положеннях щодо обліку товарів;

3) використання неправильного кодування товарів за Гармонізованою системою, коли, наприклад, один товар відносять до різних кодів за його характеристиками;

4) некоректний облік офіційною статистикою тіньового сектору.

Зроблено узагальнення, що вказані причини ускладнюють зіставлення даних і перешкоджають виявленню конкретних проблем, які наявні у торгівлі для покращення співпраці між різними партнерами у межах зовнішньої торгівлі.

З'ясовано, що залежність України від імпорту мінеральних палив сьогодні є основною проблемою, оскільки на імпорт природного газу для задоволення потреб внутрішнього ринку витрачається вагома частина коштів державного бюджету. Зараз можна спостерігати процес переорієнтації енергетичного ринку України на європейський, де ціни на природний газ дещо нижчі, а умови його постачання більш лояльні. Доведено, що це в перспективі дозволить знизити витрати на закупівлю мінеральних палив і перенаправити їх на розробку і видобуток власних родовищ.

Показано, що більш ефективну зовнішньоекономічну діяльність можна провадити на основі підписаних угод про торгівлю з країнами-партнерами. У таких угодах визначаються умови торгівлі, встановлюються податки та митні збори, перелік товарів за якими ведеться торгівля. Крім того, за положеннями договорів можуть встановлюватися певні пільгові режими за домовленістю сторін. Пришвидшення процедури підписання таких угод є надзвичайно актуальним питанням, оскільки від цього безпосередньо залежить швидкість здійснення торговельних процедур, точність статистичного обліку товарів та збільшення обсягів торгівлі загалом.

Підтверджено у дослідженні, що проведення аналізу збалансованості зовнішньої торгівлі в сучасних умовах економічного розвитку України в рамках поглиблення процесу глобалізації є вкрай актуальним питанням, оскільки зовнішня торгівля являє собою основне джерело валютних надходжень до бюджетів усіх рівнів і вказує на рівень ефективності

загального розвитку держави. Раціональна і науково обґрунтована зовнішньоекономічна політика та зважені управлінські рішення в цій сфері, дають змогу розвивати національне виробництво, зокрема, депресивні регіони і розробляти і вводити власні стандарти виробництва, особливо в сучасних умовах переорієнтації на європейський товарний ринок. Як свідчать результати дисертаційного дослідження, це та інше дозволить Україні вийти на європейський ринок збуту продукції як повноправному партнеру і, відповідно, скоротити обсяги імпорту та збільшити обсяги експорту для збалансування зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: міжнародна торгівля, зовнішньоекономічна діяльність, товар, послуга, експорт, імпорт, торгівля, статистичні показники, сезонне коригування, динаміка, структура, митна декларація, суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності.

ANNOTATION

Pilyuta M.Yu. Statistical analysis of the balance of foreign trade of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a specialty 08.00.10 – statistics. – National Academy of Statistics, Accounting and Auditing, Kyiv, 2021.

The dissertation was performed at the Department of Statistics of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

The dissertation is devoted to the development and improvement of information and analytical support for the implementation of calculations in foreign trade statistics. The paper provides practical recommendations for public policy measures in the field of foreign trade, the application of which in practice will contribute to a more effective foreign economic policy, which will help balance the volume of exports / imports of goods and services.

In the course of the research the conceptual apparatus in the field of foreign trade was improved, in particular, the concepts of “foreign trade” and “efficiency of foreign trade” were specified. Based on this, the concept of “foreign trade” is proposed to be supplemented by some groups of goods that are not taken into account in foreign trade statistics, and the concept of “foreign trade efficiency” – to understand in the context of public administration decision-making powers. This will, firstly, improve the understanding of the essence of accounting for goods in foreign trade statistics; and secondly, to understand the competence of the authorized public authorities in terms of improving the efficiency of foreign trade.

It is determined that the accounting in foreign trade statistics is carried out by the State Statistics Service on the basis of data from the customs service, form № 5-FEZ “Report on export (import) of goods that do not pass customs declaration” and № 14-FEZ “Report on the purchase (sale) of goods to ensure the viability of vehicles, the needs of passengers and crew” in terms of foreign trade in goods, as well as on the basis of data from the National Bank of Ukraine and form № 9-FEZ “Report on export (import) of services” in terms of foreign trade in services. These forms are submitted by business entities engaged in foreign economic activity to the Main Departments of Statistics in the regions and summarized by the State Statistics Committee. It is shown that statistical reporting forms do not serve as the main source of information on exports / imports of goods and services, but only supplement the data of the State Customs Service and the National Bank of Ukraine.

The influence of the main factors on foreign trade in goods is investigated through the use of correlation-regression analysis. Thus, it is shown that mainly raw materials (cereals, ores and ferrous metals) are exported from Ukraine, the export volumes of which are influenced by the average export price and production volumes, as well as the volume of capital investments invested in this industry. It is determined that mostly finished goods (mechanical machinery and land vehicles) and mineral fuels are imported, the import volumes of which are mainly

influenced by the average import price and the official exchange rate of the dollar against the hryvnia (foreign trade statistics are usually in US dollars).

The dissertation research identifies the main problems that occur in foreign trade. The main ones are as follows:

- raw materials export orientation;
- lengthy procedures for concluding agreements on mutual exchange of goods between partner countries;
- Ukraine's dependence on mineral fuel imports;
- corruption and a high level of the shadow sector in the economy.

To address the problems identified during the study, a number of measures were proposed to eliminate them:

1) development and technological renewal of domestic enterprises for the manufacture of high-quality high-tech products on the ground;

2) bringing national production standards in line with the norms of the European Union;

3) establishing a mechanism of close cooperation between public authorities (including the State Statistics Service), the State Customs Service and foreign economic entities in order to obtain more accurate statistical information for further possibility of prompt correction of errors in case of their detection;

4) creation of a single electronic database of customs declarations with partner countries, indicating the characteristics of foreign economic activity to speed up customs procedures and avoid errors in filling out customs declarations;

5) transfer of customs authorities to automated work to eliminate the human factor and, accordingly, reduce corruption.

Based on the analysis of theoretical sources and practice of state statistical bodies, the expediency of introducing into the system of statistical indicators the coefficient of anticipation of the intensity of growth of export volumes over the rate of change of import volumes is substantiated. This will allow us to follow the dynamic changes in foreign trade and make a more thorough analysis aimed at determining the causes of such changes.

The dissertation research improves the typology of the system of factors that have a significant impact on foreign trade. In particular, the block of endogenous factors is supplemented by the factor of the customs service, as the effectiveness of such activities directly affects the accuracy and content of statistical information, in particular, the volume of exports / imports of goods.

The list of problems of foreign trade with the issue of interaction between state and customs bodies has been supplemented. This is expressed in the fact that today the State Statistics Service lacks a direct right to correct or correct the data received from the customs service. This complicates the process of analyzing such data, as error correction takes a long time. The State Statistics Service does not have direct contacts with enterprises engaged in foreign economic activity, as is the case, for example, in Iceland, which also makes it impossible to clarify information or find out the reasons for data discrepancies.

To solve this problem, it is proposed to create a single database of statistical information and registers, in which the authorities will be able to directly use the information needed to assess or analyze certain phenomena without unnecessary requests, which will reduce processing time and decision-making, as practiced in the European Union. . It is emphasized that such information of registers should be protected under the relevant legislation.

The results of the analysis conducted in the dissertation work showed the imbalance of foreign trade in Ukraine, which can be considered a rather negative phenomenon for the country's economy. For example, the predominance of imports over exports increases the openness of the country's economy and indicates the inability to meet the needs of the population with domestic production, and also creates additional budget expenditures for the purchase of these goods.

The analysis of differences in the volume of foreign trade in goods with partner countries using the method of mirror statistics indicates that there are significant differences. The main reasons for such contradictions, we have indicated the following:

- 1) incorrect indication in the customs declarations of the country of origin or country of destination;
- 2) differences in methodological provisions for the accounting of goods;
- 3) the use of incorrect coding of goods under the Harmonized System, when, for example, one product is attributed to different codes according to its characteristics;
- 4) incorrect accounting by official statistics of the shadow sector.

It is generalized that these reasons complicate the comparison of data and prevent the identification of specific problems that exist in trade to improve cooperation between different partners in foreign trade.

It was found that Ukraine's dependence on imports of mineral fuels is a major problem today, as a significant part of the state budget is spent on natural gas imports to meet the needs of the domestic market. Now we can observe the process of reorientation of the energy market of Ukraine to the European one, where natural gas prices are slightly lower and the terms of its supply are more loyal. It is proved that in the future it will reduce the cost of purchasing mineral fuels and redirect them to the development and extraction of their own deposits.

It is shown that more effective foreign economic activity can be carried out on the basis of signed trade agreements with partner countries. Such agreements determine the terms of trade, set taxes and customs duties, a list of goods for which trade is conducted. In addition, the provisions of the agreements may establish certain preferential regimes by agreement of the parties. Accelerating the procedure for signing such agreements is an extremely important issue, as it directly affects the speed of trade procedures, the accuracy of statistical accounting of goods and increase trade in general.

It is confirmed in the study that the analysis of the balance of foreign trade in the current economic development of Ukraine in the context of deepening globalization is a topical issue, as foreign trade is the main source of foreign exchange earnings to budgets at all levels and indicates the level of overall

development. Rational and scientifically sound foreign economic policy and prudent management decisions in this area allow to develop national production, in particular, depressed regions and to develop and introduce their own production standards, especially in the current conditions of reorientation to the European commodity market. According to the results of the dissertation research, this and other things will allow Ukraine to enter the European market as a full partner and, accordingly, reduce imports and increase exports to balance foreign trade.

Key words: international trade, foreign economic activity, goods, service, export, import, trade, statistical indicators, seasonal adjustment, dynamics, structure, customs declaration, subject of foreign economic activity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у науковому фаховому виданні України:

1. Шемчук М. Ю. Аналіз динаміки звітної зовнішньоторговельного балансу України за 2015–2017 роки та за і півріччя 2018 року. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 5 (16). С. 271–274. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/16_2018/50.pdf (0,3 друк. арк.)

у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз:

2. Шемчук М. Ю. Динаміка обсягів експорту-імпорту товарів в Україні за 2011–2015 роки. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*: зб. наук. пр. (Google Scholar). Київ. КНЕУ. 2016. Вип. 92. С. 197–206. (0,7 друк. арк.)

3. Шемчук М. Ю. Аналіз обсягів експорту-імпорту товарів за регіонами України у 2015–2017 роках. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 15. С. 163–166. Сер.: Статистика (Index Copernicus, Google Scholar). (0,2 друк. арк.)

4. Шемчук М. Ю. Статистичне вивчення сезонно скоригованих даних з експорту-імпорту товарів у 2017 році. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 194–198. *Сер. Економіка і управління (Index Copernicus)*. (0,2 друк. арк.)

5. Шемчук М. Ю. Статистичний аналіз участі найбільших регіонів України в експорті-імпорті товарів у 2018 році. *Науковий економічний журнал «Інтелект XXI»*. 2019. № 2. С. 79–83. *Сер.: Національна економіка (Index Copernicus, Google Scholar)*. (0,3 друк. арк.)

у зарубіжному виданні:

6. Шемчук М. Ю. Статистичний аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами європейського союзу у 2018 році. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2019. Vol. 1. 2(22). P. 27–32. (0,3 друк. арк.)

в інших виданнях:

7. Шемчук М. Ю. Аналіз змін у географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами між Україною та країнами ЄС у 2016–2017 роках. *Corporate governance: strategies, technology, processes: II International scientific conference*. October 26, 2018. Leipzig, Germany. С. 10–13. (0,1 друк. арк.)

8. Шемчук М. Ю. Статистичне вивчення основних країн-партнерів членів ЄС у зовнішній торгівлі України товарами у 2018 році. *III International Scientific Conference Modern Transformation in Economics and Management: Conference Proceedings. Part I. March 29th*. 2019. Klaipeda, Lithuania. P. 11–15. (0,3 друк. арк.)

9. Шемчук М. Ю. Статистичний аналіз сезонно скоригованих обсягів експорту та імпорту товарів у 2018 році. *Розвиток бізнес-аналітики, обліку*

та оподаткування в умовах глобалізації, загострення енергетичних проблем: матеріали VII Міжнар.-практ. конф. (м. Дніпро, 11–12 квітня 2019 р.). м. Дніпро. ДНУ ім. О. Гончара, 2019. С. 21–23. (0,2 друк. арк.)

10. Shemchuk M. Comparison of foreign trade data between Poland, Slovakia and Ukraine XXVI Ukrainian-Poland-Slovak Scientific Seminar The role of statistics in the development of the modern economic systems (Kyiv, 8–9 October, 2019). Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman. С. 34. (0,04 друк. арк.)

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	16
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТАТИСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ	27
1.1. Теоретичні основи вивчення зовнішньої торгівлі	27
1.2. Інформаційне забезпечення аналізу зовнішньої торгівлі	43
1.3. Основні напрями та методи дослідження зовнішньої торгівлі України з іншими країнами світу.....	60
Висновки до першого розділу.....	72
РОЗДІЛ 2. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ І СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ	76
2.1. Аналіз системи критеріїв стану зовнішньоторговельного обороту товарами та послугами	76
2.2. Статистичний аналіз динаміки та структури зовнішньоторговельних операцій України.....	86
2.3. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами з використанням індексної моделі.....	118
2.4. Статистична оцінка впливу факторів на результати зовнішньоекономічної діяльності.....	132
Висновки до другого розділу	158
РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ ОБМІНУ РЕСУРСАМИ	162
3.1. Застосування методу дзеркальної статистики для співставлення даних зовнішньої торгівлі товарами між Україною та іншими країнами світу	162
3.2. Коригування даних з зовнішньої торгівлі товарами з урахуванням сезонної складової.....	185
3.3. Основні напрями вдосконалення процесу зовнішньої торгівлі	192
Висновки до третього розділу.....	206
ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	213
ДОДАТКИ	233

Перелік умовних позначень

ЗЕД	– зовнішньоекономічна діяльність
Держстат	– Державна служба статистики України
ГС	– Гармонізована система опису та кодування товарів
МСТК	– Міжнародна стандартна торгова класифікація
ШЕК	– Класифікація товарів за широкими економічними категоріями
УКТЗЕД	– Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності
СРС	– Класифікація основних продуктів
МСОК	– Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів економічної діяльності
КЗЕП	– Класифікація зовнішньоекономічних послуг
СНР	– Система національних рахунків
$E_{кв}$	– експортна квота
$I_{кв}$	– імпортна квота
КПБ	– Керівництво з платіжного балансу

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасне поглиблення процесу глобалізації посилює рівень економічної взаємозалежності країн і розширює відкритість національних ринків. За цих умов швидко змінюються обсяги та структура міжнародних потоків товарів і послуг, що потребує вдосконалення інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності та підвищення рівня ефективності зовнішньоторговельних відносин. В останні роки ці виклики набули ознак особливої актуальності для України, економіка якої є відкритою, залежною від зовнішніх ринків, з високим рівнем незбалансованості зовнішньої торгівлі товарами та послугами.

Висока залежність України від зовнішньоекономічних зв'язків, низькі показники конкурентоспроможності експортних товарів – характеристичні особливості сучасного етапу розвитку економіки країни. У цьому контексті важливого значення набуває дослідження впливу факторів і визначення перспектив розвитку зовнішньої торгівлі як сегмента української економіки.

За останні роки в економіці України зберігаються значний дисбаланс експортно-імпортних потоків та від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами. Зміни в геополітичному становищі за часів утвердження незалежності та сучасні трансформаційні процеси практично не спричинили підвищення експортного потенціалу і здатності виробляти товари й послуги, конкурентоспроможні на зовнішніх ринках.

Важливу роль у контексті вивчення стану і динаміки експортно-імпортних потоків товарів та послуг відіграє достовірність інформації про зовнішню торгівлю, що досягається порівнянням даних на основі методу дзеркальної статистики. Це дозволить точніше оцінити збалансованість на ринку зовнішньої торгівлі товарами й послугами та забезпечити оптимальний баланс між виробничими можливостями та перевагами споживачів.

Міжнародна торгівля як форма міжнародних економічних відносин є складовою рівноважного економічного розвитку суспільства, сприяє посиленню конкурентоспроможності національної економіки, підвищує рівень життя населення та забезпечує найповніше задоволення його потреб. З огляду на високий рівень впливу екзогенних факторів на економіку України зовнішньоекономічна діяльність за сучасних умов зазнає негативних трансформацій, що актуалізує необхідність дослідження її стану.

Потреба у статистичному підході до аналізу змін обсягів зовнішньої торгівлі обумовлена тим, що вона відбувається під комплексним впливом багатьох систематичних та випадкових факторів. Застосування статистичного підходу дозволяє зіставити значення індивідуальних і узагальнюючих показників стану та розвитку зовнішньої торгівлі України, оцінити міру змін, зв'язків і взаємозалежностей, а отже, простежити та проаналізувати закономірний зв'язок кількісної та якісної сторін розвитку досліджуваного явища.

Вивченню сутності, характеристик та умов провадження зовнішньої торгівлі присвятили праці такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як В. Бабірад-Лазунін, Н. Богацька, С. Герасименко, І. Гончар, В. Дідковська, О. Дьяченко, О. Єлісеєва, О. Корепанов, А. Мазаракі, М. Мазур, І. Манцуров, В. Михайлов, Т. Місяць, Т. Мельник, Л. Момотюк, Н. Непрядкіна, О. Осауленко, К. Павлова, Д. Покришка, К. Сіренко, Т. Тохтамиш, Л. Яценко. Проте, незважаючи на численні наукові напрацювання, питання статичного оцінювання зовнішньоекономічної діяльності, визначення її кількісних та якісних характеристик значною мірою залишаються дискусійними та невирішеними. Насамперед це стосується проблематики розроблення й удосконалення методологічних засад статистичного аналізу, приведення нормативно-правових актів і стандартів виробництва продукції у відповідність до вимог Європейського Союзу, аналізу характеристикних особливостей показників через розходження у відповідних методологічних положеннях різних країн, прогнозування обсягів експорту/імпорту на короткострокову перспективу. Крім того, статистичне оцінювання зовнішньої торгівлі та її впливу на економіку України потребує постійного вдосконалення й гармонізації методів та методологій статистичного дослідження, у тому числі й в аспекті

зіставлень даних та їх динамічних порівнянь, з метою розробки рекомендацій щодо скорочення негативних наслідків проблемних явищ у сфері міжнародної торгівлі.

Актуальність проблематики зовнішньоекономічних досліджень і недостатня вивченість цього питання на теоретичному та практичному рівнях обумовлює вибір теми дисертації, її мету, структуру та основні завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри статистики Навчально-наукового інституту «Інститут інформаційних технологій в економіці» ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» та є складовою наукових тем: «Методологічні засади статистичного дослідження економіки України в умовах реалізації стратегії інноваційного розвитку» (номер державної реєстрації 0111U007429, особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень та удосконаленні методологічних підходів до статистичного оцінювання стану і розвитку зовнішньої торгівлі України) і «Статистичне забезпечення інституційних та ринкових перетворень в Україні» (номер державної реєстрації 0116U001385, особистий внесок – обґрунтування концептуальних положень статистичного оцінювання розвитку зовнішньої торгівлі України для подальшого її виходу на ринок Європейського Союзу).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є удосконалення методологічних засад, методичних положень і практичних рекомендацій щодо статистичного вивчення збалансованості зовнішньої торгівлі товарами та послугами, що має забезпечити вищий рівень наукового обґрунтування й ефективність управлінських рішень у системі зовнішньоекономічної діяльності України.

Для досягнення визначеної мети поставлено і вирішено такі *завдання*:

– узагальнити теоретичні підходи до трактування та вдосконалити визначення сутності таких економічних понять, як «зовнішня торгівля» та «ефективність зовнішньої торгівлі»;

– розширити коло та збільшити потужність методів статистичного аналізу, які доцільно використовувати з метою визначення існуючих проблем, притаманних процесам функціонування системи зовнішньої торгівлі та її державного регулювання, а також пошуку оперативних та ефективних шляхів вирішення цих проблем;

– розвинути систему статистичних показників, використання яких забезпечуватиме необхідний рівень глибини й адекватності аналізу статистичних даних щодо зовнішньої торгівлі, зокрема рівня її збалансованості;

– здійснити типологізацію чинників, які зумовлюють процеси формування обсягів і структури зовнішньої торгівлі товарами та послугами в Україні, зміну значень відповідних статистичних характеристик у часі та просторі;

– розкрити особливості державного регулювання системи організації зовнішньоекономічної діяльності в Україні та статистичного забезпечення процедур міжнародної торгівлі з метою підвищення їх ефективності;

– виконати статистичне оцінювання стану, структури та динаміки обсягів зовнішньої торгівлі України, впливу ключових факторів на відповідні характеристики функціонування вітчизняної зовнішньоторговельної системи, зокрема на рівень її ефективності;

– проаналізувати рівень концентрації зовнішньої торгівлі товарами в Україні та його зміни в динаміці;

– провести аналіз стану зовнішньої торгівлі України товарами з країнами-партнерами на основі удосконаленого методу дзеркальної статистики та виконати системне зіставлення даних щодо експортно-імпортних операцій України з країнами-партнерами;

– удосконалити методичні підходи до статистичного оцінювання сезонності зовнішньої торгівлі товарами та здійснити сезонне коригування відповідних статистичних даних;

– розробити практичні рекомендації з удосконалення статистичного забезпечення державного регулювання процедур експорту/імпорту товарів і послуг та системи організації зовнішньоекономічної діяльності в Україні для підвищення рівня її збалансованості й ефективності.

Об'єктом дослідження є зовнішня торгівля товарами та послугами в Україні.

Предметом дослідження є методологічні засади, методичні положення статистичного вивчення збалансованості зовнішньої торгівлі та напрями вдосконалення його методів.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи є сучасні концептуальні положення економічної теорії та статистичної науки, а також напрацювання та розробки у сфері зовнішньої торгівлі провідних вітчизняних і зарубіжних учених. У дослідженні, виконаному на засадах системного підходу, використано сукупність таких загальнонаукових і статистичних методів: *узагальнення та систематизації*, за допомогою яких обґрунтовано теоретико-методологічні положення статистичного оцінювання міжнародної торгівлі; *аналізу динамічних рядів* – для визначення змін явищ у часі; *графічний і табличний* – для унаочнення результатів дослідження; *індексний* – для встановлення мультиплікативного зв'язку між ознаками вартості та фізичного обсягу експорту/імпорту товарів і визначення динаміки розвитку середньої ціни як результату такого зв'язку; *регресійного аналізу* – для з'ясування впливу основних факторів на обсяги експорту/імпорту товарів і послуг; *дзеркальної статистики* – для зіставлення даних з експорту/імпорту товарів між країнами-партнерами; *сезонних коригувань*, за допомогою якого проведене сезонне коригування даних зі статистики зовнішньої торгівлі товарами і визначення сезонної складової.

Використання у роботі згаданих методів дало можливість оцінити рівень збалансованості зовнішньої торгівлі України, окреслити тенденції розвитку на перспективу, сформулювати якісне інформаційно-аналітичне забезпечення всебічного аналізу й оцінювання, що слугує підґрунтям

визначення основних напрямів ефективної державної політики щодо встановлення подальших шляхів розвитку міжнародних зв'язків України. Розрахунки здійснено в програмних середовищах Microsoft Excel, Demetra+ та Statistica.

Інформаційною базою дослідження є закони України, статистична інформація та матеріали Державної служби статистики України (Держстату), відомча звітність Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Національного банку України, міжнародних баз даних Comex і Comtrade, звіти Державної митної служби України (Держмитслужби), міжнародних організацій, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, а також ресурси та відкрита інформація з мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєві результати дослідження, що містять елементи наукової новизни і свідчать про особистий внесок автора, полягають у такому:

уперше:

– системно проаналізовано розбіжності даних Держмитслужби України і митниць країн-контрагентів щодо експорту/імпорту товарів із використанням децильних коефіцієнтів за методом дзеркальної статистики. Це дозволило, на відміну від існуючих методичних підходів, глибше і точніше дослідити зовнішньоторговельні операції та, що винятково важливо, уникнути помилок і неточностей під час митних процедур, організувати систему запобігання можливим зловживанням і розробити практичні рекомендації, використання яких сприятиме покращенню процесів організації й обліку зовнішньої торгівлі;

удосконалено:

– понятійний апарат, який формує семантичне поле статистики зовнішньої торгівлі. Зокрема уточнено такі економічні поняття, як «зовнішня торгівля» та «ефективність зовнішньої торгівлі». Перше поняття в його запропонованому досконалішому формулюванні дає змогу виокремити деякі групи товарів, які наразі обліковуються не зовсім коректно; друге

уможливило підвищення наукового рівня, обґрунтованості й ефективності рішень, що приймаються Держмитслужбою та Держстатом у процесі регулювання зовнішньої торгівлі;

- типологізацію чинників, які обумовлюють процеси формування обсягів і структури зовнішньої торгівлі товарами та послугами в Україні, шляхом інтеграції в чинну класифікацію складових фактора, пов'язаного з внутрішньою організацією роботи митної служби; це сприятиме прискоренню процедури проходження товарів через митний контроль та зниженню рівня корупції в системі митних органів;

- методичні підходи до статистичного оцінювання впливу основних факторів на ефективність зовнішньоекономічної діяльності; удосконалення полягає у застосуванні процедур регресійного аналізу з метою визначення напрямів та суттєвості впливу певних факторів на обсяги міжнародної торгівлі та рівень ефективності її функціонування;

- методичні підходи до налагодження системної та ефективної взаємодії, з одного боку, між державними статистичними і митними органами, а з іншого – між суб'єктами господарювання, що провадять зовнішньоекономічну діяльність. Така системна взаємодія сприятиме підвищенню якості отриманої статистичної інформації, швидкості митного оформлення, зменшенню ймовірності помилок і неточностей під час митних процедур, удосконаленню системи запобігання можливим зловживанням, покращенню результатів аналізу, який здійснюють зацікавлені органи;

- методичні підходи до статистичного оцінювання сезонності, а також проведення зіставлень даних з експортно-імпортних операцій, використання яких сприятиме підвищенню якості аналізу стану зовнішньої торгівлі України товарами з країнами-партнерами, наукового рівня й обґрунтованості управлінських рішень у цій галузі. Удосконалений метод дзеркальної статистики полягає у зіставленні якісних і кількісних характеристик, з одного боку, – експорту задекларованого товару з країни-партнера, а з іншого – імпорту цього товару після перетину українського кордону та митного

оформлення, що дозволяє суттєво підвищити рівень узгодженості даних митної статистики країн-партнерів, оперативно виявляти випадки зловживань і помилок. Метод сезонного коригування даних дозволяє виділити нерегулярні та сезонні коливання й виокремити їх із загальної тенденції економічного процесу. За результатами застосування цих методів встановлено наявні й імовірні причини розходжень у статистичних даних України та її головних торговельних партнерів і надано практичні рекомендації щодо їх уникнення;

отримали подальший розвиток:

– система статистичних показників, використану у процесі аналізу зовнішньої торгівлі України товарами та послугами. Подальше вдосконалення цієї системи полягає у більш чіткому структуруванні та суттєвому розширенні її складу, у тому числі шляхом інтегрування в систему коефіцієнта випередження інтенсивності зміни обсягів експорту щодо обсягів імпорту та визначення логічних і формально математичних зв'язків цього показника з усіма іншими, що формують систему. Вдосконалена система показників, на відміну від використовуваної у практичній роботі Держстату, дозволяє поглибити аналіз зовнішньої торгівлі товарами й послугами та більш системно охарактеризувати процеси, що відбуваються у зовнішньоекономічній сфері країни;

– напрями удосконалення системи функціонування та інституційної структури митної служби, реалізація яких сприятиме підвищенню рівня прозорості, швидкості й ефективності здійснення процедур митного огляду, за результатами якого формуються дані митних декларацій, які є основою статистичної інформації з зовнішньої торгівлі товарами. На відміну від чинних процедур, запропонована в роботі система вибудовується на принципах дзеркальної статистики і дає змогу пришвидшити митні процедури, зокрема й ті, що пов'язані з оглядом та оформленням товарів;

– комплекс науково обґрунтованих і взаємопов'язаних адміністративно-практичних заходів, ціль розроблення та реалізації яких полягає в удосконаленні статистичного забезпечення державної політики у

сфері зовнішньої торгівлі, насамперед за рахунок підвищення ефективності діяльності митної служби шляхом створення єдиної з країнами-партнерами бази митних декларацій та єдиного реєстру статистичних даних, що дає можливість підвищити обґрунтованість управлінських рішень у цій сфері;

– система науково обґрунтованих і взаємопов'язаних інтеграційних заходів, спрямованих на удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення процедур, які передують розробленню угод про обмін товарами між країнами, в тому числі про зони вільної торгівлі, реалізація яких за умови серйозного аналітичного опрацювання сприятиме скорішому виходу України на нові ринки збуту продукції як повноправного партнера та як результат – підвищенню рівня ефективності зовнішньоекономічної діяльності України.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертаційній роботі наукові результати полягають в удосконаленні концептуальних положень і відповідного інструментарію статистичного оцінювання зовнішньої торгівлі України та розробленні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності його здійснення. Ці наукові результати реалізовані у практичній діяльності: Головного управління регіональної статистики – для перевірки правильності та узгодженості адміністративних даних митної служби і при кінцевому контролі співставності отриманої після автоматизованої обробки інформації (довідка 08-10/7-19 від 07.03.2019 р.); Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України – під час проведення аналізу ефективності зовнішньоекономічної діяльності України (довідка № 2124-09/553 від 13.09.2019 р.); Державної служби статистики України – під час статистичного оцінювання зовнішньої торгівлі товарами за методом сезонного коригування даних за географічною та товарною структурами (довідка № 06.1-09/25-19 від 25.04.2019 р.); ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» – у процесі наукових досліджень і у навчальному процесі під час викладання таких дисциплін, як «Статистика зовнішньоекономічної діяльності», «Макроекономічна статистика», «Економічна статистика» (довідка б/н від 03.01.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, що відображає авторський підхід, ціллю якого є вдосконалення методології статистичного оцінювання рівня збалансованості зовнішньої торгівлі товарами України. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. Відсутні публікації у співавторстві.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію та дістали позитивне схвалення на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Розвиток бізнес-аналітики, обліку та оподаткування в умовах глобалізації, загострення енергетичних проблем» (м. Дніпро, 11–12 квітня 2019 р.); «Corporate governance: strategies, technology, processes» (Німеччина, м. Лейпциг, 26 жовтня 2018 р.), «Modern transformations in economics and management» (Литва, м. Клайпеда, 29 березня 2019 р.), «The role of statistics in the development of the modern economic systems» (Київ, 8–9 жовтня 2019 р.).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковані в 10 наукових працях загальним обсягом 2,6 друк. арк, з них: 1 – у науковому фаховому виданні, 1 – у зарубіжному виданні, 4 – у наукових фахових виданнях України, які зареєстровані в міжнародних наукометричних базах, 4 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок, обсяг основного тексту – 205 сторінок. Дисертаційна робота містить 36 таблиць, дві з яких повністю займають площу понад сторінка, 45 рисунків, три з яких повністю займають площу сторінки, 19 додатків на 24 сторінках. Список використаних джерел налічує 163 найменування на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТАТИСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

1.1. Теоретичні основи вивчення зовнішньої торгівлі

Зовнішня торгівля – основа ефективного економічного розвитку будь-якої країни. Завдяки провадженню зовнішньоекономічної діяльності національна економіка взаємодіє з економіками інших країн світу. Водночас зовнішня торгівля – це основний потік товарів і послуг, через який глобальний світовий ринок шляхом посередництва інтернаціональної вартості та світових цін впливає на внутрішнє виробництво країни, диктуючи при цьому конкретні параметри виробництва, рівень витрат і стандарти якості для підвищення конкурентоспроможності національної продукції. Глобальна світова торгівля являє собою двигун виробництва як окремих держав і регіонів, так і світової економіки загалом, забезпечуючи при цьому більш раціональне використання матеріальних і людських ресурсів на всіх рівнях господарювання.

Особливою сферою міжнародних економічних відносин є міжнародна торгівля, оскільки вона містить низку характерологічних особливостей:

- функціонування різних валют;
- контроль з боку держави;
- багаторівнева структура глобальної світової торгівлі;
- конкурентна боротьба глобального рівня;
- присутність двох взаємопов'язаних видів торговельних операцій

[16].

Основна різниця між внутрішньою і міжнародною торгівлею полягає в тому, що в зовнішній торгівлі, як правило, задіяні різні валюти. Втім винятком вважаються лише країни – члени ЄС, з єдиною валютою – євро.

У ході цивілізаційного розвитку так склалось, що кожна країна світового співтовариства має не лише власну грошову одиницю, взяту за основу грошової системи певної країни, а й власне керівництво, яке активно втручається і контролює за допомогою різних важелів і переваг зовнішньоторговельні зв'язки та пов'язані з ними валютні відносини.

Таке втручання та контроль значно різняться рівнем і характером від тих, що належать до внутрішньої торгівлі. У кожній країні уряд власною грошово-кредитною і торговельною політикою сприяє появі національних систем митних платежів і обмежень на імпорт, експортні субсидії, вітчизняне виробництво і податкове законодавство. Втім слід наголосити, що всередині країни з ринковою економікою таке втручання держави вважається протизаконним [77].

У класичній політекономії під час розгляду особливостей міжнародної торгівлі говориться про те, що виробничі фактори переміщуються лише у межах країни. Така мобільність сприяє появі тенденцій з вирівнювання доходів на різні фактори виробництва всередині країни, а не за її межами.

У науковій літературі поширеною є концепція, що міжнародна торгівля – це обмін товарами і послугами між країнами, який пов'язаний із проходженням товарів через національні митні кордони. Втім у сучасних економіках товарообмін створює лише певний рівень світової торгівлі. Після регіональної економічної інтеграції разом із історично розвиненими торговими зв'язками між країнами виникли новітні форми торгівлі, такі, наприклад, як внутрішньо-регіональна і міжрегіональна (це коли внутрішні митні кордони між державами, які входять до регіональних торговельних союзів, переросли у загально регіональний кордон) [21].

За сучасних умов створення і стрімкий розвиток кількості транснаціональних операцій сприяють появі ще одного рівня міжнародної торгівлі – внутрішньо-фірмова торгівля, іншими словами, торгівля між підрозділами в межах однієї ТНК.

У контексті дослідження методологічних основ статистичного вивчення зовнішньої торгівлі, варто звернути дослідницьку увагу на термін «статистика міжнародної торгівлі товарами», який належить до спеціалізованої багатоцільової сукупності матеріалів офіційної статистики, що стосується надання інформації про переміщення товарів між країнами і територіями. Так, збереження інтересу до міжнародної торгівлі товарами обумовлено її важливим значенням для економічного розвитку, оскільки такого роду торгівля об'єднує в глобальну економічну систему виробників і споживачів, що територіально перебувають у різних країнах, а іноді і на різних континентах. У такому аспекті цілком погоджуємося з тим, що наявність актуальних і якісних статистичних даних про торгівлю стає необхідною умовою для провадження усебічного аналізу складових виробництва, споживання, зайнятості, доходу і рівня загального добробуту як всередині країни, так і на глобальному рівні [77].

У цьому контексті, вважаємо за доцільне розглянути методологічні основи статистичного вивчення зовнішньої торгівлі, через її теоретичне підґрунтя, одним із аспектів якого можна вважати загальну історію статистики як науки, оскільки це значущий фактор у розумінні і сучасному трактуванні розвитку статистики, і зокрема – міжнародної торгівлі.

Отже, беручи до уваги вагомий здобутки економічної науки, можемо вказати, що статистичний метод формувався поступово – по мірі накопичення облікових даних, досвіду їх обробки й аналізу. Так традиційно склалося, що у різних країнах і у різні історичні періоди досліджуваний процес мав і зберігає власну специфіку.

Наприкінці XIX ст. статистичний метод набуває ознак універсальності, чим і сприяє появі нових прийомів. Джерелом їхнього виникнення можна вважати прикладні дослідження у різних галузях. Так, наприклад, теорія кореляції з'явилась в антропології та біології, теорія планування експерименту – у сільському господарстві, теорія часових рядів – в економіці та метеорології, теорія аналізу й рангової кореляції – у психології. У цей період завершується формування стохастичної теорії статистики.

Статистична практика виступає своєрідним споживачем теоретичних розробок і слугує передумовою успішного розвитку статистичної теорії. Також підвищилися вимоги до глибини, надійності й конкретності статистичного аналізу. Нові завдання, які пов'язані з активним втручанням держави і монополій в економічне життя, його організацію й планування, сприяли розробці нових та інноваційних, більш ідеальних статистичних методів [146].

Вперше теоретично описати причини та напрями ефективності міжнародної торгівлі та розробити рекомендації для зовнішньоторговельної політики спробували за допомогою концепції меркантилізму.

У. Стаффорд і Г. Скаруффі були представниками раннього меркантилізму, що виник ще наприкінці XV ст. і базувався на доктрині «грошового балансу» – накопиченні коштів внаслідок вивезення товарів у разі дії заборони на вивезення грошей [21].

Адам Сміт у найвідомішій своїй праці «Дослідження природи та причини багатства народів» піддав критиці меркантилізм, що й зумовило появу теорії абсолютних переваг.

У 30-х роках XIX ст. Ж. Б. Сей визначив теорію факторів, включивши до них працю, землю і капітал, що разом становлять витрати виробництва.

У 20–30-х роках XX ст. шведським економістам Е. Хелшеру і Б. Оліну за допомогою теорії факторів вдалося пояснити причини виникнення міжнародної торгівлі.

Р. Вернон у 1966 р. вперше системно виклав теорію життєвого циклу продукції у своїй статті «Міжнародні інвестиції і міжнародна торгівля у світлі циклу життя продукту». Саме теорію життєвого циклу продукції на початку 1960-х років було обґрунтовано вченими Гарвардської школи бізнесу, яку очолював Т. Левітт. Суть цієї теорії полягає в тому, що той самий товар у той самий час перебуває у різних країнах на різних стадіях свого життєвого циклу [21].

Статистичні дані з торгівлі розробляються для задоволення потреб багаточисленних користувачів, включаючи уряд, ділове співтовариство, укладачів інших матеріалів економічної статистики, таких як платіжний баланс і національні рахунки, різні регіональні, наднаціональні і міжнародні організації, вчених, а також суспільство загалом. Різні користувачі потребують різних даних – від сукупності даних у розбивці по країнах і товарах з різним рівнем деталізації до агрегованих показників. До цілей їх використання належать:

- розробка на національному, регіональному та міжнародному рівнях торговельної політики, включаючи проведення торгових переговорів, контроль за дотриманням положень торгових угод і врегулювання торгових спорів;
- розробка загальної економічної політики, яка передбачає прийняття політичних заходів із забезпечення стійкого розвитку і вирішення податково-бюджетних, кредитно-грошових, структурних і галузевих проблем, а також питань у сфері охорони навколишнього середовища і розвитку системи охорони здоров'я;
- аналіз ринку для пошуку джерел поставок і зовнішніх ринків для визначення економічних показників діяльності торгових підприємств;
- формування балансів поставок із метою моніторингу ринку сировини, особливо у таких галузях, як сільське господарство та енергетика;
- планування розвитку інфраструктури (порти, аеропорти, дороги);
- підготовка матеріалів статистичного розвитку транспорту;

- визначення імпоротної складової різних індексів цін (наприклад, індексів вартості життя);
- надання даних для їх використання у межах системи національних рахунків і платіжного балансу та підготовки відповідних прогнозів [138].

Беручи до уваги предмет нашого дисертаційного дослідження, варто наголосити, що у нормативно-правових актах, які регулюють зовнішню торгівлю товарами, викладено поняття, які визначають зовнішньоекономічну діяльність. Так, наприклад, у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» поняття «зовнішньоекономічна діяльність» трактується як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [120].

Загальний експорт та імпорт – це товарні потоки, які ввозяться на статистичну територію країни, чи вивозяться за межі її статистичної території та враховуються відповідно до загальних і специфічних принципів. Основні принципи офіційної статистики, у частині даних з зовнішньої торгівлі, висвітлено у рекомендаціях ООН для укладачів статистичної інформації. Це, зокрема, такі:

1. Офіційна статистика, у тому числі й з зовнішньої торгівлі товарами являє собою незамінну складову в інформаційній системі демократичного суспільства, що надає органам державного управління, економічним суб'єктам і громадськості дані про становище в зовнішньоекономічній сфері. З цією метою статистичні дані, які задовольняють потреби практичної корисності, повинні збиратися і розповсюджуватися офіційними статистичними органами на об'єктивній основі в інтересах реалізації права громадян на загальнодоступну інформацію.

2. Для збереження довіри до офіційної статистики статистичним органам необхідно, керуючись лише професійними упередженнями і включаючи наукові принципи та норми професійної етики, приймати рішення про методи і процедури збору, обробки, зберігання і подання статистичних даних.

3. В інтересах сприяння правильному тлумаченню даних статистичні органи повинні надавати інформацію відповідно до наукових стандартів стосовно джерел статистичних даних, статистичних методів і процедур.

4. Дані для статистичних цілей можуть братися з усіх типів джерел: чи то статистичні обстеження, чи адміністративні картотеки. Статистичні органи повинні обирати джерело з урахуванням міркувань якості, оперативності, витрат і тягаря, що лягає на респондентів.

5. Індивідуальні дані, зібрані статистичними органами для статистичної обробки, незалежно від того, стосуються вони фізичних чи юридичних осіб, повинні носити суто конфіденційний характер і використовуватися виключно в статистичних цілях.

6. Закони, положення і міри, відповідно до яких функціонують статистичні системи, повинні бути оприлюдненими.

7. Взаємодія між статистичними органами всередині країни має дуже важливе значення для забезпечення послідовності та ефективності роботи статистичної системи.

8. Використання статистичними органами у кожній країні міжнародних концепцій, класифікацій і методів сприяє забезпеченню узгодженості та ефективності статистичних систем на всіх офіційних рівнях.

9. Двостороннє і багатостороннє співробітництво у галузі статистики зовнішньої торгівлі сприяє удосконаленню системи офіційної статистики в усіх країнах [138].

Розглянемо у контексті дисертаційного дослідження питання загального імпорту / експорту. Отже, загальний імпорт включає таке: імпорт іноземних товарів в зону вільного обороту, місць внутрішньої переробки, вільні промислові зони, місця митного складування для зони вільної торгівлі; реімпорт вітчизняних товарів у зону вільного обороту, місць внутрішньої переробки чи вільні промислові зони, місця митного складування чи зони вільної торгівлі. Реімпорт – це імпорт вітчизняних товарів, які до цього були враховані в якості експорту.

Загальний експорт включає: експорт вітчизняних товарів із будь-якої частини статистичної території, включаючи вільні економічні зони і митні склади; реекспорт іноземних товарів з будь-якої частини статистичної території, включаючи вільні зони і митні склади. Реекспорт являє собою експорт іноземних товарів, які були раніше враховані в якості імпорту [138].

У міжнародній торгівлі об'єктом комерційних операцій є матеріально-речова продукція і послуги, включаючи результати виробничого і науково-технічного співробітництва, які набувають при обміні вартості, тобто стають товарами [16].

Варто наголосити, що зовнішня торгівля для економіки України є значним джерелом валютних надходжень до бюджету, матеріальною основою відносин з іншими країнами та орієнтиром інтеграції держави у світове співтовариство.

У цьому аспекті доцільним вбачається висвітлення основних проблем, які мають місце у зовнішній торгівлі для їх подальшого вирішення та аналізу з використанням статистичних методів (рис. 1.1).

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ, ЯКІ ЗАВАЖАЮТЬ УДОСКОНАЛЕННЮ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

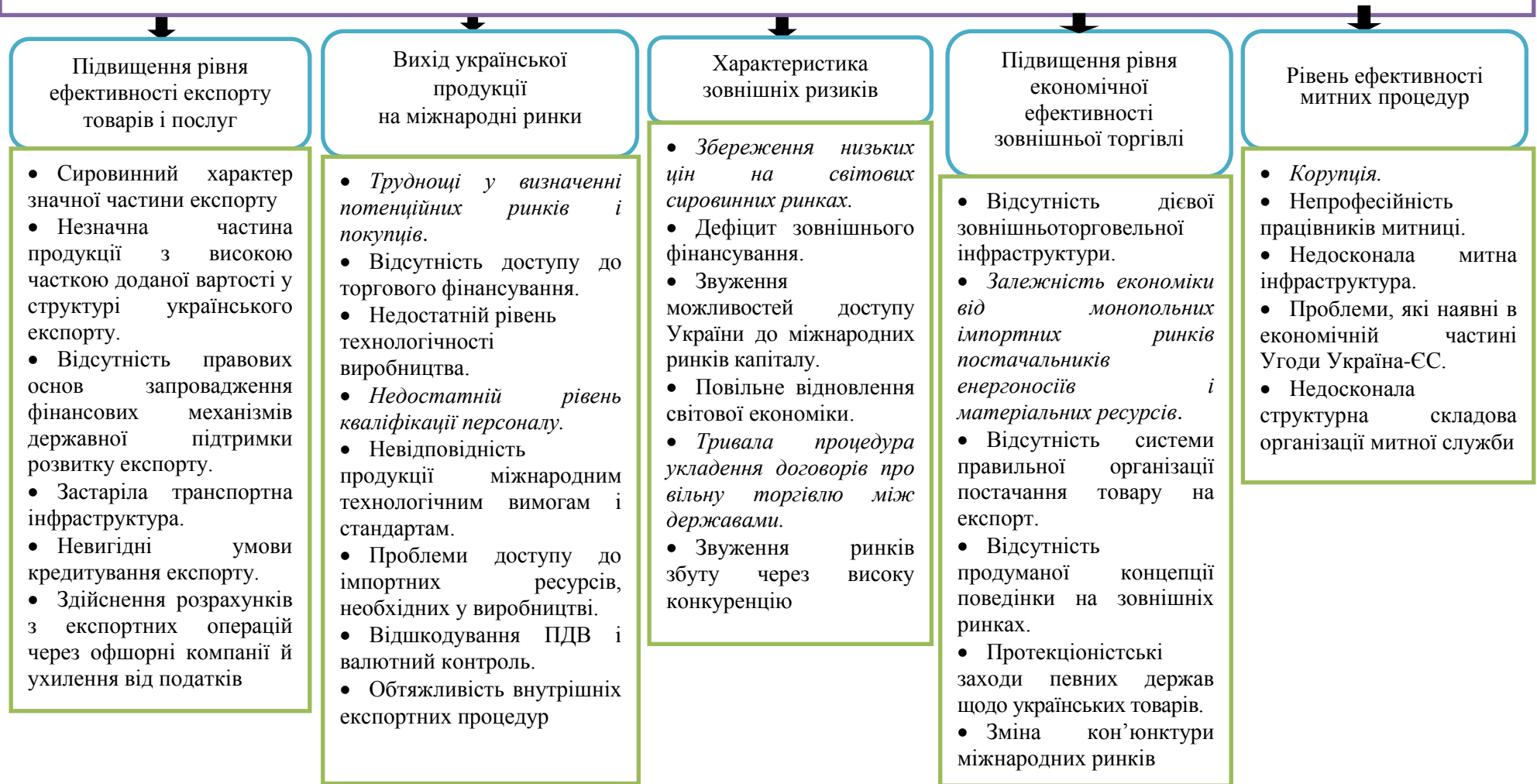

Рис. 1.1. Концептуальна схема виявлення основних проблем у зовнішній торгівлі України

Джерело: власні узагальнення автора за даними [74].

У статистиці торгівлі країни, як правило, розмежують потоки вітчизняних й іноземних товарів. При цьому країни відрізняються одна від одної за практикою визначення цих двох категорій товарів. Для розширення можливостей зіставлення на міжнародному рівні торговельних даних окремих країн рекомендується визначати «вітчизняні товари» як товари, що походять з економічної території країни. Узагальнено товари вважають такими, що походять із країни, якщо вони були повністю вироблені в цій країні чи були суттєво трансформовані. «Іноземними товарами» називають товари, які надходять з іншої частини світу чи були отримані в рамках процедури зовнішньої переробки, коли така переробка надає продукту статус товару іноземного походження [138].

У науковій літературі поширені такі трактування основних чинників, що мають помітний вплив на зовнішньоекономічну діяльність. Класифікаційно їх можна розподілити на дві групи: зовнішні і внутрішні, що й проілюстровано нами на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Ендогенні та екзогенні чинники, які впливають на процес організації зовнішньоекономічної діяльності та її ефективність

Джерело: складено автором.

Виходячи з поданої на рис. 1.2 класифікації чинників, які мають вплив на зовнішню торгівлю, можна зробити висновок, що вони охоплюють усі сфери її провадження. Проте доцільно буде дещо вдосконалити систему чинників, включивши до внутрішніх чинників, такий важливий фактор, як робота митних служб. На наше переконання, його важливість полягає в тому, що від організації роботи митниці в країні залежить швидкість проходження товарів через митний контроль, правильність заповнення митних декларацій та чіткість запису всіх граф декларацій, що матиме позитивний вплив на торгівлю України з іншими країнами.

Таким чином, запропонована система чинників, на відміну від існуючої, є більш доповненою та пристосованою до реалій сьогодення. Оскільки крім кількості суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та виробничих витрат на обсяги зовнішньої торгівлі не в останню чергу впливає також й ефективність роботи митної служби, тобто не та швидкість, з якою товари проходять митне оформлення, і те, наскільки правильно оформленні митні декларації, що напряду впливає на розбіжності у даних під час проведення зіставлень.

Є важливий момент, який торкається теоретичних основ ведення зовнішньої торгівлі. Так, залежно від того, які частини економічної території включаються до статистичної території, система укладання даних з торгівлі (торгова система), що використовується країною, може називатися загальною і спеціальною. Так, загальна система торгівлі застосовується, коли статистична територія складає лише певну частину економічної території країни, у зв'язку з чим деякі товарні потоки не включаються в статистику імпорту чи експорту країни [138].

У контексті нашого дослідження слід наголосити, що статистика зовнішньої торгівлі має багатовікову історію і сягає корінням в глибоку стародавність. Статистика зовнішньої торгівлі у своєму розвитку пройшла низку етапів: від нагромадження, опису і систематизації знань і до активної участі у просвітницькій діяльності. Теоретично зовнішня торгівля

характеризується взаємопов'язаними операціями, які містять міжнародний обмін матеріальними цінностями та послугами. Фундаментом зовнішньої торгівлі слугує вивіз товарів з країни та їх ввіз, а також надання міжнародних послуг та їх споживання [16].

Проте дане поняття зовнішньої торгівлі не дає повної характеристики процесу торгівлі з іншими країнами, і тому його доцільно дещо поглибити і висвітлити у такому формулюванні: зовнішня торгівля – це система економічних взаємовідносин між країнами, змістом яких є ввезення на митну територію та вивезення за межі митної території країни товарів і послуг за винятком тих, що не враховуються статистикою зовнішньої торгівлі, яке, на відміну від існуючого тлумачення, дозволяє більш системно охарактеризувати міжнародну торгівлю як головну складову економічного розвитку країни та важливий показник місця країни на міжнародному ринку товарів і послуг.

Обмін товарів між різними країнами відбувається на основі міжнародного поділу праці, тобто спеціалізації окремих країн на виробництві певних видів продукції для задоволення потреб світового ринку. В основу такої спеціалізації покладено принцип: «країна має виробляти і продавати ті товари, виробництво яких для неї дешевше, ніж для інших країн і продаж яких на світовому ринку забезпечить їй валютну вигоду для закупки в інших країнах товарів, власне виробництво яких в цій країні неефективне». Спеціалізація країн складалася протягом багатьох століть, спочатку вона залежала від природних переваг, в теперішній час вона обумовлена рівнем розвитку техніки, кваліфікації населення, стабільності валютної системи і багатьох інших факторів.

Усі держави світу різними засобами регулюють власну зовнішньоекономічну діяльність. Основними рисами державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на сьогодні залишається застосування у взаємодії двох різних типів зовнішньоторговельної політики – протекціонізму та лібералізації.

Протекціонізм має на меті забезпечення найбільш сприятливих умов реалізації на внутрішньому ринку товарів національних виробників, захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції. Однак заходи, спрямовані на обмеження іноземної конкуренції, можуть викликати зворотну реакцію з боку інших країн, і тому першочергове завдання має узгоджуватися зі створенням необхідних умов для вивозу національних товарів на ринки інших країн і ввозу іноземних товарів. Ці завдання вирішуються завдяки використанню засобів політики лібералізації.

Оскільки зовнішня торгівля товарами полягає у взаємному обміні товарами між країнами, список товарів, що включаються до статистичної методології з зовнішньої торгівлі товарами, є важливим для уточнення поняття «зовнішня торгівля».

До товарів, які включаються до статистики міжнародної торгівлі товарами, належать такі:

- немонетарне золото – усе золото, що не включається до категорії «монетарне золото»; золото може бути у формі злитків, золотого порошку чи золотом в іншій необробленій чи напівобробленій формі;
- банкноти, цінні папери і монети, що не перебувають у грошовому обігу; ця категорія включає банкноти, цінні папери і монети, які не випущені в обіг або вилучені з обігу;
- товари, які реалізуються за бартерними угодами; до цієї категорії входять товари, якими країни обмінюються без використання яких-небудь засобів платежу;
- товари, які реалізуються в інтересах держави; це товари, які перетинають кордон у результаті, наприклад, регулювання урядових комерційних операцій;
- гуманітарна допомога включає продовольство, одяг, медикаменти та інші товари, які ввозяться до країни чи вивозяться з країни у рамках державних програм зовнішньої допомоги;
- товари військового призначення;

- носії інформації (записані або незаписані);
- товари, придбані усіма категоріями іноземних громадян, включаючи працівників-нерезидентів у значних обсягах, як це визначено у національному законодавстві;
 - товари для переробки зі зміною чи без зміни власника – це товари, що вивозяться з країни чи ввозяться на її територію на основі конкретної домовленості;
 - повернені товари; якщо експортовані товари у майбутньому повертаються, то вони повинні включатися до статистики імпорту й класифікуватися як реімпорт на момент їх повернення; аналогічним чином імпортовані, і потім повернені товари, мають включатися до статистики експорту і класифікуватися як реекспорт у разі їх повернення;
 - електроенергія, газ, нафта і вода;
 - товари, що надсилають чи одержують через пошту або кур'єрську службу;
 - судна і літальні апарати;
 - супутники;
 - товари в електронній торгівлі (товари, які фізично переміщуються через кордони країн у результаті угод в цілому чи в значній мірі здійснюваних із використанням електронних засобів);
 - подарунки і пожертви;
 - лінії електропередачі, трубопроводи і підводні кабелі зв'язку;
 - товари, які були у використанні;
 - товари, отримані або відправлені за кордон міжнародними організаціями.

Також у контексті нашого теоретичного дослідження зовнішньої торгівлі наведемо перелік товарів, які, навпаки, не рекомендовано включати до статистики торгівлі:

- транзитні товари (тобто ті, що лише перевозяться через територію країни);

- тимчасово ввезені або вивезені товари;
- монетарне золото (золото, яке перебуває у власності органів грошово-кредитного регулювання і які використовуються як активи);
- банкноти, цінні папери і монети, випущені в обіг;
- передавання нефінансових активів резидентів у власність нерезидентів без перетину кордону;
- товари, які розглядаються як частини торгівлі послугами (газети, носії інформації, вироблені за індивідуальним замовленням);
- товари, придбані для перепродажу;
- товари в оперативній оренді;
- супутники, перевезені до іншої країни і запущені з її території без переходу прав власності;
- товари, які використовуються як засоби транспортування;
- контент, що доставляють електронним засобом (електронні книги, газети та ін.) [138].

Експорт послуг – це надання послуги резидентами-виробниками країни резидентам іншої країни і, навпаки, – надання послуги резидентам країни нерезидентами-виробниками, що відомо як «імпорт послуг». Послуги у зовнішній торгівлі охоплюють гетерогенний спектр нематеріальних продуктів і видів діяльності, які важко відокремлюються від товарів, з якими вони в якійсь мірі пов'язані. Як відомо, реалізація послуг та їх виробництво невіддільні один від одного, у свою чергу послуги характеризують як «послуги змінення» і «послуги маржі». Розглянемо це докладніше.

Так, послуги змінення виробляються відповідно до попиту і ведуть до змін у стані споживачів, вони не належать окремим об'єктам, на які може бути встановлено право власності, і не продаються окремо від їх виробництва. В той самий час, коли їх виробництво закінчено, вони мають бути надані споживачеві.

Зміни, яких зазнає споживач, а виробник прагне досягти, можуть набувати таких форм.

1. Зміни у стані товару, що належить споживачу: виробник послуги працює безпосередньо з товаром, що належить споживачу, у результаті товар зазнає перетворень за рахунок транспортування, очистки, ремонту та ін.

2. Зміни у фізичному стані людини: виробник послуги надає послуги споживачу, в результаті чого покращується його фізичний стан, наприклад, надання житла, медичні або хірургічні методи лікування, заходи з покращення зовнішнього вигляду та ін.

3. Зміни у психічному стані людей: послуги освіти, інформації, поради, розваги або індивідуальні послуги.

Послуги маржі утворюються в результаті допомоги однієї інституційної одиниці двом іншим інституційним одиницям. Така допомога відбувається під час операцій купівлі-продажу і руху товарів або фінансових активів, у разі зміни форми власності на товари. Зазначимо, що послуги маржі подібні до послуг змінення в тих аспектах, що вони також не є окремими об'єктами, на які може бути встановлене право власності; вони не можуть бути продані окремо від їх виробництва на той час, коли їх виробництво закінчено, і мають бути надані споживачам.

Основною метою кожного учасника зовнішньоекономічних відносин є збалансування торговельного балансу, тобто приведення у рівновагу доходів від експорту та витрат на імпорт для стабільного розвитку економіки.

Таким чином, для більш повного і комплексного розуміння заходів, які описують це поняття, термін «ефективність зовнішньої торгівлі» доцільно розширити і вживати у контексті комплексу заходів, у тому числі й державного управління, що полягає у приведенні до рівноваги доходів від експортних операцій і витрат на закупівлю імпортних товарів та одержання послуг. Дане тлумачення, на відміну від існуючого, дозволить більш точно зрозуміти, що питання збалансування зовнішньої торгівлі належить до компетенції органів державної влади та напряду залежить не лише від

добросовісності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та роботи митних служб, а й від правильного та ефективного регулювання цього питання на загальнодержавному рівні.

Від того, активний чи пасивний баланс поточних платежів, залежать обсяги і структура зовнішніх запозичень і стан міжнародних (золотовалютних) резервів. З іншого боку, торговельний баланс, будучи одним із компонентів валового внутрішнього продукту, функціонально пов'язаний із внутрішнім споживанням та інвестуванням. Отже, незбалансованість зовнішньоторговельних потоків товарів і послуг, порушуючи рівновагу платіжного балансу, чинить вплив на всю систему економічних відносин [45].

Таким чином, у контексті нашого дисертаційного дослідження доходимо висновку, що саме статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі залишається на сьогодні актуальним питанням, оскільки незбалансованість зовнішньої торгівлі протягом вже багатьох років є однією з найбільш обговорюваних і гострих проблем в Україні.

1.2. Інформаційне забезпечення аналізу зовнішньої торгівлі

У сфері покращення й удосконалення управління економічними зв'язками України з іншими країнами особливе місце посідає статистика зовнішньої торгівлі товарами та послугами. У процесі дослідження зовнішньоекономічних зв'язків використовуються спеціальні методи, які забезпечують достовірність інформації, що характеризує стан економічних відносин з іншими країнами. Ці дані застосовуються в аналізі діяльності у сфері зовнішньої торгівлі та інших зовнішньоекономічних зв'язків в умовах переходу до ринку і для прийняття ефективних управлінських рішень [30].

Статистичні дані країн відрізняються за змістом, показниками, методикою їх розрахунків, тлумаченням об'єкта статистичного спостереження, періодами і моментом спостереження, одиницями виміру.

Статистична методологія зовнішньоекономічної діяльності – сукупність прийомів, правил і методів, використовуваних для організації і ведення статистики зовнішньоекономічної діяльності.

На даний момент збір і підготовка даних зі статистики зовнішньої торгівлі товарами та послугами в Україні провадиться на підставі Законів України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [120], «Про державну статистику» [119], Про «Митний тариф України» [121] та Митного кодексу [96]. Постановою КМУ «Про складання звітнього зовнішньоторговельного балансу України» [122] встановлено порядок подання даних міністерствами та відомствами до ДССУ для узагальнення.

Однією з обов'язкових умов правильного сприйняття і тим більше – практичного використання статистичної інформації, кваліфікованих висновків та обґрунтованих прогнозів є знання статистичної методології.

Національні методологічні положення розроблені відповідно до міжнародних рекомендацій: Керівництва зі статистики міжнародної торгівлі товарами Статистичного відділу ООН (2010) [138], Керівництва зі статистики міжнародної торгівлі послугами Статистичного відділу ООН (2010) [131], Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції, 6-го видання (МВФ, 2009) [130].

Із розширенням міждержавних зв'язків дедалі більшої актуальності набуває потреба у міжнародних статистичних дослідженнях, які можуть здійснюватися лише за умови їхньої чіткої координації.

З метою забезпечення більшої координованості статистичної діяльності та ефективності використання ресурсів на національному та міжнародному рівнях зусиллями багатьох країн була створена Глобальна статистична система.

Особливе значення в глобальній статистичній системі мають міжнародні економічні класифікації, що забезпечують не лише систематизацію статистичної інформації, яка характеризує розвиток економіки на основі загальних принципів, погоджених різними країнами, а й уніфікацію методології та організації спостережень. При цьому розрізняють класифікації світового співтовариства і регіональні класифікації [109].

Основна причина використання деталізованих товарних класифікацій обумовлена необхідністю формування можливостей для визначення й описання в повному обсязі даних по товарах у зіставній на міжнародному рівні формі для їх використання в митних статистичних та аналітичних цілях, а також у рамках проведення переговорів з питань розвитку торгівлі. Через існування розбіжностей у потребах галузі укладання й аналізу даних були розроблені різні товарні класифікації, що характеризуються різними рівнями деталізації даних і критеріями їхньої класифікації. Дослідимо детальніше діючі кваліфікації.

Складний характер основних митних і статистичних потреб обумовлює використання деталізованих класифікацій товарів. Така деталізація міститься в Гармонізованій системі опису і кодування товарів чи у побудованих на її основі класифікаціях, таких як Комбінована номенклатура, яка використовується країнами – членами ЄС. Класифікація товарів на основі цих номенклатур ґрунтується на характеристиці товару.

Втім, базуючись на результатах дисертаційного дослідження, варто наголосити, що для аналітичних цілей згадана методика розподілу товарів не завжди оптимальна. Товарні категорії, більш підхожі для економічного аналізу, прописані у Міжнародній стандартній торговій класифікації (далі – МСТК), яка передбачає облік стадій виробництва й інших факторів. Класифікація товарів за широкими економічними категоріями (далі – ШЕК) передбачає об'єднання широких груп товарів з урахуванням характеру їх кінцевого використання [138].

В Україні у процесі побудови даних зі статистики зовнішньої торгівлі товарами використовується Гармонізована система і побудована на її основі Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі – УКТЗЕД).

Гармонізована система опису і кодування товарів – багатоцільова товарна номенклатура, що відповідає потребам митних органів, статистичних служб, комерційної діяльності, необхідності забезпечення порівнянності національних статистичних даних про торгівлю і більш тісного ув'язування зовнішньоторговельної і виробничої статистики різних держав. Структура кодового позначення – шестирозрядна, 7-й і 8-й розряди можуть використовуватися країнами у національних цілях. Відповідно, Гармонізована система має 6 ступенів класифікації, 21 розділ, 96 груп, 33 підгрупи і 1241 товарну позицію.

Гармонізована система була схвалена Радою митного співтовариства в червні 1983 р., а Міжнародна конвенція про гармонізовану систему набула чинності 1 січня 1988 р. [138]. Колишній СРСР ухвалив Гармонізовану систему 1991 р. замість Єдиної товарної номенклатури зовнішньої торгівлі країн – членів Ради економічної взаємодопомоги. За основу побудови цієї товарної номенклатури взято сукупність різних ознак товарів: походження, вид матеріалу, з якого виготовлено товар, призначення товару, його хімічний склад. Групи товарів формуються виходячи з принципу послідовності їхньої обробки: сировина – напівфабрикат – готовий виріб. Це дозволяє успішно використовувати Гармонізовану систему у митних тарифах [109]. Рекомендаціями ООН запропоновано, щоб країни використовували Гармонізовану систему на максимально детальному рівні для збору, складання і поширення статистики міжнародної торгівлі товарами [138].

Ще однією класифікацією, яка застосовується під час розробки статистичних даних, є Міжнародна стандартна торгова класифікація (далі – МСТК), яка слугує основою для багатьох національних зовнішньоторговельних класифікацій більшості розвинених країн. На базі Міжнародної стандартної торгової класифікації багато країн розраховують загальні індекси зовнішньої торгівлі.

В основі побудови МСТК лежить рівень переробки товарів. За цією ознакою усі товари в МСТК розподіляють на розділи, відділи, групи, підгрупи і позиції [109]. На сьогодні діє четвертий переглянутий варіант МСТК, який був опублікований Організацією Об'єднаних Націй 2006 р. У документах міститься 3993 основні заголовки і підзаголовки, зведені у 262 групи, 67 розділів і 9 секцій [89].

Для надання більш уточненої інформації щодо зовнішньої торгівлі товарами, статистичні органи користуються також Класифікацією товарів за широкими економічними категоріями (далі – ШЕК). У 2003 р. був виданий четвертий переглянутий варіант ШЕК для більш детального опису сировинних товарів, включених до Гармонізованої системи [61].

Часто використовується в офіційній статистиці також і Класифікація основних продуктів (СРС), яка охоплює товари і послуги. СРС призначена для того, щоб встановити міжнародний стандарт збирання та подання у табличній формі всіх видів даних, що потребують деталізації продуктів, включаючи національні рахунки, промислове виробництво, сферу послуг, внутрішню і зовнішню торгівлю товарами [109].

Ще однією не менш поширеною і вкрай важливою класифікацією є Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів економічної діяльності (далі – МСОК). Це міжнародна стандартна класифікація видів продукції економічної діяльності. Її основна мета полягає в тому, щоб надати набір категорій видів економічної діяльності, який може бути використаний у підготовці статистичних даних, класифікованих за видами такої діяльності [109]. Ця класифікація має найбільш широке застосування, тому що відображає структуру виробництва, тобто спосіб об'єднання видів економічної діяльності у рамках виробничих одиниць. Основні статистичні одиниці – установи, підприємства, додаткові одиниці – поєднані загальним видом діяльності; допоміжні і технічні одиниці. МСОК має 159 окремих категорій [109].

Загальні характеристики, принципи побудови і використання досліджуваних класифікацій, а також їхні складові та основні відмінності подано у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікації, що використовуються у зовнішній торгівлі

Назва	Основа	Формування груп	Використання	Структура
Гармонізована система (ГС)	Сукупність різних ознак товарів: походження; вид матеріалів, з якого вироблена продукція; призначення продукції; хімічний склад продукції	За принципом послідовності обробки продукції: сировина – напівфабрикати – готовий виріб	У митних тарифах	I-IV – сільськогосподарська продукція; V-VII – мінерали, хімічна і пов'язана з нею продукція; VIII-X – продукти тваринного походження; XI-XII – текстиль, взуття та головні убори; XIII-XV – вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди та ін.; XVI – машини, механічне обладнання та електричне устаткування; XVII – автомобілі, літальні апарати, судна; XVIII – оптичні, фотографічні, кінематографічні інструменти; XIX – зброя та боєприпаси; XX і XXI – різноманітні промислові вироби (меблі, збірні будівлі)
Міжнародна статистична товарна класифікація (МСТК)	Характер товарів та матеріали, що використовувалися при їх виробництві	Ступінь переробки товарів	Розрахунок загальних індексів зовнішньої торгівлі	0 – харчові продукти та живі тварини; 1 – напої та тютюн; 2 – непродовольча сировина, крім палива; 3 – мінеральне паливо, мастило та аналогічні матеріали; 4 – тваринні та рослинні олії, жири та віск; 5 – хімічні речовини й аналогічна продукція; 6 – промислові товари, що класифікуються за типом матеріалів; 7 – машини і транспортне обладнання; 8 – різні готові вироби; 9 – товари та операції, не включені в інші категорії МСТК
Класифікація за широкими економічними категоріями (ШЕК)	Відповідність трьом основним класам товарів: капітальні інвестиції, проміжні товари, споживчі товари	За кінцевим призначенням товарів	Деталізований опис сировинних товарів, включених до ГС	1 – харчові продукти та напої; 2 – вихідні продукти для промисловості, не включені в інші категорії; 3 – паливо і мастила; 4 – капітальне обладнання і деталі до нього; 5 – транспортне обладнання, деталі та приладдя до нього; 6 – споживчі товари, не включені в інші категорії; 7 – товари, не включені в інші категорії

Закінчення табл. 1.1

Класифікація основної продукції (СРС)	Усі товари та послуги за походженням і природою продукту	Фізичні характеристики і внутрішня природа продуктів	Міжнародні зіставлення статистичних даних	<p>0 – продукція сільського господарства, лісового господарства та рибальства;</p> <p>1 – руди і мінерали; електроенергія, газ і вода;</p> <p>2 – продукти харчування, напої та тютюнові вироби; текстильні вироби; одяг і вироби зі шкіри;</p> <p>3 – інші транспортабельні товари, крім виробів з металу, машини і обладнання;</p> <p>4 – вироби з металу, машини і обладнання;</p> <p>5 – будівельні послуги;</p> <p>6 – торгові розподільчі послуги; послуги тимчасового проживання, громадського харчування, транспортні послуги;</p> <p>7 – фінансові і суміжні послуги;</p> <p>8 – комерційні і виробничі послуги;</p> <p>9 – комунальні, соціальні і персональні послуги.</p>
Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів економічної діяльності (МСОК)	За структурою виробництва	Спосіб об'єднання видів економічної діяльності у межах виробничих одиниць	Набір категорій, видів економічної діяльності у межах виробничих одиниць	<p>A – 01,02 – сільське господарство, мисливство та лісництво;</p> <p>B – 05 – рибальство;</p> <p>C – 10-14 – гірничодобувна промисловість і розробка кар'єрів;</p> <p>D – 15-37 – обробна промисловість;</p> <p>E – 40,41 – електроенергія, газ та водопостачання;</p> <p>F – 45 – будівництво</p> <p>G – 50-52 – оптова та роздрібна торгівля;</p> <p>H – 55 – готелі та ресторани;</p> <p>I – 60-64 – транспорт, складське господарство та зв'язок;</p> <p>J – 65-67 – фінансове посередництво;</p> <p>K – 70-74 – операції з нерухомим майном;</p> <p>L – 75 – державне управління й оборона;</p> <p>M – 80 – освіта;</p> <p>N – 85 – охорона здоров'я та соціальні послуги;</p> <p>O – 90-93 – інші комунальні, соціальні та особисті послуги;</p> <p>P – 95-97 – діяльність приватних домогосподарств в якості роботодавців;</p> <p>Q – 99 – екстериторіальні організації та органи</p>

Джерело: власні узагальнення автора.

Основною класифікацією, яку використовують статистичні органи України, є УКТЗЕД. Веде УКТЗЕД – Державна митна служба України.

Отже, констатуємо, що облік експорту та імпорту у статистиці зовнішньої торгівлі товарами провадиться на основі їхньої статистичної вартості.

Основним джерелом інформації для встановлення статистичної вартості є дані про митну вартість, яка розраховується відповідно до одного чи іншого товару митними органами, з дотриманням національного законодавства і інших відповідних нормативно-правових актів. Національна практика митної оцінки, особливо у тих випадках, коли це стосується товарів, що не обкладаються адвалорним митом, часто різниться по країнах. У зв'язку з цим спеціалісти з торгової статистики мають бути компетентними в цій практиці для розуміння розрахунків митної вартості та необхідних коригувань у процесі встановлення митної вартості товарів [138].

Під час аналізу показників зовнішньої торгівлі товарами основними джерелами інформації є первинні документи Державної служби статистики України, а саме – форми статистичної звітності.

Статистичні дані з зовнішньої торгівлі товарами надходять до Держстату з Державної митної служби на договірній основі. За допомогою форм статистичної звітності по експорту-імпорту товарів № 5-ЗЕЗ та № 14-ЗЕЗ дані уточнюються і спрямовуються для подальшої обробки.

Формування даних статистики зовнішньої торгівлі послугами здійснюється на основі Методологічних положень зі статистики зовнішньої торгівлі послугами, затверджених наказом ДССУ від 07.03.2014 № 58 [93].

Державне статистичне спостереження щодо зовнішньої торгівлі послугами проводиться за 12 категоріями послуг у зовнішньоекономічній діяльності відповідно до Класифікації зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП) [93]:

1. Послуги з переробки матеріальних ресурсів.
2. Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій.
3. Транспортні послуги.
4. Послуги з подорожей.
5. Послуги з будівництва.
6. Послуги зі страхування.
7. Послуги пов'язані з фінансовою діяльністю.
8. Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності.
9. Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги.
10. Ділові послуги.
11. Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги.
12. Державні та урядові послуги.

Статистична структура зовнішньої торгівлі послугами містить такі компоненти:

– для забезпечення міжнародної зіставності даних концепції та класифікації узгоджуються з концепціями та класифікаціями Керівництва з Платіжного балансу, Системи національних рахунків та Керівництва зі статистики міжнародної торгівлі послугами;

– статистичний облік операцій між резидентами та нерезидентами відповідає рекомендаціям КРБ у частині визначень понять резидентної належності, способів поставки послуг, вартісної оцінки, часу обліку, валюти рахунків та конвертуванню валют;

– статистичні дані з зовнішньої торгівлі послугами, що надаються по кожній країні-партнеру, для забезпечення детальної інформації по операціях між резидентами та нерезидентами містять крім 12 основних компонентів послуг Розширеної класифікації послуг Платіжного балансу (РКРБ) також і більш розширені визначення категорій послуг.

Статистика зовнішньої торгівлі послугами забезпечує:

- складання компонентів поточних рахунків Платіжного балансу;
- дослідження ринку як індикатора для оцінювання попиту на види послуг та прийняття управлінських рішень;
- складання Системи національних рахунків;
- економічні дослідження, зокрема, в економічному прогнозуванні, економетричному моделюванні, соціологічних дослідженнях, дослідженнях засобів масової інформації у статтях із питань розвитку економіки;
- зіставлення даних для міжнародних порівнянь.

В Україні основним джерелом даних зі статистики зовнішньої торгівлі послугами є державне статистичне спостереження. Державне статистичне спостереження щодо зовнішньої торгівлі послугами здійснюється за формою № 9-ЗЕЗ (квартальна) «Звіт про експорт (імпорт) послуг» на суцільній основі з квартальною періодичністю і поширюється на підприємства-юридичні особи та відокремлені підрозділи юридичних осіб, незалежно від розміру, організаційно-правової форми господарювання, які здійснювали експортно-імпортні операції послугами [93].

Більш детальна інформація про періодичність, респондентів та показники, що включають форми державного статистичного спостереження, а також інформацію про нормативну основу спостережень з зовнішньої торгівлі подано у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Форми державного статистичного спостереження щодо зовнішньої торгівлі

Форма	Назва	Періодичність	Хто звітує	Включає	Виключає	Нормативна основа
№ 5-ЗЕЗ	Звіт про експорт (імпорт) товарів, що не проходять митного декларування	Місячна	Регіональні управління	<ul style="list-style-type: none"> • Риба та морепродукти, які продані українськими суднами за кордон; • товари підняті з дна у відкритому морі і продані нерезидентам або куплені в них; • завезені до країни риба і морепродукти, виловлені у територіальних водах іноземних держав за умовами концесії; • товари, передані в оренду на строк 1 рік і більше; • передача електроенергії по загальній електромережі; • високі технології та їх продаж, отримання у космосі на космічних судах України; • товари, на які не сформовано митні декларації, якщо їх вартість не більше як 100 євро 	<ul style="list-style-type: none"> • Пряма транзитна торгівля; • чартерні рейси транспортних засобів; • транспортне обладнання. 	Інструкція щодо порядку складання звіту за формою № 5-ЗЕЗ «Звіт про експорт (імпорт) товарів, що не проходять митного декларування»

Закінчення табл. 1.2

№ 14-ЗЕЗ	Звіт про придбання (продаж) товарів для забезпечення життєдіяльності транспортних засобів, потреб пасажирів та членів екіпажу	Квартальна	Транспортні компанії, агентства та всі підприємства, що здійснюють продаж та придбання у портах, аеропортах та вокзалах визначених товарів	Товари, необхідні для технічного забезпечення й експлуатації транспортного засобу	—	Інструкція щодо порядку складання звіту за формою № 14-ЗЕЗ «Звіт про придбання (продаж) товарів для забезпечення життєдіяльності транспортних засобів, потреб пасажирів та членів екіпажу»
№ 9-ЗЕЗ	Звіт про експорт (імпорт) послуг	Квартальна	Підприємства-юридичні особи та відокремлені підрозділи юридичних осіб, незалежно від організаційно-правової форми господарювання, що здійснюють експорт (імпорт) операцій послугами, включаючи міністерства та інші органи виконавчої влади	Містить інформацію, зазначену у відповідних документах управлінського та бухгалтерського обліку (договорах-контрактах, актах здачі-прийняття робіт, банківських валютних рахунків, платіжних вимогах-дорученнях на виконання або одержання послуг, авансових звітах на відрядження, оборотно-сальдових відомостях)	—	Інструкція щодо порядку складання звіту за формою №9-ЗЕЗ «Звіт про експорт (імпорт) послуг»

Джерело: складено автором.

Крім зовнішньоторговельного балансу інформацію про обсяги експорту-імпорту товарів і послуг містить платіжний баланс України, який складає Національний банк України щоквартально.

За визначенням Керівництва зі складання платіжного балансу МВФ, платіжний баланс – це статистичний звіт, що відображає в сумарному вигляді економічні операції між резидентами і нерезидентами за певний період часу і включає рахунок товарів і послуг, рахунок первинних доходів, рахунок вторинних доходів, рахунок операцій з капіталом та фінансовий рахунок. Облік платіжного балансу заснований на системі подвійного обліку, відповідно до якого кожна операція відображається в рівних частинах як по кредиту, так і по дебету [130]. У рамках платіжного балансу розмежування між рахунками проводиться залежно від природи економічних ресурсів, що постачаються і отримуються країною. Рахунок поточних операцій відображає потоки товарів і послуг, первинних доходів і вторинних доходів між резидентами і нерезидентами. Рахунок поточних операцій являє собою важливу сукупність рахунків у межах платіжного балансу. Залишок на цих рахунках називається сальдо рахунку поточних операцій. Сальдо рахунку поточних операцій показує різницю між сумою експорту і доходів до отримання і суми імпорту та доходів до виплати.

У рахунку товарів і послуг показано операції з об'єктами, які являють собою результати виробничої діяльності. У центрі цього рахунку перебуває момент здійснення обліку товарів і послуг між резидентами та нерезидентами. Товари в рахунку товарів і послуг – матеріальні виробничі об'єкти, стосовно яких можуть встановлюватися права власності та економічне право власності, на які може передаватися від однієї інституційної одиниці до іншої в результаті здійснення операції [130].

У цьому ж рахунку послуги являють собою результати виробничої діяльності, що веде до зміни умов інституційних одиниць, які їх споживають. Послуги, як правило, не є окремими об'єктами, стосовно яких можуть встановлюватися права власності, і зазвичай вони невіддільні від процесу їх виробництва.

Експорт-імпорт товарів за методологією платіжного балансу включає товари, економічне право власності на які переходить між резидентами і нерезидентами і які не входять до таких категорій: товари у рамках перепродажу за кордон, немонетарне золото, складові поїздки, будівництво, державні товари та послуги, що не віднесені до інших категорій. На практиці як вихідні дані з обсягів експорту-імпорту товарів використовується митна інформація, дані систематичної звітності про міжнародні операції, інші адміністративні дані, опитування трейдерів чи комбінації цих джерел [130].

Інформаційну базу даних зі статистики зовнішньої торгівлі можна умовно розподілити на офіційну статистику (дані, що містяться на офіційних вебсайтах національних і міжнародних статистичних органів) і дані міністерств та відомств, які використовуються під час формування статистичної інформації з обсягів торгівлі товарами та послугами.

Органи державної влади, підприємства і відомства не лише використовують статистичну інформацію, а й надають сукупності для її формування відповідно до компетенції. Так, Державна служба статистики України при формуванні даних зі статистики зовнішньої торгівлі використовує інформацію багатьох органів. Їх перелік наведено на рис. 1.3.

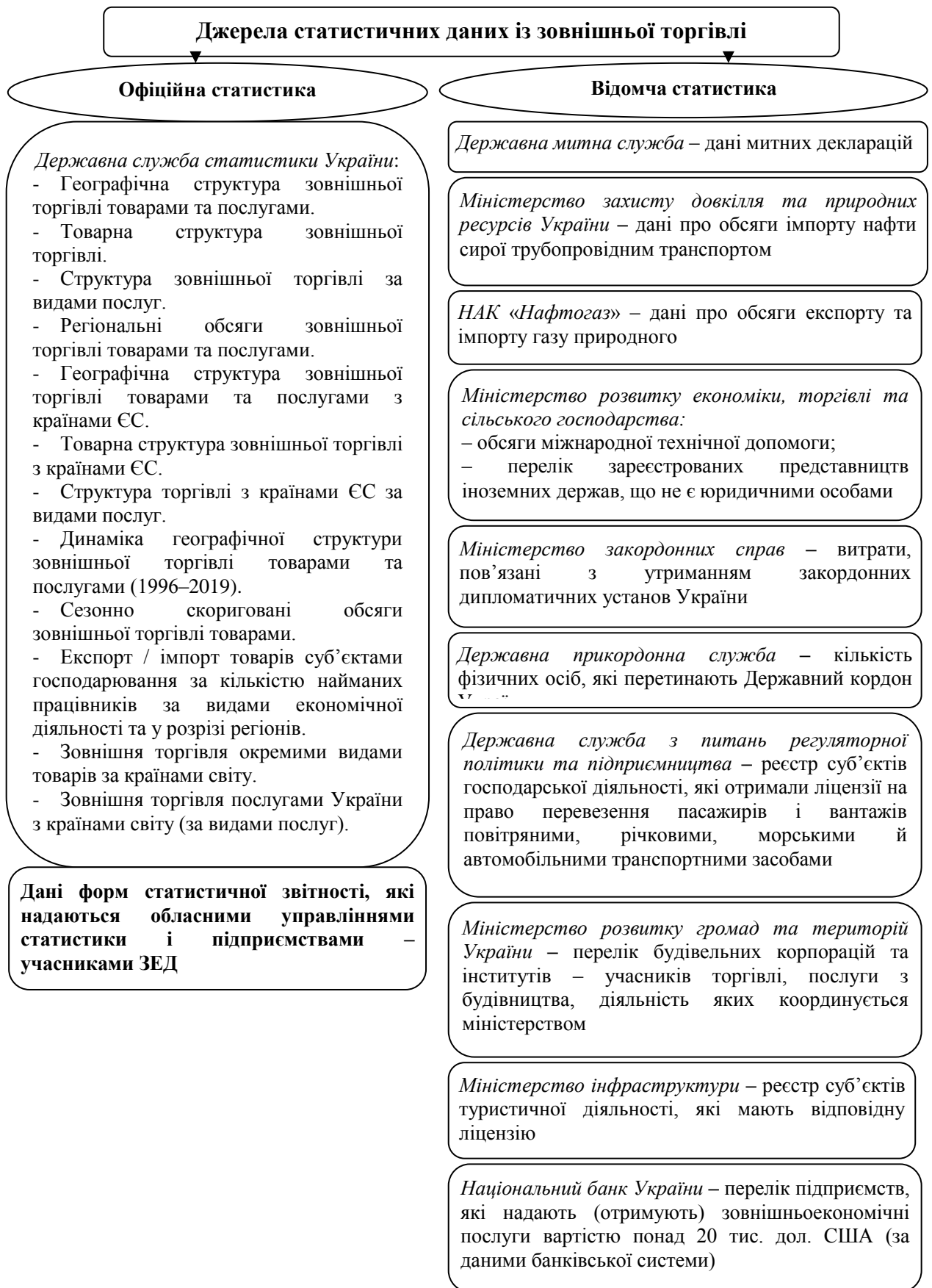

Рис. 1.3. Джерела даних для формування інформації з зовнішньої торгівлі

Джерело: власні узагальнення автора за даними [93, 95].

Дані щодо зовнішньої торгівлі використовуються багатьма державними органами для аналітичних розрахунків і здійснення планування майбутньої діяльності, а також громадянами України для написання аналітичних матеріалів, наукових досліджень, зокрема, дипломних, дисертаційних робіт та ін.

Основними державними органами, що використовують у своїй діяльності відомості щодо зовнішньої торгівлі, є:

- 1) Міністерство закордонних справ України (наприклад, для закріплення договірних відносин з іншими країнами і вибору напрямів такої взаємодії);
- 2) Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (наприклад, у розрізі даних про експорт-імпорт нафти, газу та вугілля);
- 3) Державна митна служба України (наприклад, при координації роботи митниці та рівня встановленого мита за різними категоріями товарів);
- 4) Міністерство економіки, торгівлі та сільського господарства України (наприклад, для розробки програм розвитку держави та аналізу конкурентоспроможності вітчизняних товарів);
- 5) Національний банк України (наприклад, для побудови платіжного балансу) [95].

Беручи до уваги предмет нашого дисертаційного дослідження, ми дійшли висновку, що з метою покращення доступності до статистичних даних міністерств та інших компетентних органів для більш ефективного та самостійного здійснення ними повноважень доцільно було б створити базу реєстрів, тобто прибрати монополію на реєстри і зробити їх доступними в єдиній базі. Для цього слід розробити науково обґрунтовану систему договірних взаємовідносин між органами виконавчої влади, на базі якої в подальшому буде проводитися взаємодія між ними в сфері створення та функціонування бази реєстрів. На наше переконання, це дозволить органам влади для власних потреб знайти в реєстрі інформацію, яка необхідна, та скористатися нею в аналізі соціально-економічного розвитку України. При цьому, користуючись згаданими вище реєстрами, міністерства та інші компетентні органи повинні гарантувати конфіденційність власникам

та учасникам даних реєстрів. Як доводить практика, створення таких реєстрів є поширеним та ефективним інструментом у більшості розвинених країн світу.

Для реформування і становлення національної економіки України розвиток міжнародної торгівлі та експорту – одне з нагальних та актуальних питань. З цією метою Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України за участю представників наукових і ділових кіл, експертного середовища розробили Експортну стратегію України: Дорожня карта стратегічного розвитку на період 2017–2021 рр. Головне завдання її – підвищення конкурентоспроможності українського експорту способом усунення перешкод і з'ясування конкретних можливостей за допомогою чітких і виважених кроків.

Так, експортною стратегією України обрані пріоритетні сектори економіки з метою підтримки розвитку експорту, серед яких:

– сектор виробництва запчастин і комплектуючих виробів для аерокосмічної та авіаційної промисловості (українська аерокосмічна галузь залишається консолідованим сектором, який виробляє авіаційну та космічну техніку, а також частини та комплектуючі до них);

– сектор машинобудування (домінує легке машинобудування: турбогвинтові двигуни, газотурбінні двигуни, насоси, ізольовані проводи та кабелі для транспортних засобів; важке машинобудування включає: транспортні засоби, залізничні і трамвайні локомотиви, частини і комплектуючі до них);

– сектор харчової промисловості та напоїв (сектор володіє значною ресурсною базою, людським капіталом, має налагоджене виробництво і досвід роботи у харчовій промисловості) [123].

Таким чином, можемо зробити проміжні висновки нашого дослідження, а саме: експорт, імпорт товарів і послуг, прямі інвестиції є складовими платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції України, а складання платіжного балансу і визначення міжнародної інвестиційної позиції входить до компетенції і функцій Національного банку України.

1.3. Основні напрями та методи дослідження зовнішньої торгівлі України з іншими країнами світу

Ґрунтуючись на наших дослідженнях, можемо стверджувати, що існуючі методи і процедури оцінювання ефективності зовнішньої торгівлі потребують подальшого удосконалення, що зумовлене динамічністю розвитку зовнішніх ринків, укріпленням нових зв'язків між країнами та стрімкістю процесу інтеграції світової економіки. Досліджуючи основні напрями та методи дослідження зовнішньої торгівлі України, доцільно розглянути систему критеріїв та показників міжнародної торгівлі як цілісної системи торговельних взаємовідносин між різними країнами світу.

Як свідчить практика, обсяги експорту / імпорту товарів і послуг є складовою частиною показників обсягів у міжнародній торгівлі. Загалом міжнародну торгівлю характеризує велика кількість показників, які можна систематизувати за такими характерологічними ознаками:

- а) показники обсягів;
- б) показники динаміки;
- в) показники структури;
- г) показники результативності.

Узагальнено систему статистичних показників, що використовуються в аналізі зовнішньої торгівлі, подано на рис. 1.4.

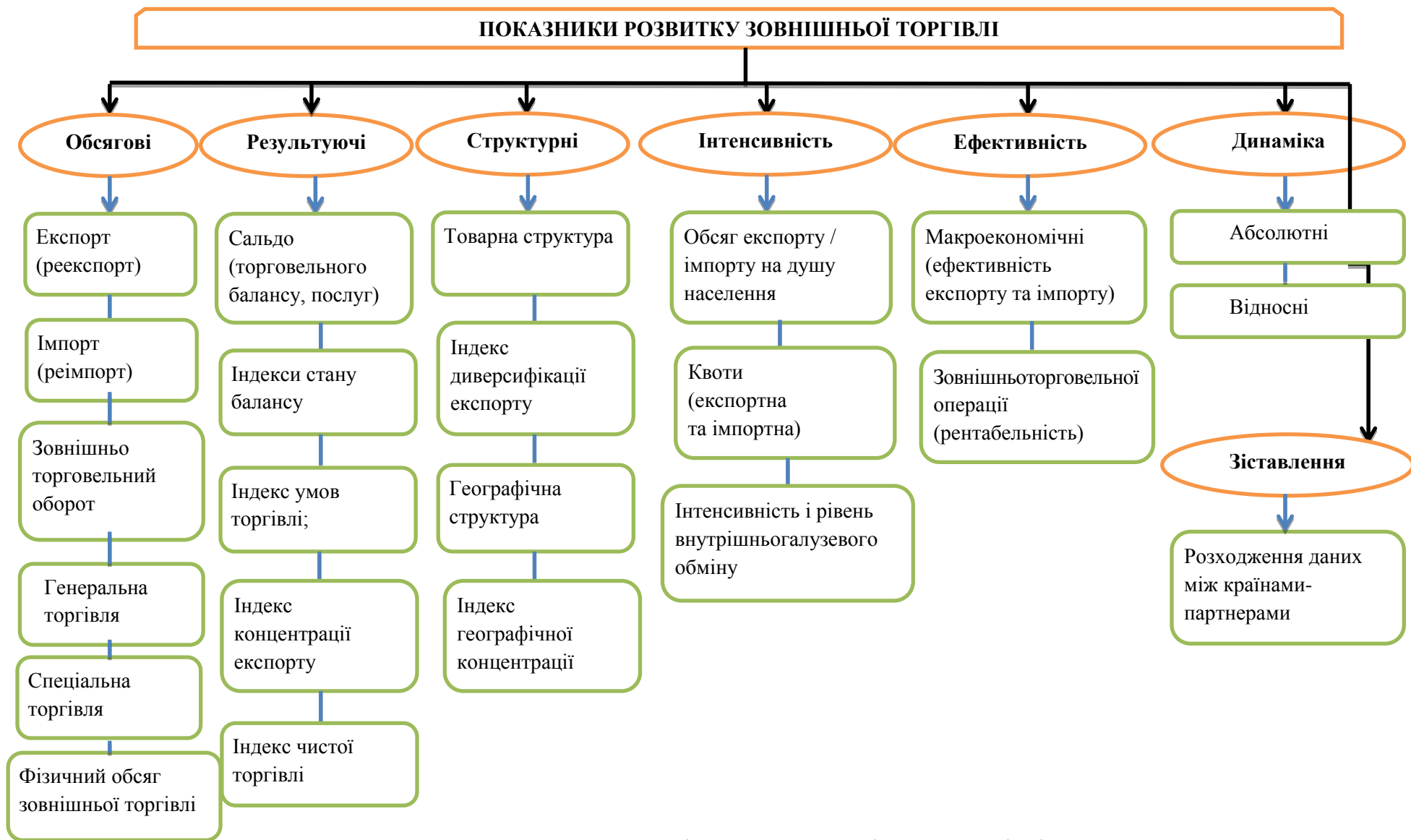

Рис. 1.4. Система показників розвитку зовнішньої торгівлі

Джерело: власні узагальнення автора за даними [44].

У науковій економічній літературі виділяють також поняття «світовий товарообіг» – сума вартості експорту / імпорту всіх країн світу. Вартість світового експорту завжди приблизно на 3 % менша від вартості імпорту, оскільки скоригується на суму фрахту на страхування внаслідок того, що майже всі країни оцінюють експорт за цінами ФОБ, а імпорт більшість країн обліковують за цінами СІФ ($FOB < CIF$).

Спеціальна торгівля – експорт / імпорт, зумовлені існуванням двох систем обліку у статистиці зовнішньої торгівлі товарами: спеціальної та загальної.

Спеціальний експорт включає:

- вітчизняний експорт;
- вивезення товарів після переробки під митним контролем;
- націоналізовані товари.

Загальний експорт складається зі спеціального експорту та реекспорту.

Спеціальний імпорт включає:

- товари, імпортовані для внутрішнього споживання або переробки;
- товари, доставлені для переробки під митним контролем;
- товари, ввезені для переробки на приписних митних складах.

Загальний імпорт складається зі спеціального імпорту та вартості товарів, які перебувають на промислових складах.

Сальдо торговельного балансу як результируючий показник – це різниця між обсягом експорту й обсягом імпорту. Якщо експорт перевищує імпорт, то сальдо додатне, а баланс активний. Якщо ж експорт менший за імпорт, то сальдо від'ємне, а торговельний баланс пасивний. Рівність експорту та імпорту утворює нульове сальдо балансу, а баланс у таких випадках називають чистим, або нетто-баланс.

Структурні показники розвитку міжнародної торгівлі характеризують експортні та імпортні товарні потоки за такими ознаками, як товарний склад і регіональна спрямованість:

- 1) товарна структура – систематизація за певними ознаками сукупності товарів, які ввозяться / вивозяться в країну;
- 2) індекс диверсифікації експорту – це індекс відхилення товарної структури експорту країни від структури світового експорту;
- 3) регіональні географічні структури експорту / імпорту характеризують розподіл товарних потоків за місцями (країнами, регіонами) призначення або походження.

Органи державної статистики для аналізу вартості експорту / імпорту товарів і послуг у зовнішній торгівлі розраховують такі показники: вартість експорту товарів і послуг, вартість імпорту товарів і послуг, сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами [32].

Абсолютні статистичні показники зовнішньої торгівлі характеризують обсяги експорту (імпорту) у натуральному та вартісному вимірюванні. Абсолютні величини мають самостійне значення, а також слугують підґрунтям для обчислення середніх і відносних величин. Деякі показники, наприклад індекси концентрації та диверсифікації експорту, використовуються лише в міжнародних зіставленнях, інші – для оцінки розвитку міжнародної торгівлі.

У світовій практиці для виміру зовнішньоторговельної інтенсивності країн використовується два типи показників: обсяг зовнішньої торгівлі на душу населення та відношення показників міжнародної торгівлі до ВВП країни [77].

Показники обсягів, результату, структури та інтенсивності міжнародної торгівлі, що використовуються в роботі, подано в табл. 1.3.

Система статистичних показників зовнішньої торгівлі України

Абсолютні	Відносні
1. Експорт – потік товарів, що вивозяться за межі митної території країни з застосуванням загальної системи торгівлі (E)	1. Експортна квота ($E_{кв}$) – визначає обсяг виробництва та поставок на експорт певних товарів і послуг: $E_{кв} = E / ВВП \cdot 100\%$
2. Імпорт – потік товарів, що ввозяться на митну територію країни із застосуванням загальної системи торгівлі (I)	2. Імпортна квота ($I_{кв}$) – характеризує обсяг імпорту певного товару, встановлений відповідно до потреби в ньому: $I_{кв} = I / ВВП \cdot 100\%$
3. Зовнішньоторговельний оборот (ЗТО) – економічний показник, який характеризує обсяг зовнішньої торгівлі товарами в країні за певний проміжок часу (місяць, квартал, рік): $ЗТО = E + I$	3. Індекс умов торгівлі ($I_{ум.м.}$) – характеризує зміну становища країни на світовому ринку,; $I_{ум.м.}(P) = P_{ex} / P_{im},$ $I_{ум.м.}(Q) = Q_{ex} / Q_{im},$ де P – середня ціна експорту/імпорту, Q – середній обсяг експорту/імпорту
4. Сальдо торгового балансу (C) – різниця між вартістю експорту товарів і послуг та вартістю імпорту товарів і послуг: $C = E - I$	4. Коефіцієнт випередження ($K_{вин}$) – показник інтенсивності зміни одного динамічного ряду порівняно з іншим за ті самі проміжки часу: $K_{вин} = k' / k'',$ де k' – один порівнюваний динамічний ряд; k'' – інший порівнюваний динамічний ряд
5. Генеральна торгівля (ГТ) – позначення зовнішньоторговельного обороту з урахуванням транзитних товарів (Tr): $ГТ = ЗТО + Tr$	5. Квадратичний коефіцієнт структурних зрушень (σ) – показник зміни питомої ваги окремих частин сукупності: $\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^k (d_{j1} - d_{j0})^2 / m},$ де d_{j1} – частка показника у поточному періоді, d_{j0} – частка показника у попередньому періоді, m – кількість складових спостереження
6. Валовий внутрішній продукт (ВВП) – показник розвитку економіки, що характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів	6. Коефіцієнт покриття (K_n) – оцінює ступінь збалансованості зовнішньої торгівлі: $K_n = E / I \cdot 100\%,$
7. Розходження даних між країнами-партнерами (P_1, P_2) – показник, що характеризує, наскільки обсяги експорту однієї країни ($кp1$) відрізняються від обсягів імпорту країни-партнера ($кp2$): $P_1 = E_{кp1} - I_{кp2},$ $P_2 = E_{кp2} - I_{кp1}$	7. Індекс концентрації експорту (індекс Герфіндаля – Гіршмана) – застосовується у світових зіставленнях і показує, наскільки широкий спектр товарів експортує країна: $HHI = \sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i / X)^2},$ де X_i – обсяг експорту i -ї групи товарів, X – загальний обсяг експорту

Джерело: власні узагальнення автора за даними [44].

Основним показником, що характеризує зміну становища країни на світовому ринку, є індекс умов торгівлі, який являє собою відношення середніх цін експорту до середніх цін імпорту на певний товар країни в цілому чи групи країн.

Ціновий індекс умов торгівлі щомісячно публікується у виданні Міжнародного валютного фонду в зіставній для всіх країн формі. Якщо індекс умов торгівлі зростає – це означає, що у разі зростання ціни експорту в країні порівняно з ціною імпорту на кожну окрему одиницю експортованого товару можна придбати більше імпортованих товарів. Добробут громадян країни в такому випадку підвищується, оскільки вищий обсяг імпорту стає можливим за умови сталого обсягу експорту. Проте якщо ціна імпорту порівняно з ціною експорту зростає, то на кожну наступну одиницю експортованого товару можна купити менше імпортованого товару, а отже, знижується добробут громадян у країні [94].

Характеризуючи міжнародну торгівлю за типом економічного зростання, потрібно враховувати, що вплив економічного зростання на зовнішню торгівлю визначається за зростанням факторів виробництва – імпортозаміщуючих чи експортопоширюючих.

Про експортопоширююче зростання варто говорити тоді, коли зростають обсяги виробництва експортоорієнтованих товарів, що в свою чергу веде до погіршення умов торгівлі в країні на користь її контрагентів. Збільшення пропозиції товарів, орієнтованих на експорт, знижує ціну такого товару, у результаті чого резиденти країни вимушені продавати більше експортних товарів. Це веде до погіршення умов торгівлі в такій країні, проте покращує умови торгівлі з її торговими партнерами.

Імпортозаміщуюче зростання характеризує підвищення виробництва товарів, які імпортуються до країни. Це веде до покращення умов торгівлі країни відносно її торгових партнерів [1].

У статистичній літературі поняття «система статистичних показників» визначається як сукупність показників, взаємопов'язаних між собою, що застосовуються у статистичній практиці для характеристики динамічного ряду, рівня ефективності, умов і особливостей здійснення будь-якої діяльності. Система статистичних показників вибудовується за методологічними принципами та індикаторами, до яких належать:

- відповідність цілям розвитку;
- системність оцінок;
- придатність для комплексного аналізу;
- діалектичність статистичних оцінок і прогнозів.

На наше переконання, яке ґрунтується на результатах дослідження, показників, поданих у табл. 1.3, цілком достатньо для повноцінного аналізу змін у динаміці та структурі зовнішньої торгівлі, оскільки в системі наведено основні показники, які дозволяють проаналізувати зовнішню торгівлю як в цілому, так і за експортом та імпортом окремо, а також дають можливість прослідкувати вплив інших факторів на об'єкт аналізу.

Розрахунок економічної ефективності здійснюється шляхом зіставлення досягнутого економічного результату з витратами ресурсів на отримання цього результату. Економічні результати і витрати ресурсів мають кількісний вимір, тому й економічна ефективність може вимірюватися кількісно. Кожному рівню оцінки відповідає власний вид економічних інтересів і свій критерій ефективності. Наприклад, на зовнішньоекономічному рівні під економічною ефективністю зовнішньої торгівлі мається на увазі рівень економії національної праці, що досягається країною завдяки її участі у зовнішньоторговельному обміні. Критерієм економічної ефективності при цьому є економія національної праці як джерело зростання ВВП [145].

Статистика зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) – одна з основних галузей статистики, яка має давню традицію і водночас залишається актуальною, так як слугує показником залучення та участі країни у світовій торгівлі.

У реаліях сьогодення кожна держава світу, незалежно від рівня її економічного розвитку, спеціалізації, географічних умов, соціального розвитку, має на меті покращити інтеграцію та співробітництво з іншими країнами. Основною формою такої взаємодії виступає міжнародна торгівля.

Здійснення зовнішньої торгівлі тісно пов'язано з митними процедурами та укладеними міжнародними угодами щодо надання або отримання послуг. Це перетворює сучасну міжнародну торгівлю на універсальний інструмент економічного діалогу між країнами світу, який виражається в намірі зближення і спілкування на основі, що дозволяє проводити зіставлення даних.

Змістом зовнішньоекономічних зв'язків можна вважати зовнішню торгівлю товарами, експорт / імпорт послуг, відносини, що виникають між резидентами даної країни та іншим світом (нерезидентами) у зв'язку з придбанням фінансових вимог і прийняттям обов'язків, а також передачі на безоплатній основі однією країною іншій товарів, послуг і капіталу (трансферти).

За методологією статистики зовнішньої торгівлі товарами, країнами-партнерами вважають:

- в експорті – країна останнього відомого призначення товарів;
- в імпорті – країна походження товарів.

Облік експорту товарів ведеться по торгуючій країні, якщо на момент вивозу товару країна призначення невідома. Облік імпорту товарів ведеться по країні відправлення – для товарів, у момент постачання яких країна походження невідома і для реімпортованих товарів; для товарів включених до групи 97 УКТЗЕД (твори мистецтва, предмети колекціонування та антикваріат); для товарів, що надійшли як гуманітарна допомога [97].

Статистика торгівлі за країнами-партнерами як у показниках загальної вартості торгівлі товарами, так і у кількісних та вартісних показниках торгівлі окремими товарами, має важливе аналітичне значення. Ця статистика використовується для багатьох цілей, включно з аналізом економічних тенденцій і виявлення регіональної структури торгівлі; аналіз ринку; прийняття економічних рішень; моніторинг торговельної політики і проведення переговорів з питань її реалізації; складання національних рахунків і платіжного балансу, а також для перевірки надійності й достовірності показників торгівлі [77].

Визначення країни-партнера для подальшого аналізу та здійснення зіставлень є надзвичайно важливим, оскільки правильність такого визначення дає можливість точної характеристики взаємовідносин між країнами.

Таким чином, в імпорті країни-партнери визначаються у такий спосіб:

- 1) країною покупки називається країна, резидентом якої є продавець товару;
- 2) країною відправлення є країна, з якої товари були відправлені до країни-імпортера без здійснення у будь-якій проміжній країні яких-небудь комерційних угод чи інших операцій, що змінюють юридичний статус цих товарів;
- 3) країна відвантаження – країна, з якої відвантажується товар, незалежно від того, здійснюються чи ні з ним після відправки з країни-експортера комерційні угоди чи інші операції, які змінюють юридичний статус цих товарів;
- 4) країна походження – встановлюється на основі правил визначення походження товарів, прийнятих у кожній країні.

Правила визначення походження товарів ґрунтуються, як правило, на двох основних критеріях:

- 1) критерій товарів, повністю виготовлених у даній країні, коли під час визначення походження товару йдеться лише про одну країну;
- 2) критерій суттєвої трансформації товарів, коли в їх виробництві беруть участь дві чи більше країни.

В експорті країни-партнери встановлюються так:

- 1) країна продажу – країна, резидентом якої є покупець товару;
- 2) країна відправки – країна, в яку були відправлені товари країною-експортером без здійснення з ними відповідно до наявних даних на момент вивозу до інших проміжних країн певних комерційних угод чи інших операцій, що змінюють юридичний статус цих товарів;
- 3) країна відвантаження – це країна, в яку були відправлені товари, незалежно від того, будуть чи ні здійснюватися з ними комерційні угоди чи інші операції, які змінюють юридичний статус цих товарів до їх прибуття до країни;

4) країна останнього відомого призначення – остання країна в яку, наскільки це відомо на момент відправки, мають бути доставлені товари незалежно від того, куди вони були відправлені в першу чергу і чи були вони на шляху до цієї країни предметом будь-яких комерційних угод;

5) країна споживання – країна, в якій товари передбачається використовувати для особистого чи суспільного споживання або як сировину для виробничого процесу [138].

Узагальнюючи, доходимо висновку, що оцінка якості даних з торговельної статистики є досить складною процедурою, яка багато в чому залежить від достовірності зібраних даних, їх обсягу та значущості, а також від вичерпності інформації з зовнішньої торгівлі, яка збирається статистичними органами. У загальній теорії статистики одним із методів аналізу даних зі статистики зовнішньої торгівлі є зіставлення – відповідність умов і методів розрахунку статистичних показників, що під час їх порівняння забезпечує точність зроблених висновків про розбіжності між досліджуваними явищами.

Світовою практикою, що застосовується в статистиці зовнішньої торгівлі для зіставлення даних двосторонньої торгівлі між країнами-партнерами, використовується метод дзеркальної статистики. Він передбачає пояснення розбіжностей між статистикою обсягів експорту / імпорту, яку надали контрагенти, через здійснення обґрунтувань та пояснення розходжень у зборі та обробці даних з урахуванням методологічних особливостей країн. Теоретично експорт країни *B* до країни *A* повинен бути рівний імпорту до країни *B* з країни *A*, і навпаки. Проте на практиці це можливо лише за умови, що обидва партнери складають статистичні дані, використовуючи при цьому однаковий специфічний набір методологічних принципів, і якщо в цьому процесі не було допущено помилок [32]. Зіставлення проводяться з метою виявлення та аналізу розходжень в статистичних даних країн-партнерів й усунення в майбутньому причин їхнього виникнення. За результатами дослідження, проведеного Статистичним відділом ООН в галузі методології

та організації статистики зовнішньої торгівлі, найбільші розбіжності при зіставленні даних про взаємну торгівлю країн-партнерів викликані розходженнями через застосування різних систем торгівлі та обліку країн-контрагентів [32]. Багато суттєвих розбіжностей виникає й у визначенні країни-партнера, коли товари переміщуються з країни походження до країни призначення через треті країни.

Серед розбіжностей, які виникають через особливості національного законодавства, виділяють завищення / заниження вартості товарів. На основі митної вартості нараховуються податки: ПДВ, мито, акцизний і митний збір, і тому у випадку, коли держава субсидіює експорт, у підприємців, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, виникає спокуса завищити вартість експорту для отримання державних субсидій, в імпорті навпаки – до заниження вартості з метою уникнення оподаткування.

Важливою умовою здійснення точних зіставлень даних є достовірність статистичної інформації. Досвід зарубіжних країн показує, що існує низка способів перевірки достовірності даних і кожна країна обирає для себе більш зручний з них. Наприклад, у Німеччині, де в оцінці показників зовнішньої торгівлі велика увага приділяється проблемі статистичного порогу, з'ясовано, що стратифікована вибірка дає кращі результати щодо глобальних агрегатів у межах товарних потоків, ніж метод встановлення статистичних порогів. У Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, наприклад, основа перевірки надійності даних – це – алгоритм взаємозалежності вартості та кількості, побудова тренду за кожним товаром з урахуванням показників максимального та мінімального відхилень. Митна служба Норвегії, наприклад, використовує електронну систему контролю і перевірки даних, яка пов'язана безпосередньо з декларантом. Євростатом використовується система вирівнювання сезонних коливань динамічного ряду, за допомогою якої вдається нівелювати сезонні відхилення, зумовлені здебільшого

екзогенними чинниками. Ситуація в Україні склалася так, що відбувається лише логічний контроль: дані проходять перевірку кодів товарів, країн та одиниць виміру на відповідність класифікаціям.

Варто наголосити, що повна відповідність даних країн, які зіставляються, неможлива, оскільки при цьому транспортні та страхові витрати мають бути відсутні. Зважаючи на те, що експорт надається в цінах за умови поставки FOB (вартість товарів і вартість послуг з доставки товарів до кордону країни-експортера), а імпорт – в цінах за умови поставки CIF (вартість товарів, вартість послуг з доставки товарів до кордону країни-експортера, вартість послуг з доставки товарів від кордону країни-експортера до кордону країни-імпортера та вартість страхування товарів), імпорт за даними статистики певної країни має перевищувати експорт за даними країни-партнера на величину, яка дорівнює вартості транспортування і страхування [32].

Покращення якості статистичних даних та уникнення помилок в інтерпретації інформації митної служби полягає в налагодженні тісної співпраці між органами державної статистики та митними органами для розуміння принципів та способів обробки ними інформації.

Грунтуючись на результатах нашого дисертаційного дослідження, можемо зробити такі проміжні узагальнення, що для поліпшення роботи митних органів і пришвидшення проходження товарами митного контролю доцільно було б всю роботу митних органів перевести в електронний вигляд і скласти їхню єдину базу. На нашу думку, це значно пришвидшило б роботу на митниці, оскільки під час перевірки товару при скануванні штрих-коду через єдину базу митних декларацій одразу б перевірялися всі графи митних декларацій і можна було б перевірити, чи не накладені на підприємство штрафні санкції, чи є в нього право на транспортування товарів через митницю, всі дозвільні документи та чи не здійснювалося контрагентом заниження / завищення митної вартості. Для цього потрібно, щоб електронний документ, якщо на нього накладено електронний підпис, мав юридичну силу.

Варто також зазначити, що головна особливість методу дзеркальної статистики полягає в тому, що порівняльний аналіз не обмежується виявленням великих обсягів розбіжностей у статистичних даних країн і внесенням коригувань до різних компонентів даних. Метою зіставлення є також гармонізація понятійної бази двох наборів статистичних даних, що може викликати перегляд деяких процедур і визначень зовнішньоторговельної статистики [32].

Статистика зовнішньої торгівлі в розбивці по партнерах часто використовується аналітиками для розрахунку вартості імпорту / експорту країни, яка не надає дані про свою торгівлю. У тих випадках, коли користувач вважає надані країною дані суперечливими чи намагається знайти ознаки заниження / завищення показників її експорту / імпорту, дані цієї країни за загальним обсягом торгівлі й за торгівлею окремими товарами часто зіставляються з аналогічними показниками її контрагентів. У цьому контексті додаткові зусилля з узгодження методик, що використовуються різними країнами, сприятимуть підвищенню рівня зіставності на міжнародному рівні статистичних даних про зовнішню торгівлю [138]. Так, наприклад, статистикою України для статистичного аналізу торгівлі України з іншими країнами світу, для надання офіційних статистичних даних застосовується індексний та індикативний методи, тобто обробка інформації, яка надається на основі митних декларацій Державною митною службою України.

Таким чином, для аналізу даних, що використовуються для здійснення міжнародних конференцій, найчастіше застосовується метод дзеркальної статистики, що дає змогу найбільш чітко і точно встановити розбіжності в даних зовнішньої торгівлі країн-партнерів.

Висновки до розділу 1

Таким чином, досліджуючи методологічні основи статистичного вивчення зовнішньої торгівлі, зокрема, такі її аспекти, як теоретичні основи вивчення зовнішньої торгівлі, інформаційне забезпечення аналізу зовнішньої торгівлі, основні напрями та методи дослідження зовнішньої торгівлі України, нами були зроблені такі висновки.

1. Досліджено, що історично зовнішня торгівля виникла дуже давно – у період становлення відносин між людьми торгового характеру, як правило, у формі бартеру, з розвитком грошово-кредитних відносин між країнами зовнішній обмін товарами набув грошової форми і обліковувався офіційною статистикою як ввіз / вивіз товарів.

2. Доведено, що основна відмінність зовнішньої торгівлі від внутрішнього товарообороту полягає в тому, що в зовнішній торгівлі часто присутні різні валюти. Виняток становлять країни – члени ЄС, які мають єдину валюту – євро.

3. Проаналізовано, що статистичними органами розробляються дані зі статистики зовнішньої торгівлі для задоволення потреб користувачів, у тому числі дана інформація цікавить як представників уряду, ділового співтовариства, укладачів наукових матеріалів з економічної статистики, так і пересічних громадян, які зацікавлені питаннями міжнародної торгівлі.

4. З'ясовано, що дані зовнішньої торгівлі використовують з багатьма цілями, серед яких ми виокремили такі: опрацювання загальної торговельної політики держави або окремого регіону; аналіз торговельного ринку для пошуку джерел поставок чи збуту продукції; планування розвитку інфраструктури; формування інформації з платіжного балансу та зовнішньоторговельного балансу.

5. Простежено, що зовнішня торгівля України регулюється багатьма нормативно-правовими актами, а формування даних зі статистики зовнішньої торгівлі базується на методологічних положеннях Держстату і міжнародних рекомендацій ООН та регламентів ЄС.

6. Зроблено висновок, що офіційна статистика з обсягів експорту / імпорту повинна ґрунтуватись на певних принципах: дані повинні збиратися і розповсюджуватися офіційними статистичними органами і бути виключно об'єктивними, необхідно дотримуватись конфіденційності у поширенні статистичної інформації та використовувати її винятково у статистичних цілях, дані мають бути достовірними і доступними для користувачів.

7. Підтверджено, що для економіки України зовнішня торгівля має виняткове значення, оскільки слугує основним джерелом валютних надходжень до бюджету, матеріальною основою відносин з іншими країнами та орієнтиром входження держави до глобального співтовариства.

8. Показано, що, як і у будь-якій галузі, у зовнішній торгівлі наявне певне коло проблем. Нами проведена класифікація проблематики зовнішньої торгівлі. Основними проблемами нами названо такі: експорт (здебільшого сировинного характеру), зовнішні ризики (низька ціна на світових сировинних ринках), корупційна складова ведення митних процедур. З'ясовано, що нагальним питанням для України є розв'язання згаданих у роботі складних питань для підвищення ефективності зовнішньої торгівлі і, відповідно, зростання доходів від експорту товарів. Виокремлено ще одну важливу проблему зовнішньої торгівлі – велика кількість витрат на імпорт продукції. Запропоновано її вирішення способом створення нових підприємств для переробки сільськогосподарської сировини чи машинобудування.

9. Досліджено внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на зовнішню торгівлю. Автором запропоновано до внутрішніх чинників включити показник роботи митної служби, який пов'язаний з підвищенням ефективності роботи митних органів.

10. Проаналізовано статистику зовнішньої торгівлі товарами відповідно до рекомендацій ООН, що включає велику кількість товарів, які ввозяться на територію країни чи вивозяться за межі території країни. Зроблено висновок, що деякі товари не рекомендовано включати до обліку зовнішньої торгівлі для уникнення подвійного рахунку в експорті / імпорті.

11. Показано, що інформаційне забезпечення аналізу зовнішньої торгівлі полягає у висвітленні законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють міжнародну торгівлю, вивченні класифікацій, що застосовуються для систематизації товарів та послуг у разі подання даних за різними характеристиками, а також у вивченні форм державних

статистичних спостережень зі статистики зовнішньої торгівлі товарами та послугами, якими доповнюється та уточнюється інформація, яку подають митні служби.

12. Проведено кваліфікацію джерел статистичних даних з зовнішньої торгівлі товарами та послугами – офіційна статистика та відомча статистика, тобто визначено, з яких органів та яку саме інформацію можна отримати.

13. Досліджено систему показників, за допомогою яких можна проаналізувати зміни зовнішньоторговельного балансу та обсяги зовнішньої торгівлі. Доведено, що основні абсолютні показники дають змогу оцінити або різницю між обсягами експорту та імпорту товарів та послуг України, або провести зіставлення даних між обсягами експорту України й обсягами імпорту країни-партнера (і навпаки), або оцінити загальну ситуацію, що склалась із зовнішньою торгівлею України. Доведено, що відносні показники, що використовуються в дисертації для аналізу збалансованості зовнішньої торгівлі, дають змогу оцінити зміну одного показника стосовно іншого, у тому числі й у динаміці. Систему відносних показників автором доповнено через використання коефіцієнта випередження інтенсивності зміни обсягів експорту над швидкістю зміни обсягів імпорту, який не використовується в практичній діяльності статистичних органів.

Таким чином, у дослідженні показано, що основоположні підходи і принципи вивчення структури, динаміки та тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі товарами та послугами – це складова частина комплексного аналізу збалансованості міжнародної торгівлі, а вивчення критеріїв та показників, за допомогою яких ведеться аналіз зовнішньої торгівлі, дає можливість оцінити подальші перспективи розвитку зовнішньої торгівлі та обрати пріоритети для подальшого розвитку держави.

Основні публікації автора за розділом 1: [147, 149, 150, 155].

РОЗДІЛ 2. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз системи критеріїв стану зовнішньоторговельного обороту товарами та послугами

Зовнішньоекономічна діяльність як сукупність різноманітних форм економічних відносин певної держави з її контрагентами з інших країн, як і будь-яка діяльність, має свою результативність, яку можна проаналізувати за такими показниками:

- за рівнем управління (на рівні країни, окремого регіону, конкретної установи та її підрозділів);
- за видами діяльності (міжнародна торгівля, інноваційна та інвестиційна діяльність, науково-технічне співробітництво та ін.);
- за часом здійснення (тривало-, коротко- і середньострокове).

З урахуванням залежності кінцевий результат зовнішньоекономічної діяльності подається відповідно до аспектів аналізу:

- інституційний аналіз (передбачає оцінку певних умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності);
- аналіз ринку (оцінювання змін кон'юнктури ринку);
- фінансовий аналіз (обґрунтування ефективності зовнішньоторговельних операцій, виходячи з вигоди власника);
- економічний аналіз (основна мета – визначення користі, яку здобуде суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності);
- соціальний аналіз (оцінювання соціальних наслідків впливу операцій на зовнішньому ринку на рівень життя населення та значення різних соціальних індикаторів);

– екологічний аналіз (за підсумками – висновок про вплив дій на міжнародному ринку, на екологію країни і напрацювання подальшої політики уряду щодо цього).

Таким чином, уся статистична інформація створюється, надається і публікується у вигляді показників. У свою чергу статистична характеристика має об'єднувати якісну та кількісну визначеність економічних категорій з адекватністю і точністю вимірювання [146].

Систему статистичних показників, що застосовуються в аналізі зовнішньої торгівлі наведено в табл. 1.3.

Кожен статистичний показник має власний критерій, відповідно до якого і з'ясовується стан і розвиток показника (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні критерії статистичних показників, що застосовуються для аналізу результатів зовнішньої торгівлі

Показник	Критерії	Пояснення
1. Сальдо зовнішньоторговельного балансу	+	Економіка країни експортоорієнтована
	–	Економіка країни імпортозалежна
2. Експортна квота	< 35 %	Неекспортозалежна економіка
	> 35 %	Експортозалежна економіка
3. Імпортна квота	< 15 %	Закрита економіка, не залежить від імпорту
	> 15 %	Імпортозалежна економіка
4. Індекс умов торгівлі	< 1	Сприятливі умови торгівлі
	> 1	Несприятливі умови торгівлі
5. Коефіцієнт покриття	< 1	Позитивне сальдо торговельного балансу
	> 1	Негативне сальдо торговельного балансу

Джерело: власні узагальнення автора за даними [44].

Статистика зовнішньої торгівлі враховує міжнародну торгівлю товарами і послугами. Основними завданнями статистики зовнішньої торгівлі товарами є:

– підтримка розвитку міжнародної діяльності країни та розширення її світових зв'язків;

- надання матеріалів для підготовки і проведення міжнародних переговорів та зустрічей;
- ведення повного і достовірного обліку інформації про зовнішню торгівлю України;
- аналіз основних змін у динаміці та структурі товарних потоків на зовнішньому ринку, що пов'язані з аналізом ситуації в країні на макрорівні;
- забезпечення вищих органів влади й управління статистичними даними для прийняття ними рішень про зовнішню торгівлю і подальше регулювання цих питань;
- аналіз ринкової структури в Україні;
- складання зовнішньоторговельного балансу України;
- подання інформації зі статистики зовнішньої торгівлі для складання платіжного балансу країни;
- розрахунок індексу середніх цін, фізичного обсягу та умов торгівлі у зовнішній торгівлі товарами;
- підготовка й оприлюднення даних для прогнозування макроекономічних показників у рамках системи національних рахунків;
- здійснення зіставлення даних щодо двосторонньої торгівлі держави з даними її контрагентів;
- вирішення інших завдань, які продиктовані національним законодавством України у сфері статистики.

Отже, можемо стверджувати, що раціональне і точне виконання цих та інших завдань забезпечує правильний аналіз даних і дозволяє зрозуміти ситуацію на зовнішньому ринку в цілому [138].

У науковій літературі поширене таке визначення: зовнішня торгівля – це система економічних взаємовідносин між країнами, основна ціль якої полягає в ввезені та вивезені товарів і послуг. Об'єктом зовнішньої торгівлі є товари: сировина, напівфабрикати, готова продукція, послуги і продукти інтелектуальної власності: фірмові знаки, патенти, ліцензії [77].

Для дослідження зміни показників зовнішньої торгівлі використовують показники динаміки, що слугуватиме основою для оцінювання процесу зростання, виявлення певних закономірностей і тенденцій. Аналіз тенденцій – обов'язкова умова подальшого оцінювання і прогнозування діяльності на всіх рівнях під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на зовнішньоекономічну діяльність. На цьому підґрунті в майбутньому будуть розроблені управлінські рішення, спрямовані на підвищення рівня ефективності діяльності та впровадження заходів, які матимуть за мету збільшення підтримки таких рішень і для запобігання імовірних ризиків [55].

У контексті нашого дисертаційного дослідження перспектив розвитку зовнішньої торгівлі логічно і доцільно буде розпочати з аналізу її збалансованості.

Так, ще на початку незалежності України національна статистика зовнішньої торгівлі приділяла недостатньо уваги аналізу зовнішньоекономічної діяльності, проте водночас обґрунтовано вивчалися новітні методи створення бази даних. З цих причин сьогодні зберігає актуальність аналіз динаміки і структури зовнішньоторговельних операцій на зовнішньому ринку товарів і послуг.

Як свідчить практика, основною проблемою в Україні є від'ємне сальдо торгового балансу. Це означає, що обсяги імпорту перевищують обсяги експорту, що впливає переважно на обсяги золотовалютних резервів, оскільки операції на зовнішньому ринку провадяться саме в іноземній валюті. Іншими словами, переважання експорту над імпортом є чистим приливом валюти до країни. Приплив валюти позитивно впливає на укріплення національної валюти, обсяг державного боргу і розмір прямих іноземних інвестицій, які вкладаються в економіку країни. Також виходячи з цього можна сказати, що імпортні товари коштують дешевше на національному ринку, від товарів власного виробництва [150].

Під час аналізу системи критеріїв стану зовнішньоторговельного обороту товарами і послугами ми переконались, що інформацію про зміни явища в часі слід подавати у вигляді динамічних рядів (часових рядів), які завжди складаються з двох елементів: інтервал (моменти) часу і значень показника (рівні ряду). Оцінка інтенсивності розвитку явища відбувається шляхом порівняння рівнів динамічного ряду [71].

Зміни показника сальдо зовнішньої торгівлі України за 2013–2019 рр. подано на рис. 2.1.

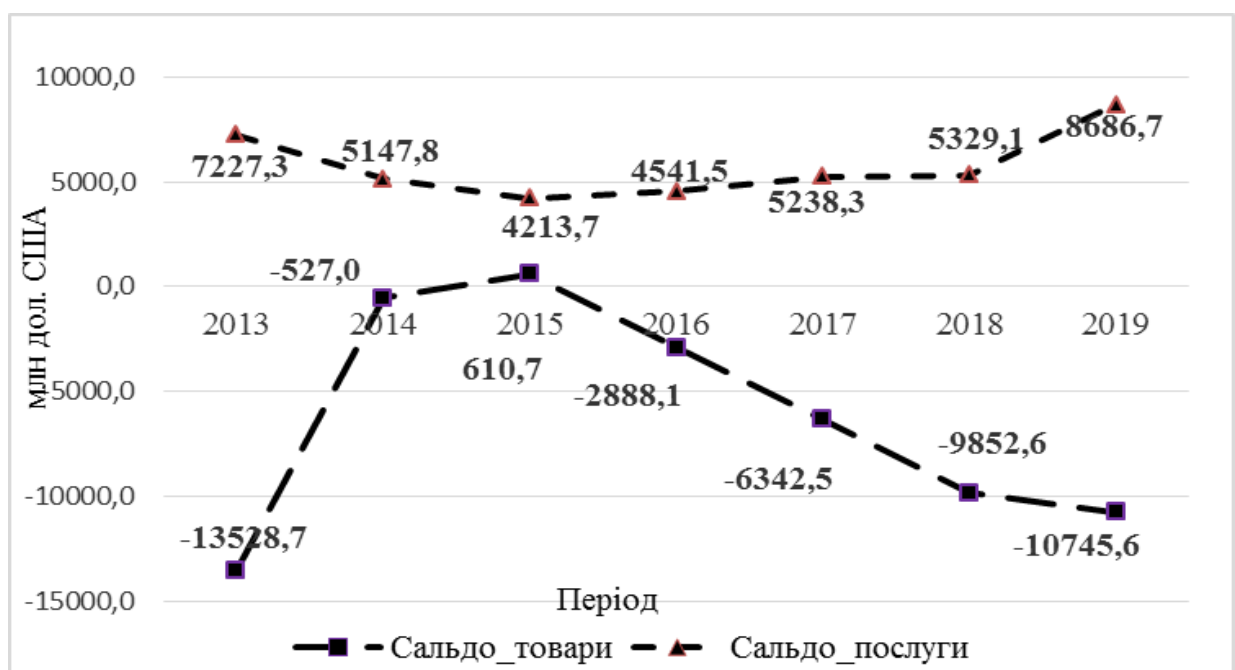

Рис. 2.1. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами України у 2013–2019 рр.,
млн дол. США

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Виходячи з результатів, репрезентованих на рис. 2.1, робимо узагальнення, що сальдо зовнішньої торгівлі товарами впродовж досліджуваного періоду від'ємне, причому перевага імпорту над експортом зростає. З цього витікає, що Україна імпортує більше товарів, ніж продає, що можна вважати несприятливим явищем для розвитку вітчизняного ринку і просування національних товарів на ньому.

З рис. 2.1 також можна зробити висновок, що у 2015 р. Україна найбільше наблизилася до рівноваги на зовнішньому товарному ринку, оскільки різниця між експортом та імпортом була мінімальною і становила 610,7 млн дол. США. У 2013 р. спостерігається найнижче сальдо зовнішньої торгівлі товарами: –15355,6 млн дол. США.

Сальдо зовнішньої торгівлі послугами протягом досліджуваного періоду було додатнім. Це означає, що в Україні більше послуг надається іноземним контрагентам, ніж отримується з-за кордону.

Найвищий розрив між обсягами експорту та імпорту спостерігався у 2013 році – 7557,0 млн дол. США.

Для дослідження змін у динаміці зовнішньої торгівлі товарами важливим показником є також експортна квота, за допомогою якої характеризується експортна орієнтованість економіки країни.

У статистичній літературі за нормальний для економіки рівень експортної квоти береться показник у 10–35 %. За загальним поняттям, експортна квота – це граничний обсяг певного виду товару, який з території України дозволено експортувати протягом певного строку. Позначається у натуральних чи вартісних одиницях [120].

Аналіз розвитку цього показника в часі, на нашу думку, є вкрай важливим для вивчення зовнішньої торгівлі України товарами та послугами, оскільки експортна квота показує рівень залежності економіки України від експорту.

Узагальнено динаміку експортної квоти за 2013–2019 рр. подано на рис. 2.2 (дод. А).

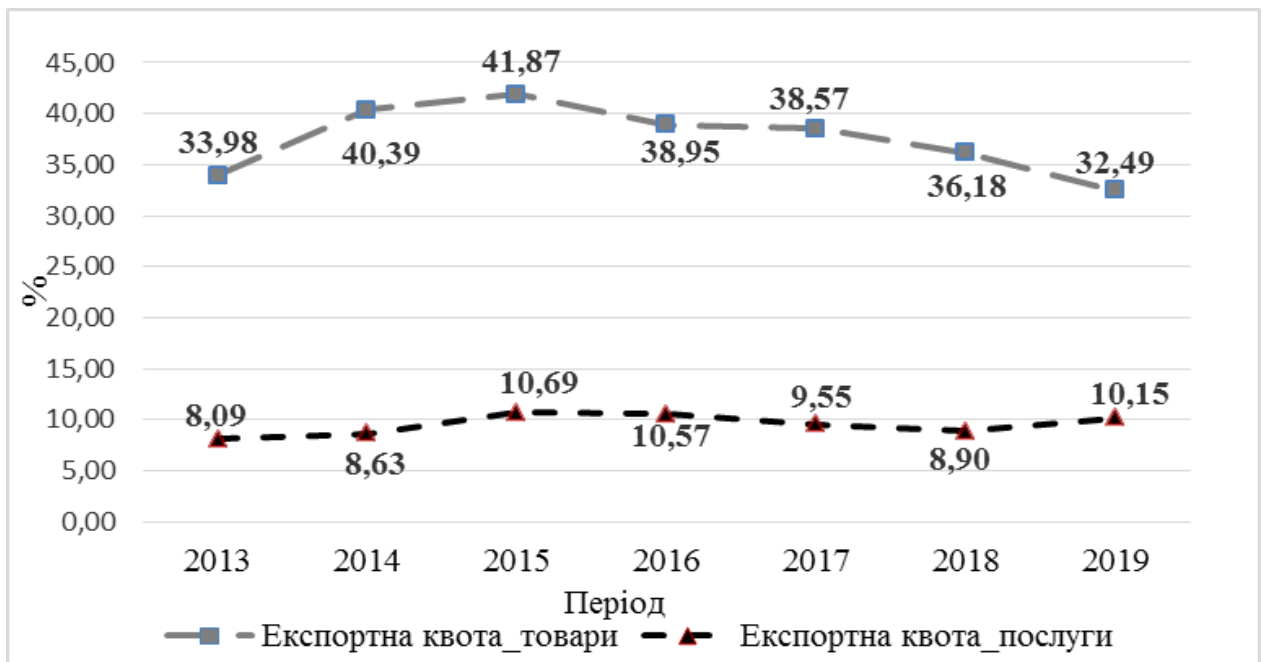

Рис. 2.2. Динаміка експортної квоти в Україні у 2013–2019 рр., %

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

З проведених розрахунків, результати яких подано на рис. 2.2, можна зробити висновок, що експортна квота за товарами протягом досліджуваного періоду, крім 2013 р., завжди перевищувала критичне значення у 35 %. У 2013 р. експортна квота становила 34,0 %, і лише в цьому разі можна стверджувати про незалежність економіки України від експорту товарів. Найвищий показник експортної квоти, а отже, і найбільша експортна залежність економіки країни, спостерігалася у 2015 р. (41,8 %).

Таким чином, можна стверджувати, що добробут населення країни та забезпечення економічної стабільності безпосередньо залежать від ефективного функціонування експортоорієнтованих галузей виробництва та підприємств торгівлі.

У торгівлі послугами протягом 2013–2019 рр. значення експортної квоти не перевищує критичне 35 %, а отже, від обсягів експорту послуг економіка України залежить не у критичних обсягах. Найвище значення (10,7 %) спостерігалось у 2015 р., а найменше (8,1 %) – у 2013 р. Це насамперед впливає на престиж країни та її ідентифікацію на міжнародній арені.

На противагу експортній, імпортна квота вказує на рівень імпортозалежності економіки країни, межа якої оцінюється у 15 %. Якщо оцінка нормальна, цей показник має бути нижче від критичної межі.

Законодавством України імпортну квоту визначено як граничний обсяг певної категорії товарів, які на митну територію України дозволено імпортувати протягом певного строку та який визначається у натуральних чи вартісних одиницях. Аналіз показника імпортної квоти – надзвичайно важливий у дослідженні товарів, поставка яких обмежена, і підакцизних товарів, а також в дослідженні забезпеченості економіки країни власним виробництвом.

Динаміка імпортної квоти за 2013–2019 рр. подано на рис. 2.3 (дод. А).

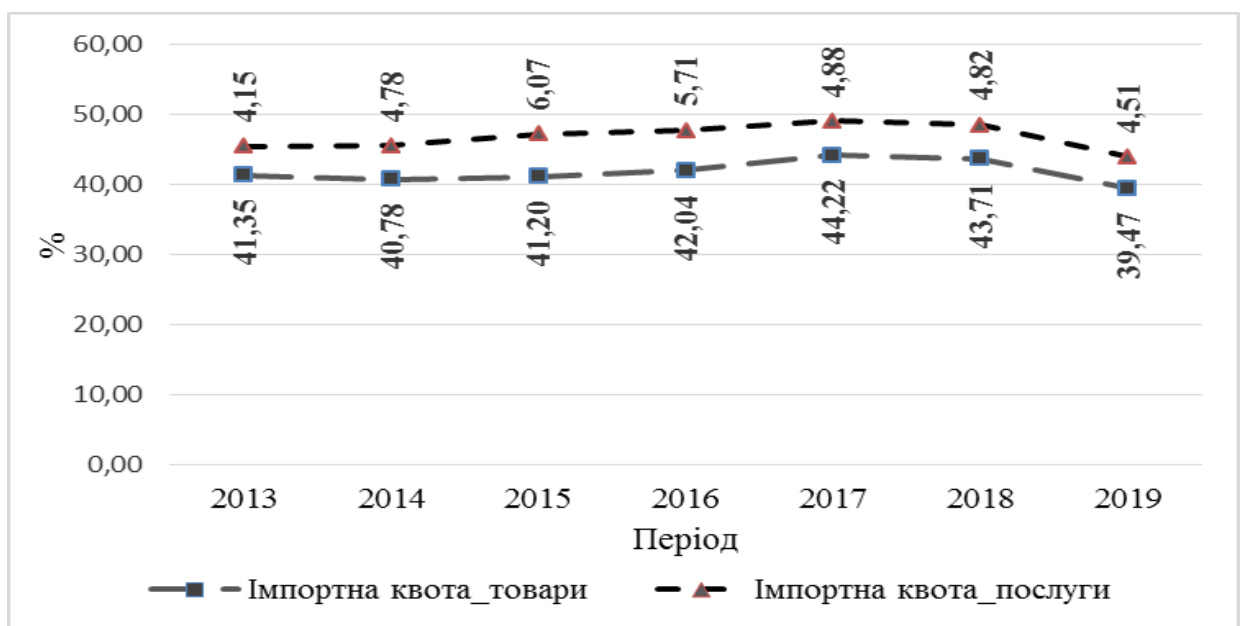

Рис. 2.3. Динаміка імпортної квоти в Україні у 2013–2019 рр., %

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Як витікає з ситуації, репрезентованій на рис. 2.3, вона має певну схожість за результатами з експортною квотою.

За товарами імпортна квота протягом досліджуваного періоду перевищує критичне значення у 15 %. Найвищий показник – 44,2 % – спостерігався у 2017 р. Отже, можна з впевненістю сказати, що економіка України відкрита і надзвичайно залежна від імпорту товарів.

Це пов'язано з неможливістю забезпечення внутрішнього споживання товарами власного виробництва і необхідністю закупівлі високотехнологічного обладнання для забезпечення потреб власного виробництва.

Щодо імпортової квоти по послугах, то найбільший показник становить 6,1 % у 2015 р., що значно нижче від граничного значення. Це свідчить про те, що імпорт послуг не визначає імпортозалежність економіки України.

У загальному висновку, за показниками, які характеризують залежність економіки країни від її міжнародної діяльності, можна стверджувати, що економічна стабільність України, добробут життя населення та забезпеченість споживання напряму залежать від зовнішньої торгівлі товарами і послугами, і тому дослідження даної проблематики становить надзвичайну актуальність для України.

Беручи до уваги предмет нашого дисертаційного дослідження, зокрема в аспекті аналізу системи критеріїв стану зовнішньоторговельного обороту товарами та послугами, можна узагальнити, що не менш важливим для розуміння ситуації, що склалась на зовнішньому ринку в цілому, є показник коефіцієнта покриття імпорту експортом. Його динаміку за 2013–2019 рр. подано на рис. 2.4 (дод. А).

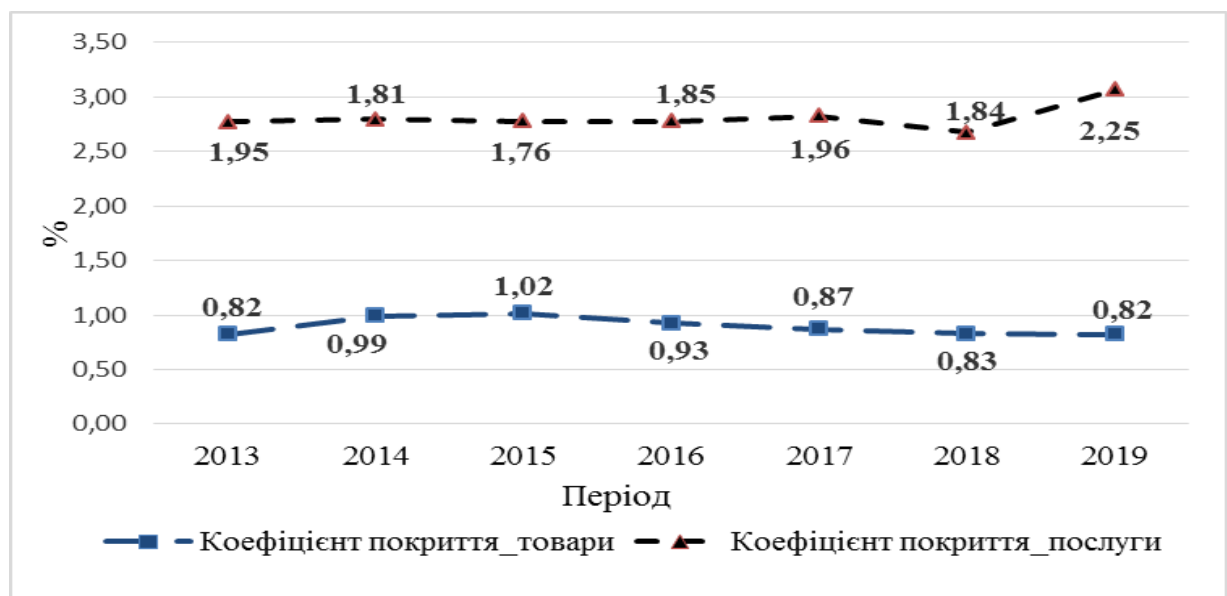

Рис. 2.4. Динаміка коефіцієнта покриття імпорту експортом в Україні у 2013–2019 рр.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

За результатами розрахунків, представлених на рис. 2.4, можна зробити висновок, що в торгівлі товарами імпорту покривався експортом лише у 2015 р. (значення більше від 1), в інші періоди імпорту перевищував експорт, що знову ж таки вказує на імпортозалежність економіки України в частині торгівлі товарами.

Протилежна ситуація спостерігається в зовнішній торгівлі послугами: тут експорт майже вдвічі перевищує імпорту (1,84 у 2018 р. і 2,25 – у 2019 р.). Від граничної здатності національної економіки при певній комбінації виробничих сил виробляти товари і послуги, що будуть високотехнологічними і конкурентними на міжнародному ринку, тобто від її потенціалу, залежить рівень інтегрованості держави у світове глобальне господарство та роль країни на міжнародній арені. Усе коло учасників зовнішньої торгівлі охоплює підприємства усіх галузей економіки, форм власності та сфер господарювання.

Ми встановили, що основною метою вивчення кон'юнктури ринку є дослідження змін у галузі промислового виробництва та продажу товарів під впливом основних факторів. Без своєчасного отримання достовірної, обґрунтованої та повної статистичної інформації про масові явища, які відбуваються в Україні, стає неможливим ефективний соціально-економічний розвиток будь-якої країни, управління нею та державне регулювання.

З використаних даних статистики зовнішньої торгівлі розраховуються непрямі показники, які характеризують економічний розвиток країни загалом та на певному етапі зокрема. Розвиток економіки України у сфері зовнішньоекономічних відносин напряду залежить від урядових рішень. З цих причин статистичні показники розвитку міжнародної діяльності можуть стати більш важливими джерелами для аналізу зовнішньоторговельних відносин, ніж урядові документи.

Якщо використовувати методи кількісного аналізу в статистиці зовнішньої торгівлі, то можна обґрунтувати певний вибір товарних груп і розділів у статистиці зовнішньої торгівлі товарами для майбутньої оцінки умов торгівлі [77].

Проведення Україною зовнішньоекономічної діяльності, насамперед експортної, є вкрай актуальним питанням, оскільки на міжнародному ринку наша держава має тісні взаємозв'язки з великою кількістю країн. В Україні спостерігається від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі, яке має значний вплив на загальний розвиток економіки країни, стан її платіжного балансу і добробуту населення [77].

Протягом тривалого проміжку часу основним торговим партнером України залишалась Російська Федерація, проте останні кілька років стосунки між контрагентами значно погіршилися через політичні події, анексію Криму та окупацію східних територій України. Сьогодні Україна стоїть на шляху зміни торговельних пріоритетів в сторону Європейського Союзу, що дозволить підвищити технологічність виробництва й удосконалити стандарти цього виробництва відповідно до норм Європейського Союзу.

2.2. Статистичний аналіз динаміки та структури зовнішньоторговельних операцій України

Для проведення якісного дослідження системи критеріїв стану зовнішньоторговельного обороту товарами і послугами важливим нашим дослідницьким завданням буде проведення статистичного аналізу динаміки і структури зовнішньоторговельних операцій України. Так, за період 2013–2019 рр. в Україні відбувалися значні перетворення в різних сферах життя, які позначились і на її зовнішньоекономічній діяльності. Проте наша держава так і не спромоглася вийти на провідні позиції в міжнародній торговельній сфері [38]. Актуальним для України залишається питання статистичного дослідження змін в обсягах зовнішньої торгівлі та встановлення пріоритетних напрямів розвитку досліджуваної сфери.

Одним із напрямів статистичного аналізу фактичних обсягів експорту / імпорту товарів є вивчення динаміки і простеження тенденцій розвитку.

Беручи до уваги предмет нашого дисертаційного дослідження, вивчення трендів розвитку зовнішньої торгівлі товарами раціонально розпочинати з аналізу значення показників збалансованості міжнародної торгівлі, таких як сальдо, експортна та імпортна квота та коефіцієнт покриття імпорту експортом [85]. Це ми можемо пояснити тим, що вивчення тенденцій розвитку торговельних операцій на міжнародному товарному ринку є надзвичайно важливим.

Швидкий розвиток процесів світової інтеграції ставить перед Україною нові проблеми, які потребують більш детального дослідження способів їх розв'язання. Через те, що світовій економіці притаманна безперервна зміна кон'юнктури, Україні потрібна розробка національних програм, що дозволять стримувати та збільшувати обсяги експорту Україною товарів на ринок Європи. В загальному вигляді стратегія нарощування національного експорту заснована не лише на збільшенні його фізичних обсягів, а й у створенні конкурентних переваг на довгострокову перспективу, що призведе до стабільного розширення та покращення позиції України [77].

Не останнє місце в системі актуальних питань посідає проблематика випередження обсягів імпорту над експортом, оскільки в реаліях сьогодення Україна є дуже імпортозалежною. Саме тому ми розглядатимемо динаміку обсягів експорту / імпорту товарів і послуг через призму відносних коефіцієнтів і коефіцієнта випередження, який покаже інтенсивність зміни обсягів експорту стосовно обсягів імпорту.

Слід також підкреслити, що певні статистичні показники зовнішньої торгівлі України, які розраховуються й оприлюднюються Державною службою статистики України та Національним банком України, мають певні розбіжності. Це пов'язано з відмінностями у методології

розрахунку показників міжнародної торгівлі, які виконуються цими установами. Наприклад, під час вивчення сукупного обсягу імпорту товарів до України методологія НБУ враховує вартість й обсяги неформальної торгівлі, які не включаються до статистики зовнішньої торгівлі товарами Держстату [70].

У контексті нашого дисертаційного дослідження доцільним вбачається розпочати з аналізу динаміки зовнішньої торгівлі товарами, як більш насиченої ланки торгівлі (рис. 2.5).

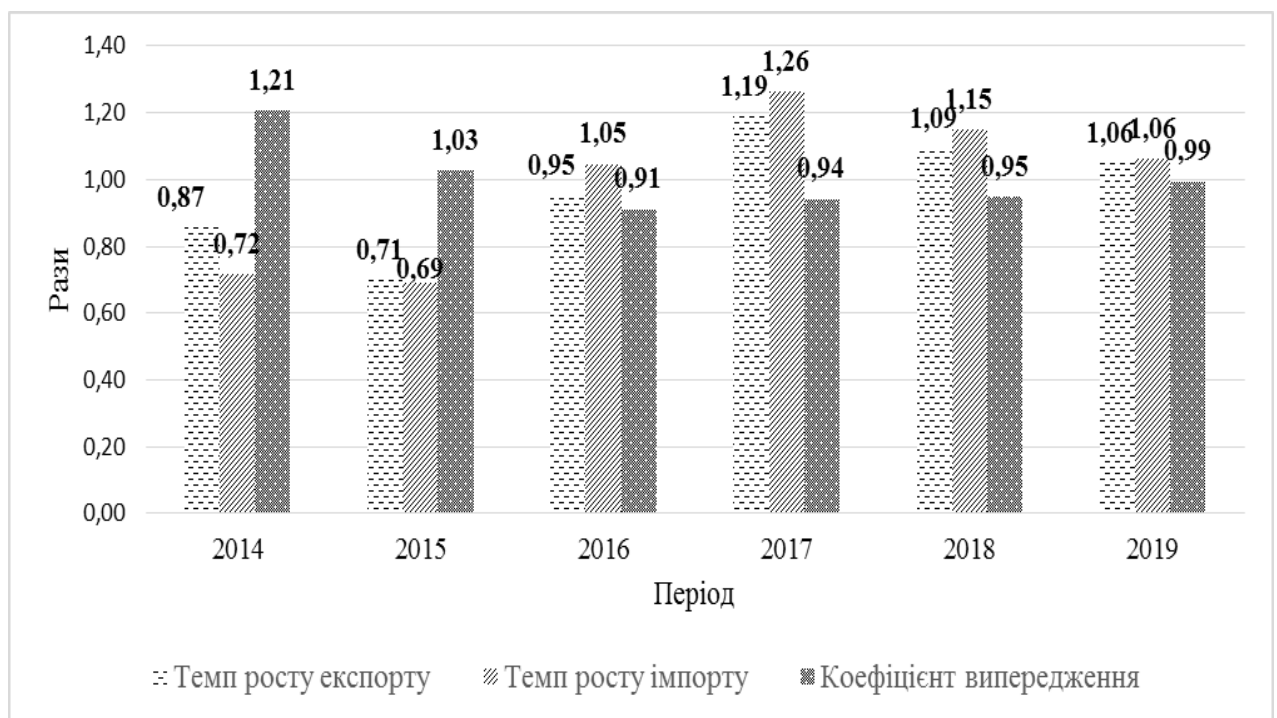

Рис. 2.5. Динаміка складових зовнішньої торгівлі товарами у 2014–2019 рр., % до попереднього періоду

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

За досліджуваний період обсяги експорту товару зростали нерівномірно відносно імпорту: у 2017–2019 рр. обсяги імпорту зростали інтенсивніше, а у 2014–2016 рр., навпаки, обсяги експорту були більш інтенсивними. У той же час обсяги експорту товарів у 2019 р. зросли порівняно з попереднім періодом на 5,7 %, а обсяги імпорту – на 6,3 %. Аналіз складових зовнішньої торгівлі послугами проілюстровано на рис. 2.6.

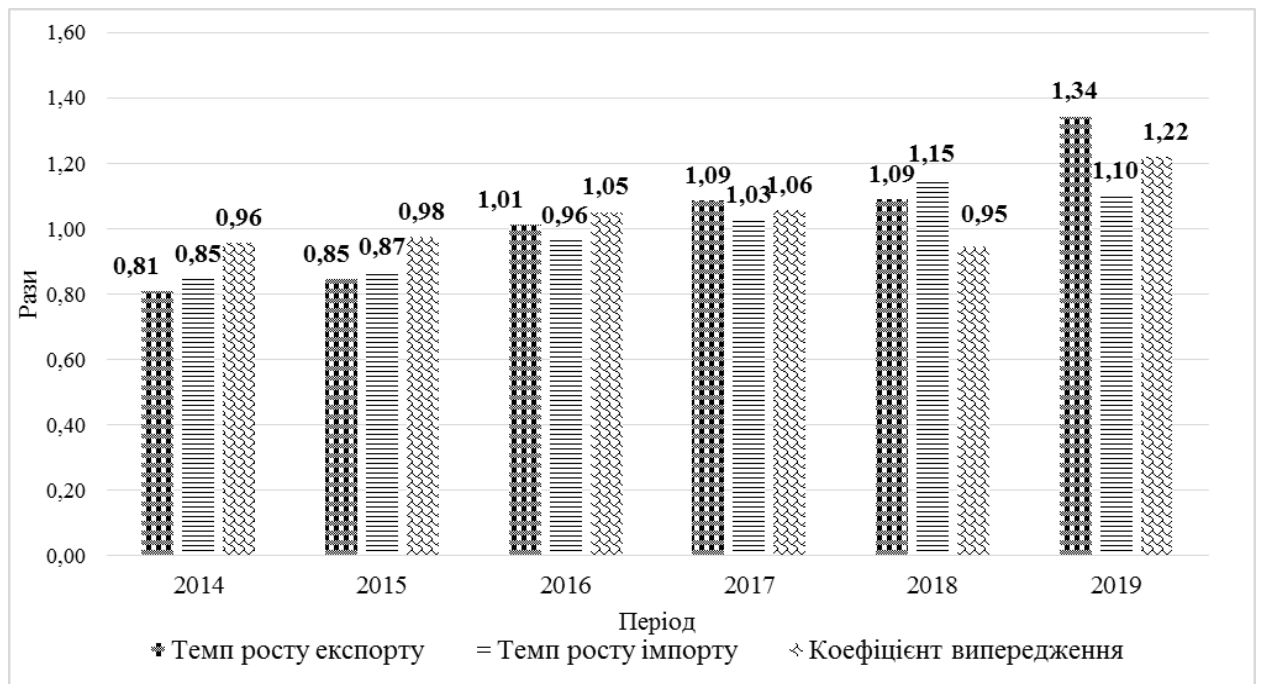

Рис. 2.6. Динаміка складових зовнішньої торгівлі послугами у 2014–2019 рр., % до попереднього періоду

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Щодо динаміки розвитку торгівлі послугами, то тут ситуація склалась протилежна: у 2014–2016 рр. імпорт зростав швидше за експорт, у 2017–2019 роках, навпаки, обсяги експорту почали зростати інтенсивніше. У 2019 р. порівняно з 2018 р. обсяги експорту послуг зросли на 34,3 %, а обсяги імпорту – на 10,0 %.

Таку ситуацію можна пояснити тим, що у сфері торгівлі товарами економіка України імпортозалежна, тобто внутрішнє виробництво не може повністю задовольнити потреб населення. У галузі торгівлі послугами, навпаки, Україна є експортоорієнтованою, особливо за рахунок фінансових і банківських послуг та туризму.

Для аналізу сучасного стану зовнішньої торгівлі України проводиться розрахунок звітного зовнішньоторговельного балансу. У наукових джерелах зовнішньоторговельний баланс визначено як співвідношення вартості експорту та імпорту товарів чи послуг за певний проміжок часу [147].

Відповідно до ст. 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1432 Держстат щокварталу узагальнює інформацію, отриману від інших органів, складає звітний зовнішньоторговельний баланс України за зразком, визначеним у постанові та на 45-й день, що настає за звітним періодом, подає його до Кабінету Міністрів України та іншим користувачам (публікує на офіційному вебсайті) [122].

У зовнішньоторговельний баланс включаються також товари, що не проходять митного декларування; товари, які ввозяться (вивозяться) фізичними особами в обсягах, що не підлягають письмовому декларуванню, а також послуги всіх видів.

Проте необхідно зазначити, що з метою уникнення подвійного обліку сукупні обсяги товарів і послуг коригуються на певну змінну величину ($P_{\text{переробки}}$) і розраховуються за формулою:

$$\sum(T + P) = T + P - P_{\text{переробки}} \quad (2.1.)$$

Наприклад, у 2018 р. ця величина становила у експорті 1622,2 млн дол. США, а в імпорті – 2,9 млн дол. США [22] (рис. 2.7).

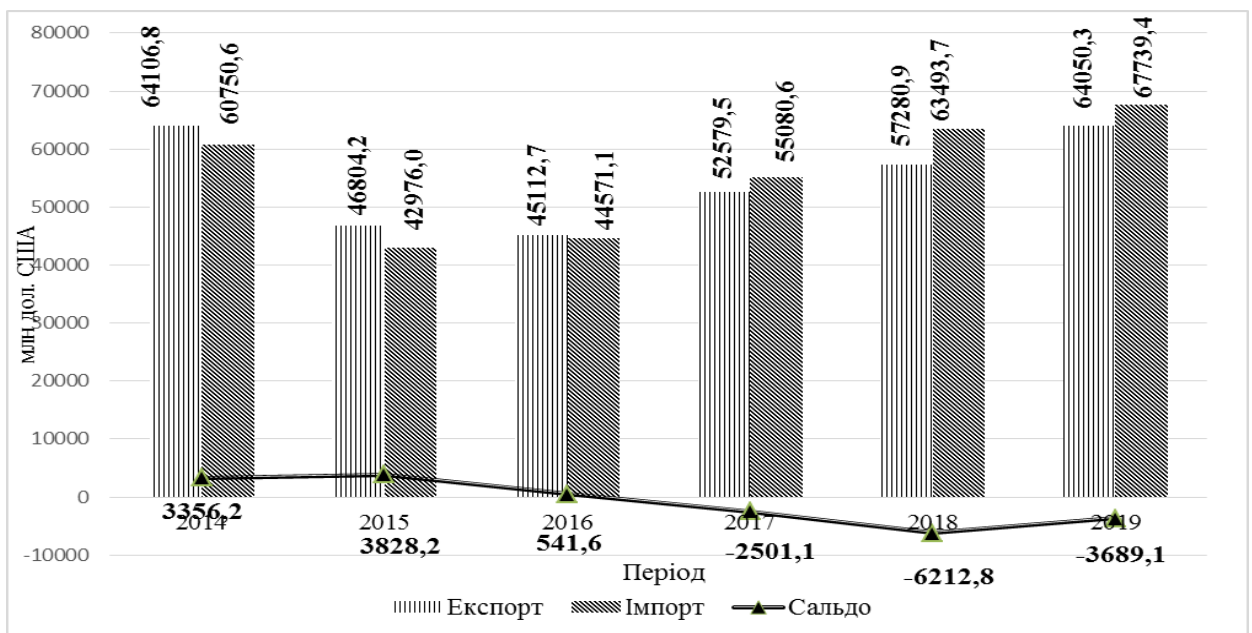

Рис. 2.7. Динаміка зовнішньоторговельного балансу у 2014–2019 рр.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

У 2019 р. загальні обсяги зовнішньоторговельного балансу в експорті зросли порівняно з 2018 р. на 11,8 %, а у імпорті – на 6,7 %.

Стрімке скорочення обсягів експорту / імпорту товарів і послуг відбулося у 2015 р. (обсяги експорту скоротилися на 27,0 %, обсяги імпорту – на 29,3 %), що можна пояснити кризою 2014 року і складною політичною ситуацією в Україні у цей період.

Протягом досліджуваного періоду (крім вже вказаного 2015 р.) обсяги зовнішньоторговельного балансу зросли і, відповідно, збільшились й обсяги експорту / імпорту товарів і послуг окремо. Так, у 2019 р. частка товарів у загальному експорті становила 78,1 %, а послуг – 21,9 % (з урахуванням поправок на коригування), у загальному імпорті частка товарів – 89,8 %, а послуг – 10,2 %.

Сальдо зовнішньоторговельного балансу у 2019 р. продемонструвало від'ємні показники, оскільки імпорт товарів значно перевищував експорт товарів, хоча спостерігалось й додатне сальдо по послугах.

Органами державної статистики зовнішньоторговельний баланс України публікується не лише у розрізі поділу на товари та послуги, а й у розрізі географічного розподілу за групами країн. У зв'язку з цим зберігає актуальність питання аналізу динаміки зовнішньоторговельного балансу у розрізі найбільших груп країн (рис. 2.8).

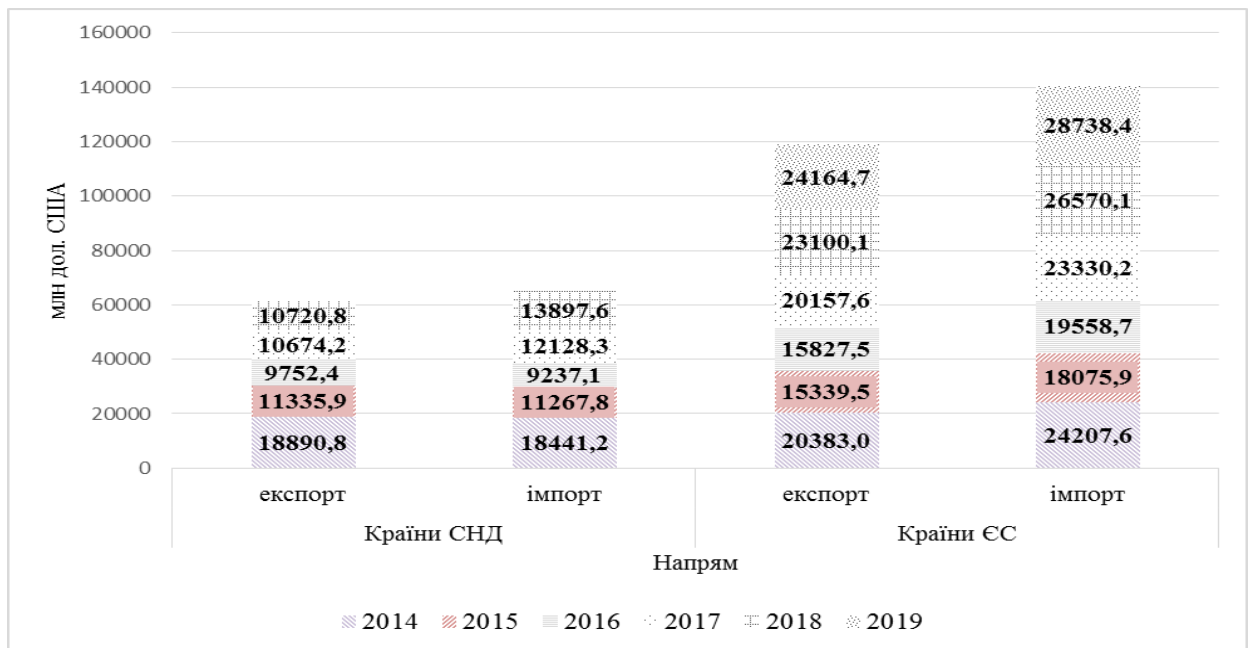

Рис. 2.8. Географічна структура зовнішньоторговельного балансу за 2014–2019 рр.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Протягом досліджуваного періоду стрімко зростали обсяги експорту / імпорту товарів і послуг до країн ЄС. Це пов'язано з підписанням у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, в якій передбачалося створення зони вільної торгівлі.

Частка країн ЄС у загальному обсязі експорту товарів і послуг у 2019 р. зафіксована на рівні 37,7 %, а в імпорті – 42,4 %. Обсяги експорту товарів і послуг до країн ЄС у 2019 р. порівняно з попереднім періодом зросли на 4,6 %, а в імпорті – на 8,2 %.

Варто зазначити, що у зв'язку з виходом України з СНД, інформація за 2019 р. надається без групування країн за даним союзом (їх сума розподілена в загальному підсумку).

Отже, узагальнюючи, можемо стверджувати, що розрахунок зовнішньоторговельного балансу є надзвичайно важливим для економіки України, й особливо для прийняття ефективних управлінських рішень із регулювання ринкових відносин нашої країни.

Основними факторами, які впливають на зміну показників зовнішньоторговельного балансу, є зростання / зниження обсягів експорту / імпорту товарів і послуг, що дає змогу розраховувати сальдо зовнішньої торгівлі і з його допомогою встановити напрями економічного розвитку країни. Узагальнено ситуація на зовнішньому ринку України свідчить про підвищення імпортозалежності національної економіки: сальдо зовнішньої торгівлі у 2019 р. від'ємне, хоча обсяги експорту / імпорту й зростали.

Розрахунок і публікація зовнішньоторговельного балансу поряд із платіжним балансом нами вбачається раціонально необхідними, оскільки в зовнішньоекономічному балансі оприлюднюються більш уточнені та скориговані дані з зовнішньоторговельних операцій.

У статистиці для вивчення динаміки і рівня цін на експортно-імпортні товари використовується також індексний метод. Індекс – це відносна величина, яка характеризує зміну розвитку явища в часі, просторі або порівняння з планом, який використовується тоді, коли між показникам є мультиплікативний зв'язок [71].

У статистиці зовнішньої торгівлі товарами за допомогою індексів розраховуються середні ціни на експорт та імпорт товарів для прийняття управлінських рішень про доцільність торгівлі тією чи іншою групою товарів.

За допомогою індексного методу також можна робити висновки про товарні групи, торгівля якими є більш сприятливою в умовах сировинного характеру експорту України, та проаналізувати можливі товари, переробка яких буде більш вигідною всередині країни для забезпечення внутрішнього споживання. На основі цього і за даними дод. Б маємо такі результати по індексам середніх цін експорту на основні групи товарів у 2019 р. (рис. 2.9).

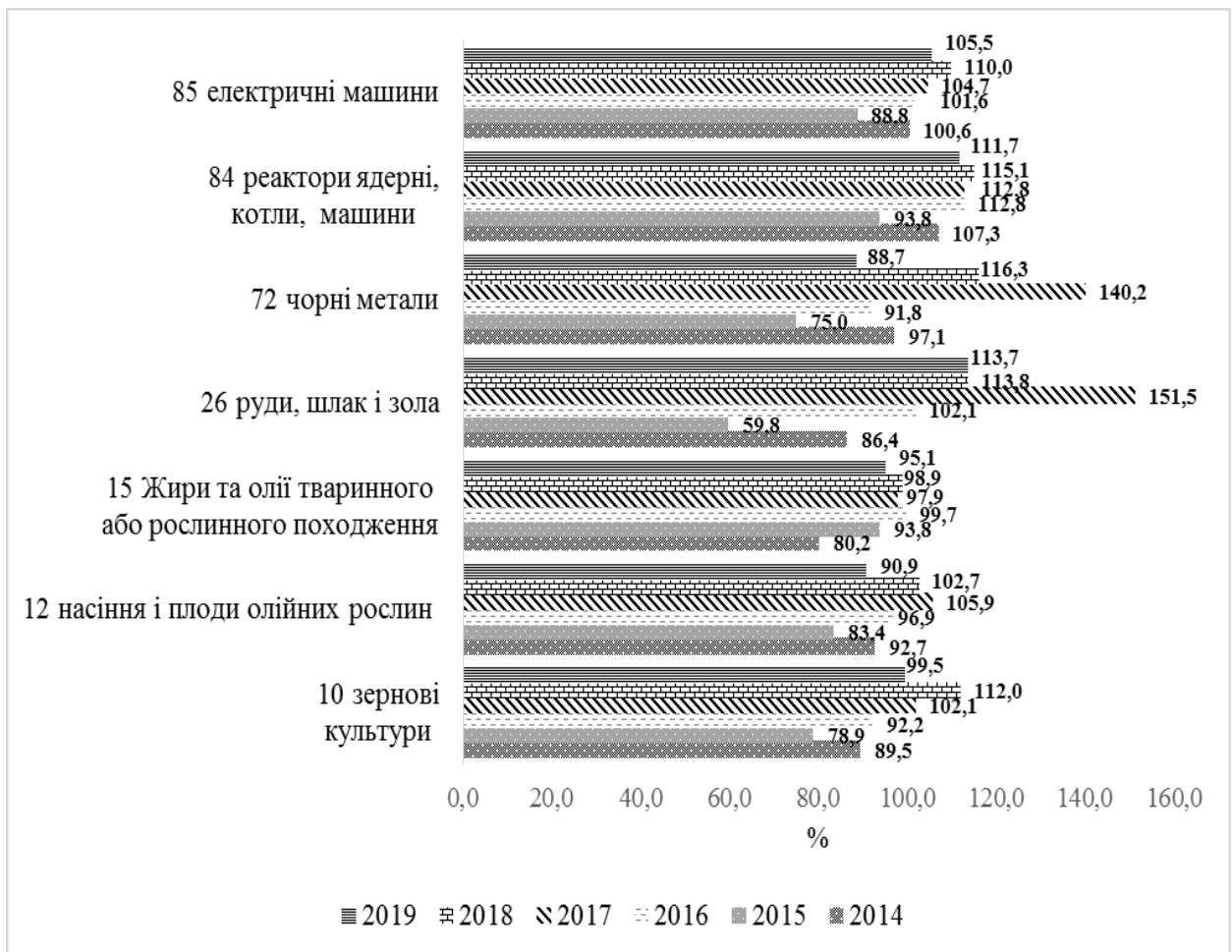

Рис. 2.9. Індекси середніх цін експорту товарів у 2014–2019 рр.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Отже, можемо стверджувати, що у 2019 р. порівняно з 2018 р. середні ціни експорту товарів зросли на 0,1 %. У 2015 р. спостерігалось значне скорочення експортних цін (на 17,7 %), що можна пояснити світовою економічною кризою і складною ситуацією в Україні. У 2019 р. також на 13,7 % зросли середні ціни на експорт руд, шлаку і золи, на 11,7 % – підвищились ціни експорту механічних машин, натомість на 11,3 % скоротилася середня ціна на експорт чорних металів та на 8,1 % скоротилася середня ціна експорту насіння та плодів олійних рослин. В імпорті товарів маємо такі результати, як це показано на рис. 2.10 (дод. В).

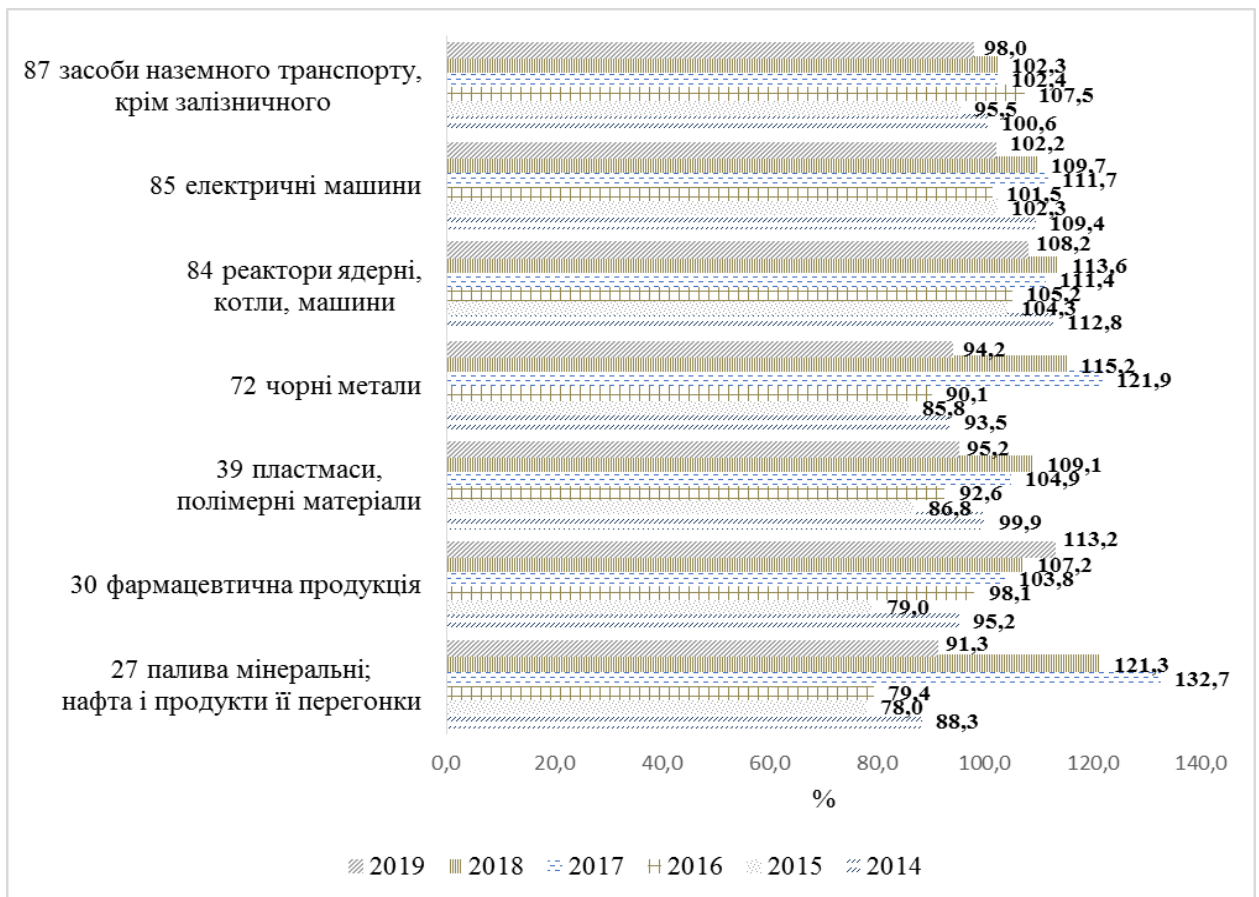

Рис. 2.10. Індеси середніх цін імпорту товарів у 2014–2019 рр.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Таким чином, як витікає з аналізу даних з рис. 2.10, можна зробити висновок, що середні ціни імпорту товарів у 2019 р. порівняно з попереднім періодом зросли на 0,2 %. У 2015 р. спостерігалось значне скорочення середніх імпортних цін – на 10,2 %. У 2019 р. на 13,2 % зросли ціни на імпорт фармацевтичної продукції та на 8,2 % підвищились ціни імпорту механічних машин, натомість на 5,8 % скоротилися середні ціни імпорту чорних металів.

Дослідження структурних змін певних явищ є дуже важливим для повної характеристики та тенденцій зміни у внутрішньому середовищі визначеного явища.

У широкому сенсі поняття структури пов'язане з категоріями цілого і його складових. Статистичні органи розглядають структуру як внутрішню складову масового явища, що відрізняється за об'єктами і зміною в часі.

Порівняльний аналіз структур має на меті оцінку інтенсивності структурних зрушень та порівняння подібності структури об'єктів однакового типу, аналіз пропорційного розподілу певного явища в структурованій сукупності [146].

Статистичною ознакою структури є частка. Аналіз структури заснований на порівнянні часток різних розподілів. Різниця часток у динаміці характеризується структурними зрушеннями. Порівняльний аналіз структур, що проводиться на основі відхилення часток, раціонально проводити в аналізі складу сукупностей, що різні за обсягами та містяться у рядах з неоднаковими інтервалами. Будь-яка статистична сукупність має динамічну структуру [146].

В основі товарної структури експорту лежить продукція, перш за все рослинництва, корисні копалини і продукція з низьким рівнем технологічної обробки [51].

База даних зі статистики зовнішньої торгівлі містить не одну тисячу записів про фізичний обсяг зовнішньої торгівлі за географічною та товарною структурами. У зв'язку з цим виникає питання про доцільність обмеження об'єкта вивчення з дотриманням принципу репрезентативності, що дозволить робити обґрунтовані висновки про динамічні зміни умов торгівлі.

Забезпечення виконання умов принципу репрезентативності виконується за допомогою спостереження за основним масивом даних, згідно з яким обстеження складаються на певні товарні групи, на які припадає більше двох третин обсягу експорту / імпорту у мірі вартості.

У статистиці зовнішньої торгівлі товари класифікуються відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності. Отже, доцільно розглянути товарну структуру експорту 2019 р. за даними дод. В для можливості подальших порівнянь і розуміння загальної ситуації на зовнішньому ринку України (рис. 2.11).

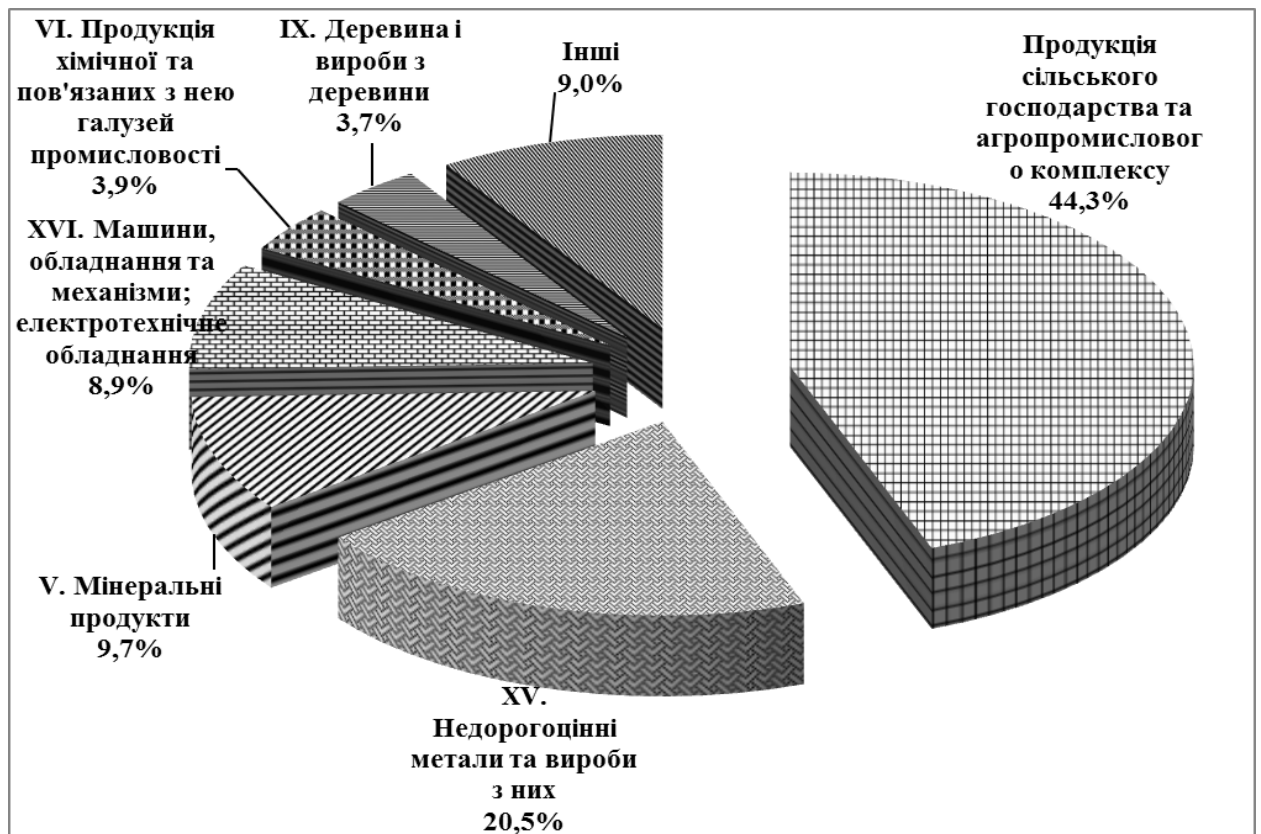

Рис. 2.11. Товарна структура експорту у 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Таким чином, за результатами, представленими на рис. 2.11, можна зробити висновок, що у 2019 р. найбільшу частку в структурі експорту займає продукція сільського господарства та агропромислового комплексу – 22144,2 млн дол. США, і порівняно з попереднім періодом обсяги експорту зросли на 19,0 %. Також значна частка припадає на недорогоцінні метали та вироби з них – 10255,7 млн дол. США, їх обсяги зросли на 11,8 % порівняно з 2018 р. Найменша частка належить продукції деревообробної промисловості – 1838,1 млн дол. США: обсяги експорту за цією групою зросли на 23,0 % порівняно з попереднім періодом.

Порівнянність структур, що відрізняються за обсягами сукупностей, є важливим напрямом дослідження рядів варіації. В основі такого аналізу покладено різницю часток розподілу. У науковій літературі розрізняють динамічні й територіальні порівняння: у динамічних порівняннях має місце оцінка інтенсивності структурних зрушень; у територіальних – структурні

відмінності. Статистичними показниками порівняльного аналізу структурних зрушень слугують коефіцієнт структурних зрушень і подібності структур, коефіцієнти локалізації, концентрації, диференціації.

Про структурні зрушення свідчить зміна часток окремих складових. Інтенсивність структурних зрушень аналізується з використанням лінійного або квадратичного коефіцієнтів структурних зрушень, розрахунків яких заснований на відхиленні часток [146].

У нашій дисертаційній роботі для дослідження змін у товарній та географічній структурі експорту та імпорту за трирічними інтервалами використовується квадратичний коефіцієнт структурних зрушень, що показує, наскільки в середньому змінювалася структура певного явища у часі та розраховується за формулою, репрезентованою у табл. 1.3.

Динамічні зміни в структурі експорту за товарними групами подані у вигляді ряду часток для можливості наочного аналізу змін (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Структурні зміни у товарній структурі експорту України
за 2014–2019 рр.**

Товарна група	Зміни частки, в.п.	
	2014–2016	2017–2019
Продукція сільського господарства та агропромислового комплексу	11,1	3,3
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	–5,3	–2,9
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	–3,8	0,6
V. Мінеральні продукти	–0,5	–1,0
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	–1,4	0,1
IX. Деревина і вироби з деревини	0,8	0,9
Інші групи товарів	–0,9	–0,9
Квадратичний коефіцієнт структурних зрушень σ_d , в.п.	4,92	1,77

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

За результатами розрахунків з табл. 2.2 і даними, наведеними в дод. В, можна зробити висновок, що в експорті товарів переважала продукція сільського господарства та агропромислового комплексу. У 2019 р.

порівняно з попереднім періодом її частка зросла на 5,0 в.п. У 2015 р. порівняно з 2014 р. значно скоротилася частка мінеральних продуктів у загальному обсязі експорту – на 3,2. в.п. Натомість скоротилася частка недорогоцінних металів і виробів з них – на 4,1 в.п.; у загальному обсязі експорту частка даної групи товарів зменшилася у 2019 р. на 11,8 % порівняно з попереднім періодом.

Світова кон'юнктура і достатній сільськогосподарський потенціал України демонструють можливості для підвищення експорту продукції сільського господарства та продуктів харчування. В Україні є всі потужності для підвищення обсягів виробництва та експорту зернових культур, насіння і плодів олійних рослин, жирів та олій тваринного або рослинного походження, молочних продуктів. За експертними оцінками, висока вартість продовольства за його дефіцитності у світі може стати перманентними, що дасть стимул до збільшення привабливості агропромислового комплексу щодо зростання обсягів його продукції. Однак для провадження таких дій потрібна зважена політика і підтримка уряду, яка перш за все буде пов'язана зі стимулюванням розвитку певних сфер агропромислового комплексу, їх дотуванням і частковим відшкодуванням ризиків.

У той же час відповідно до представлених результатів квадратичного коефіцієнта структурних зрушень у середньому структура експорту значно змінювалася у 2014–2016 рр. – на 4,92 в.п., і не надто змінювалися у 2017–2019 рр. – на 1,77 в.п.

У сучасних реаліях Україні необхідно, щоб національні підприємства виробляли і випускали товари, які будуть відповідати вимогам ринку Європи як за технічними характеристиками, так і за якістю, безпекою та ціною для успішної інтеграції промислового комплексу України до європейського економічного простору [6]. Інтеграція економіки України до глобального світового господарства супроводжується кількома внутрішніми та зовнішніми факторами, що дещо пригальмовують цей процес.

За результатами проведеного дослідження, представленого на рис. 2.12 (дод. Д), можна зробити висновок, що у структурі імпорту товарів у 2019 р. переважали мінеральні продукти (12984,6 млн дол. США), обсяги імпорту яких порівняно з попереднім періодом скоротилися на 8,5 %.

Значну частку також займають механічні та електричні машини (13312,8 млн дол. США). Обсяги імпорту групи порівняно з 2018 р. зросли на 11,4 %. Найменшу частку займають товари текстильної промисловості – 2376,0 млн дол. США. Порівняно з попереднім періодом обсяги імпорту текстильних виробів зросли на 18,2 %.

Щодо аналізу змін у товарній структурі імпорту товарів, то спостерігається ситуація, показану у табл. 2.3, за даними дод. Г.

Таблиця 2.3

Структурні зміни у товарній структурі імпорту України за 2014–2019 рр.

Товарна група	Зміни частки, в.п.	
	2014–2016	2017–2019
V. Мінеральні продукти	4,1	1,9
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	-7,9	-3,8
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1,9	0,0
Продукція сільського господарства та агропромислового комплексу	2,7	1,7
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	-1,2	0,8
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	-0,2	-0,1
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	0,6	-0,6
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	0,5	0,4
Інші групи товарів	-0,3	-0,3
Квадратичний коефіцієнт структурних зрушень σ_d , в.п.	3,20	1,58

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

За даними табл. 2.3 можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду в структурі імпорту товарів переважала продукція машинобудування: її частка у період з 2017 по 2019 рр. зросла на 1,9 в.п.; у цьому ж періоді найбільше скоротилася частка мінеральних продуктів – на 3,8 в.п.

Частка продукції сільського господарства та агропромислового комплексу у 2017–2019 рр. зросла на 0,8 в.п, хоча у попередньому періоді скоротилася на 1,2 в.п.

Отже, узагальнюючи, доходимо висновку, що структура імпорту товарів змінювалася нерівномірно впродовж усього досліджуваного періоду.

За результатами розрахунку квадратичного коефіцієнта структурних зрушень можна стверджувати, що в імпорті структура товарів протягом усього періоду змінювалася незначно: у 2014–2016 рр. структура імпорту змінилася в середньому на 3,20 в.п, а у 2017–2019 рр. – на 1,58 в.п.

У статистиці зовнішньої торгівлі товарами України країнами-партнерами вважаються: в експорті – країна останнього відомого призначення товару, в імпорті – країна походження товару. Країною-партнером при експорті товарів вважається торгуюча країна, якщо на момент вивезення товарів країна останнього призначення невідома; торгуюча країна при експорті – країна, резидентом якої є покупець товару.

Країною-партнером при імпорті товарів вважається країна відправлення, якщо на момент постачання країна походження товару невідома, для реімпортних товарів, для товарів, уключених до групи 97 УКТЗЕД (твори мистецтва, предмети колекціонування й антикваріат), для товарів, що надійшли як гуманітарна допомога.

Країною відправлення є країна, з якої відправляються товари до країни-імпортера без здійснення з ними в проміжних країнах будь-яких комерційних чи інших операцій, що змінило б їх юридичний статус. Якщо товар став предметом комерційних чи інших операцій до моменту прибуття до країни-імпортера, то країною відправлення вважається країна, де відбулися зазначені вище операції [95].

У контексті нашого дослідження стосовно торгівлі з зовнішніми країнами-партнерами, доцільним вбачається проведення аналізу частки основних країн-партнерів в експорті / імпорті України.

Таким чином, аналіз розпочнемо з географічної структури експорту товарів з найбільшими країнами-партнерами у 2019 р., за даними дод. Д (рис. 2.13).

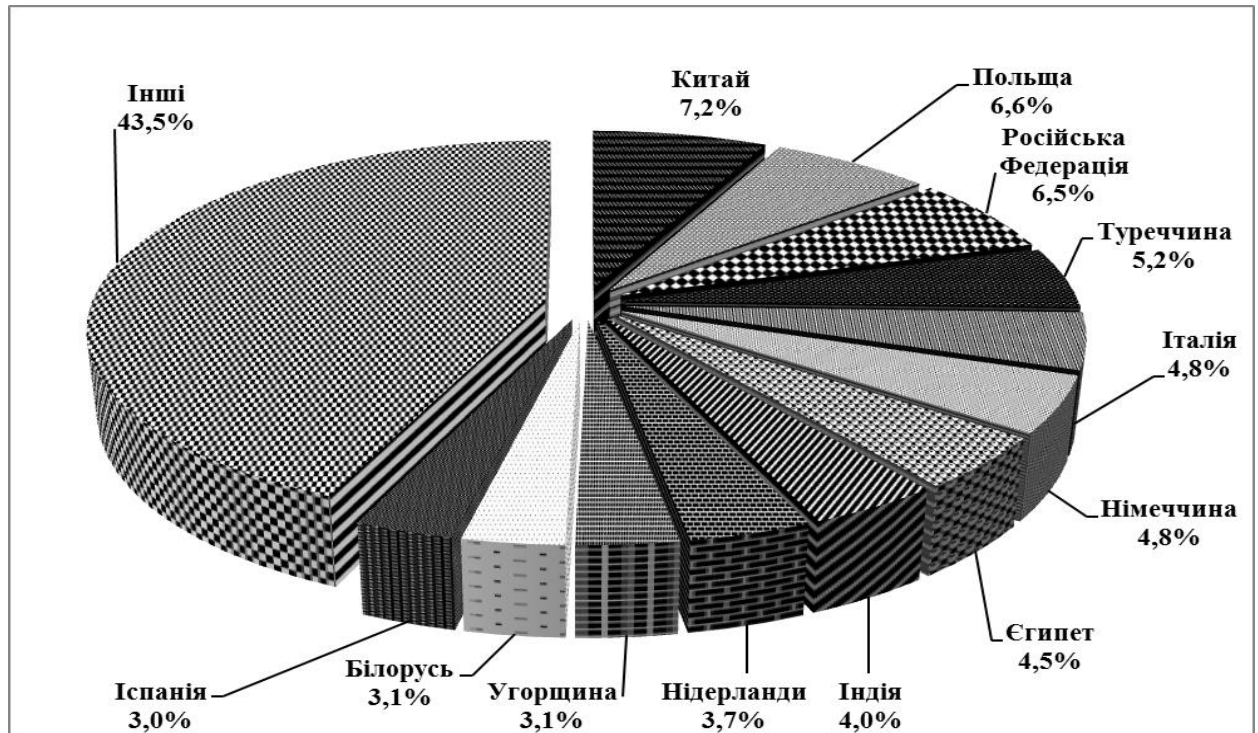

Рис. 2.13. Географічна структура експорту товарів у 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

За результатами, поданими на рис. 2.13, робимо узагальнення, що в експорті товарів у 2019 р. переважає ввіз товарів до Китаю, з абсолютним обсягом експорту – 3593,1 млн дол. США. Обсяги експорту порівняно з 2018 р. зросли на 63,3 %. Це здебільшого такі товари, як руди, шлак і зола – 32,8 % від загального обсягу експорту до США, зернові культури – 23,9 % і жири та олії тваринного або рослинного походження – 20,6 %. Так, наприклад, достатня частка експорту припадає на Польщу – 3295,8 млн дол. США, порівняно з попереднім періодом обсяги експорту збільшилися на 1,2 %. З України до Польщі у 2019 р. експортувалися переважно руди, шлак і зола – 12,6 % загального обсягу експорту до Польщі, чорні метали – 11,8 % та електричні машини – 11,5 %.

Найменшу частку займає Іспанія з абсолютними показниками експорту товарів – 1500,8 млн дол. США, порівняно з 2018 р. обсяги експорту збільшилися на 9,6 %. З України до Іспанії в досліджуваний період

експортувалися товари за такими групами: зернові культури – 51,0 % загального обсягу експорту до Іспанії, а також жири та олії тваринного або рослинного походження – 20,9 %.

До країн Європейського Союзу обсяги експорту зросли, що пов'язано з підписанням у 2014 р. Угоди про асоціацію Україна – ЄС, яка передбачала створення повної та всеосяжної зони вільної торгівлі. Детальніше розглянемо зміни в географічній структурі експорту товарів за 2014–2019 рр. за трирічними інтервалами (табл. 2.4, за даними дод. Е).

Таблиця 2.4

**Структурні зміни у географічній структурі експорту України
за 2014–2019 рр.**

Країна	Зміни частки, в.п.	
	2014–2016	2017–2019
Китай	0,1	2,5
Польща	1,1	0,3
Російська Федерація	-8,3	-2,6
Туреччина	-1,0	-0,6
Італія	0,7	-0,9
Німеччина	1,0	0,7
Єгипет	0,9	0,3
Індія	1,9	-1,1
Нідерланди	0,7	-0,2
Угорщина	0,1	0,0
Білорусь	-0,5	0,5
Квадратичний коефіцієнт структурних зрушень σ_d , в.п.	2,8	1,2

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

З даних табл. 2.4 можна стверджувати, що у період 2014–2016 рр. географічна структура змінювалася незначно, що пов'язано зі зміною пріоритетів України на міжнародній арені та переорієнтацію її на європейський ринок збуту товарів. Також у цьому контексті варто наголосити, що частка Російської Федерації зменшується протягом досліджуваного періоду, причому у період 2014–2016 рр. знизилась помітно – на 8,3 в.п. В останній період частка експорту товарів до Російської Федерації скоротилася на 2,6 в.п., а до Китаю – зросла на 2,5 в.п.

У період 2014–2016 рр. у географічній структурі експорту товарів зросла частка країн ЄС, що пов'язано з Угодою про асоціацію Україна – ЄС, відповідно до якої Україна почала більше торгувати з країнами Європи через зниження митних тарифів і зборів.

Таким чином, за даними квадратичного коефіцієнта структурних зрушень, структура експорту товарів змінювалася у 2014–2016 рр. в середньому на 2,8 в.п., а за 2017–2019 – на 1,2 в.п.

Хоча вітчизняна продукція залишається мало конкурентоспроможною на європейському ринку через низьку технологічність відповідність застарілим стандартам, у цій сфері проводиться багато реформ та оновлень для покращення ситуації.

Аналогічно розглянемо географічну структуру імпорту товарів для розуміння країн – постачальників продукції на внутрішній ринок України у 2019 р. (рис. 2.14, за даними дод. Д).

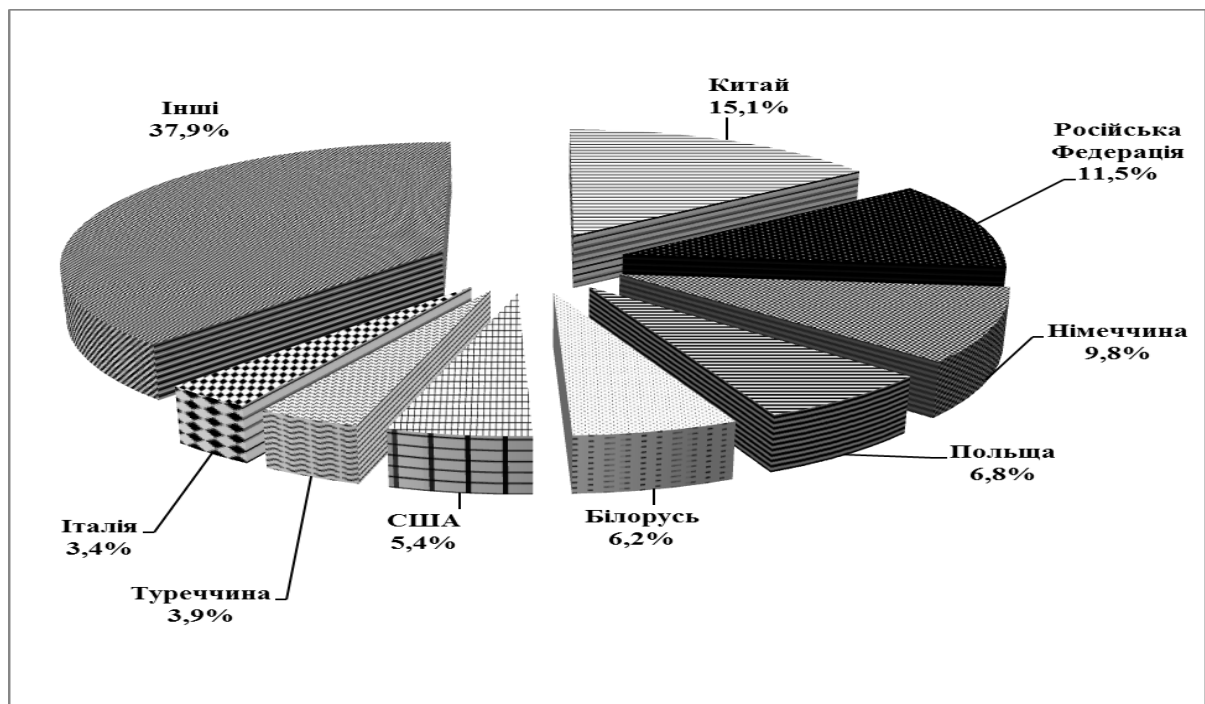

Рис. 2.14. Географічна структура імпорту товарів у 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

За даними з рис. 2.14, можна зробити висновок, що в імпорті товарів також переважає Китай, абсолютний обсяг імпорту товарів якого становить 9204,8 млн дол. США і порівняно з попереднім періодом зріс на 21,0 %. Це

переважно продукція машинобудування, зокрема, електричні машини – 34,6 % та механічні машини – 16,8 % загального обсягу імпорту товарів з Китаю. На другому місці – Російська Федерація з обсягами імпорту – 6985,0 млн дол. США, який порівняно з 2018 р. скоротився на 13,7 %. З Російської Федерації у 2019 р. до України імпортувалися палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки – 58,0 % і механічні машини – 6,9 %. На останньому місці – Італія з обсягами імпорту 2074,8 млн дол. США, які порівняно з попереднім періодом зросли на 2,1 %. З Італії до України у досліджуваний період імпортувалися такі групи товарів: механічні машини – 24,8 %, палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки – 6,5 %.

Зміни географічної структури імпорту товарів у 2014–2019 рр. подано в табл. 2.5 (за даними дод. Е).

Таблиця 2.5

**Структурні зміни у географічній структурі імпорту України
за 2014–2019 рр.**

Країна	Зміни частки, в.п.	
	2014–2016	2017–2019
Китай	2,0	3,7
Російська Федерація	-10,2	-3,0
Німеччина	1,2	-1,2
Польща	1,2	-0,2
Білорусь	-0,2	-0,3
США	0,8	0,3
Туреччина	0,4	1,4
Італія	0,7	0,1
Інші	4,2	-0,9
Квадратичний коефіцієнт структурних зрушень σ_d , в.п.	3,80	1,74

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

За даними табл. 2.5 можна зробити висновок, що найбільше у період 2014–2016 рр. в імпорті товарів зменшилася частка Російської Федерації – на 10,2 в.п., і майже не зазнала змін частка Італії. Таким чином, за результатами квадратичного коефіцієнта структурних зрушень, структура в даному періоді в середньому значно змінювалася за основними торговельними партнерами.

У 2017–2019 рр. зросла частка Китаю – на 3,7 в.п. і Туреччини – на 1,4 в.п. У загальному структура імпорту змінювалася незначно порівняно з попереднім періодом. За коефіцієнтом структурних зрушень зміна структури імпорту товарів за досліджуваними періодами у три роки мала такий вигляд: за 2014–2016 рр. – на 3,80 в.п., а за 2017–2019 рр. – на 1,74 в.п.

Формування ринку послуг у кожній країні має специфічні особливості, оскільки їх спеціалізація на різних видах послуг залежить від рівня економічного розвитку і наявних конкурентних переваг. Дослідження цих особливостей за допомогою методів зовнішньоторговельної статистики – важливе для розробки стратегій і програм діяльності на конкретних ринках.

Як основне джерело даних зі статистики зовнішньої торгівлі послугами офіційна статистика використовує дані форми № 9-ЗЕЗ (квартальна) «Звіт про експорт (імпорт) послуг», відповідно до якої підприємства-юридичні особи та відокремлені підрозділи юридичних осіб подають звітність.

Державне статистичне спостереження щодо зовнішньої торгівлі послугами провадиться за 12 категоріями послуг у зовнішньоекономічній діяльності відповідно до Класифікації зовнішньоекономічних послуг (далі – КЗЕП).

Зовнішньоекономічні послуги – це товар, який не проходить митний контроль і на який не оформлюється митна декларація. Послуги не набувають форми матеріальних об'єктів, на які розповсюджуються права власності. Реалізація послуг та їх виробництво не відокремлені один від одного. Головним у торгівлі послугами є те, що повинна відбутися операція купівлі-продажу, яка охоплює діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності (резидентів і нерезидентів), побудована на взаємовідносинах між ними.

У контексті нашого дослідження варто наголосити, що аналіз динаміки зовнішньої торгівлі послугами, разом з вивченням динаміки зовнішньої торгівлі товарами, дасть змогу більш глибоко оцінити зовнішньоекономічну діяльність України та зрозуміти її перспективи у цьому напрямі.

Структура експорту послуг у 2019 р. за видами послуг представлена на рис. 2.15 (за даними дод. Ж).

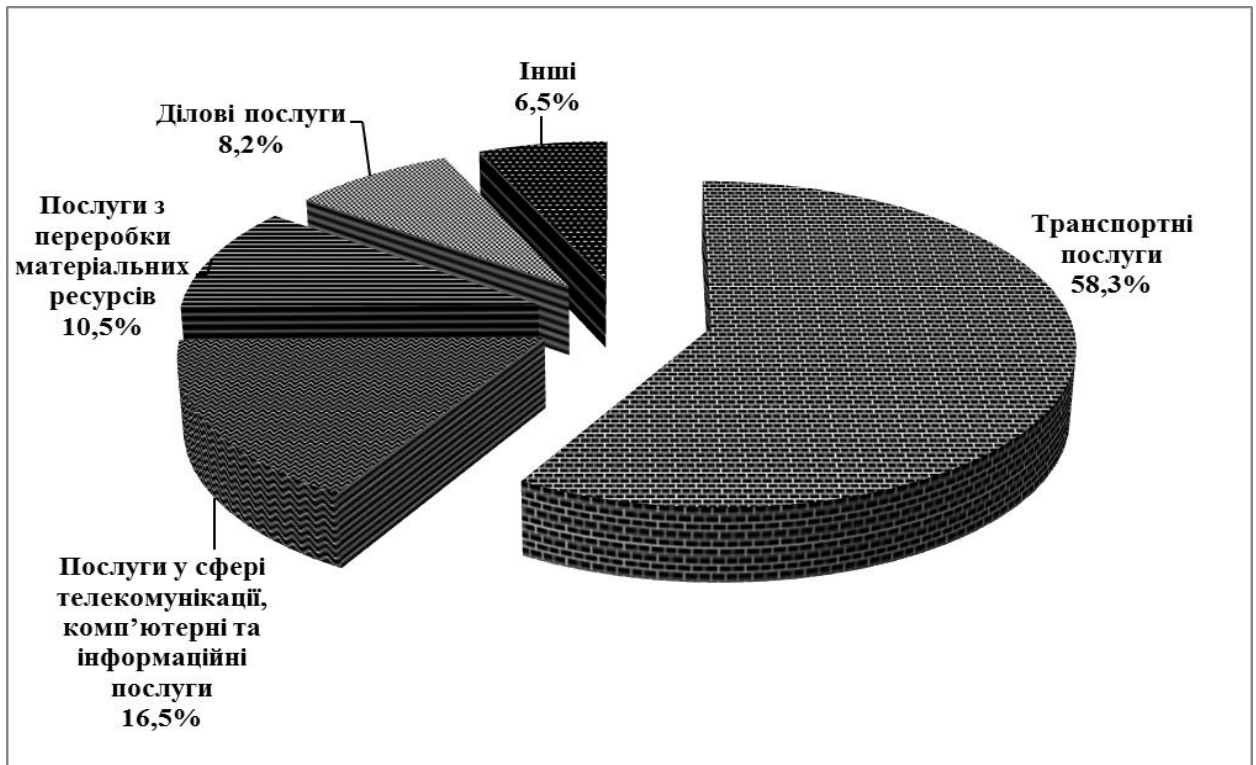

Рис. 2.15. Структура експорту послуг за видами послуг у 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Аналізуючи дані з рис. 2.15, можна стверджувати, що найбільшу частку у 2019 р. в загальному обсязі експорту послуг займали транспортні послуги (9109,9 млн дол. США) і порівняно з попереднім періодом їх обсяг зріс на 55,7 %. Переважання транспортних послуг можна пояснити тим, що сюди включаються послуги з перевезення повітряним, морським, залізничним, автомобільним і трубопровідним транспортом, а також послуги поштової та кур'єрської служб, – а ці види послуг є невід'ємною частиною життя будь-якого суспільства, особливо у міжнародних перевезеннях.

В Україні найбільша частка експорту серед транспортних послуг припадає на послуги трубопровідного транспорту – 64,8 %. Друге місце з загальним обсягом експорту 2575,9 млн дол. США посідають послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги, які поділяються на телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги, причому

комп'ютерні послуги у 2019 р. займали 79,4 % загального обсягу групи та зросли на 25,2 % порівняно з попереднім періодом. На останньому місці – ділові послуги (1278,2 млн дол. США), до яких входять послуги з дослідження і розробки, професійні і консалтингові, наукові і технічні послуги та ін. На міжнародній арені даним видом послуг від України користуються мало, вони спрямовані здебільшого на внутрішній ринок; хоча у 2019 р. порівняно з 2018 р. їхній обсяг і збільшився на 20,5 %.

Зміни у структурі експорту послуг за видами послуг, розраховані за трирічними інтервалами, подані у табл. 2.6 (за даними дод. К).

Таблиця 2.6

**Структурні зміни у структурі експорту послуг
за видами послуг з України за 2014–2019 рр.**

Група послуг	Зміни частки, в.п.	
	2014–2016	2017–2019
Транспортні послуги	0,7	3,6
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	2,2	0,1
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	-0,2	-2,8
Ділові послуги	-2,9	-0,4
Інші	0,1	-0,5
Квадратичний коефіцієнт структурних зрушень σ_d , в.п.	1,64	2,06

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

За даними табл. 2.6 ми доходимо висновку, що, зважаючи на квадратичний коефіцієнт структурних зрушень в обох досліджуваних часових інтервалах, структура експорту послуг змінювалася незначно, що ми можемо пояснити сезонністю попиту на певні види послуг.

У період 2017–2019 рр. на 3,6 в.п. зросла частка транспортних послуг у загальній структурі експорту послуг, натомість на 2,8 в.п. скоротилася частка послуг з переробки матеріальних ресурсів, що можна пояснити переходом України до європейських стандартів виробництва та обробки продукції. У середньому за 2014–2016 рр., за даними коефіцієнта структурних зрушень, структура експорту послуг змінювалася на 1,64 в.п., а у 2017–2019 рр. – на 2,06 в.п.

Результати дослідження загальної ситуації в імпорті послуг у 2019 р подано на рис. 2.16 (за даними дод. Ж).

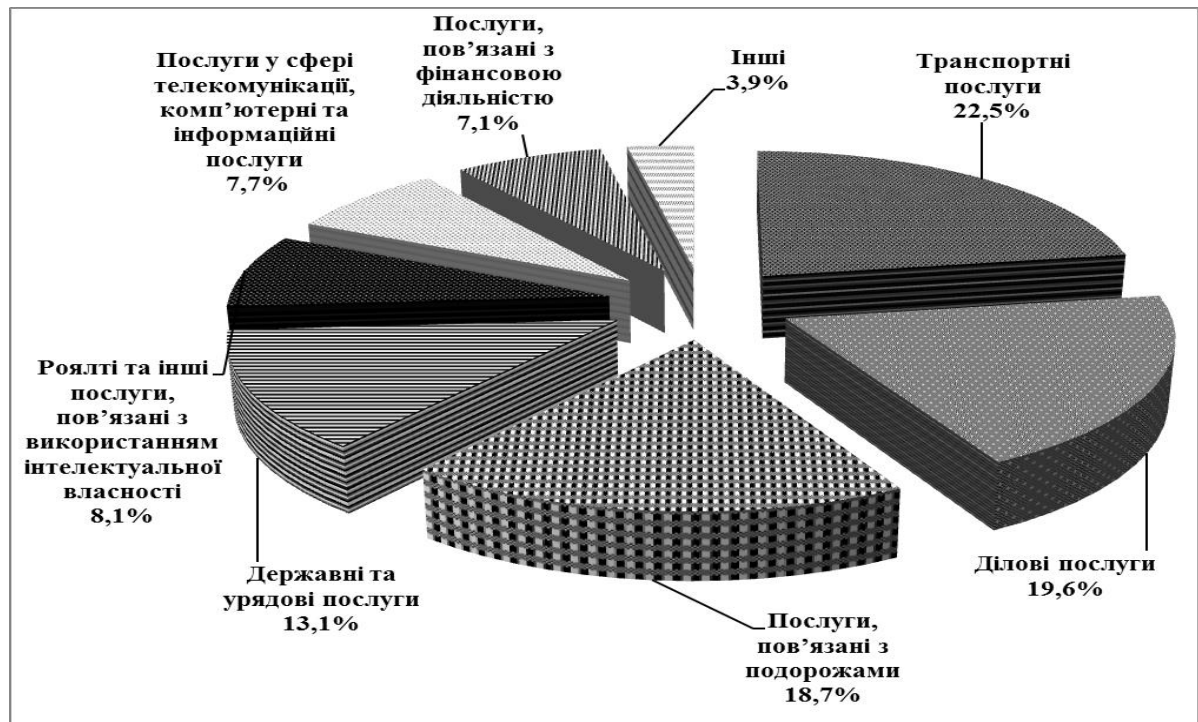

Рис. 2.16. Структура імпорту послуг за видами послуг у 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Можна стверджувати, ґрунтуючись на результатах дослідження (див. рис. 2.16), що в імпорті послуг, так само, як і в експорті, переважають транспортні послуги (1559,1 млн дол. США): послуги повітряного транспорту (48,6 % від усього розділу), послуги морського транспорту (17,6 %). Слід зазначити, що порівняно з 2018 р. обсяг імпорту транспортних послуг зріс на 6,4 %. На другому місці – ділові послуги (1359,1 млн дол. США), зокрема, можна виділити професійні і консалтингові послуги (39,8 % загального обсягу розділу). На останньому місці з загальним обсягом імпорту 495,4 млн дол. США перебувають послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю, обсяг імпорту яких порівняно з попереднім періодом зріс на 3,9 %.

Зміни у структурі імпорту послуг за видами послуг за 2014–2019 рр., розраховані за трирічні інтервали, подано у табл. 2.7 (дод. К).

**Структурні зміни у структурі імпорту послуг за видами послуг
з України за 2014–2019 рр.**

Група послуг	Зміни частки, в.п.	
	2014–2016	2017–2019
Транспортні послуги	–3,0	0,3
Ділові послуги	–0,3	4,5
Послуги, пов'язані з подорожами	0,6	4,2
Державні та урядові послуги	6,8	–6,2
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	–1,0	0,7
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	–0,1	0,0
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	–2,0	–0,7
Інші	–1,0	–2,8
Квадратичний коефіцієнт структурних зрушень σ_d , в.п.	2,79	3,26

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

З табл. 2.7 можна зробити висновок, про те, що згідно з показником квадратичного коефіцієнта структурних зрушень впродовж досліджуваного періоду структура імпорту послуг змінювалася доволі сильно. У період 2017–2019 роки на 4,5 в.п. зросла частка ділових послуг і на 4,2 в.п. зросла частка послуг, пов'язаних з подорожами, що можна пояснити потребою України в кваліфікованих перевізниках та програмістах для удосконалення власної системи торгівлі. На 6,2 в.п. скоротилася частка державних та урядових послуг у період з 2017 по 2019 рр., що можна пояснити розвитком приватного підприємництва з більш високими показниками якості роботи, ніж в державних установах.

Загалом, за даними коефіцієнта структурних зрушень, структура імпорту послуг за період 2014–2016 рр. змінювалася в середньому на 2,79 в.п., а у 2017–2019 рр. – на 3,26 в.п.

Статистичні методи та моделі дають змогу проводити аналіз структури зовнішньої торгівлі послугами в умовах певного місця і часу. Структура як зовнішньої торгівлі, так і будь-якого економічного явища завжди має певний рівень рухомості, властивість змінюватися протягом часу як у кількісному, так

і в якісному відношенні. Саме тому велике практичне значення має дослідження структури зовнішньої торгівлі послугами на всіх рівнях у динаміці, оцінювання структурних зрушень, виявлення та характеристика основних тенденцій зовнішньоторговельної політики.

Торгівля послугами з початку незалежності України посідала важливе місце у структурі зовнішньої торгівлі, чим забезпечувалася реалізація сприятливого та в певних аспектах унікального геополітичного розміщення між Росією та іншими країнами СНД та Європою, зокрема Європейським Союзом.

Таким чином, доцільно розглянути географічну структуру експорту / імпорту послуг. Проаналізуємо географічну структуру експорту послуг за даними, поданими на рис. 2.17 (дод. Л).

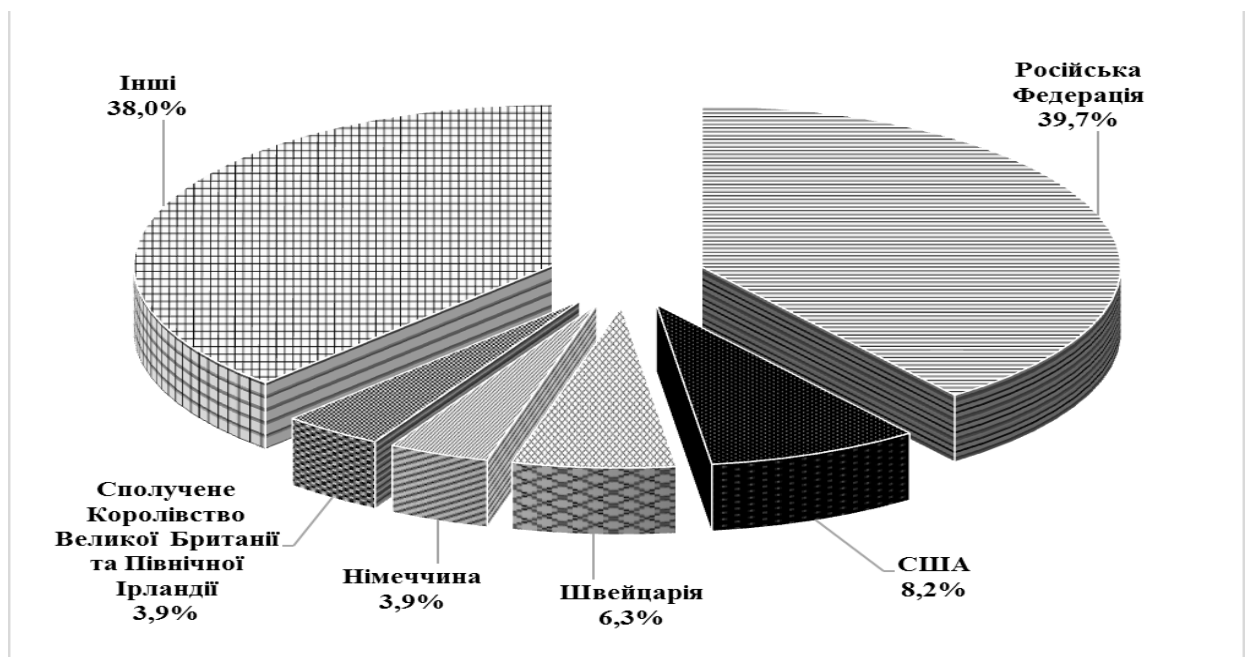

Рис. 2.17. Географічна структура експорту послуг у 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

З представлених на рис. 2.17 даних можна зробити висновок: найбільший обсяг послуг у 2019 р. експортувався з України до Російської Федерації (6199,8 млн дол. США): це переважно транспортні послуги – 66,1%. Обсяги експорту послуг до Російської Федерації порівняно з попереднім періодом зросли на 85,8%.

На другому місці за обсягом експорту послуг перебуває США (1288,5 млн дол. США). В США Україна експортує в основному послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги – 33,6 % загального обсягу експорту. Порівняно з 2018 р. обсяги експорту послуг з України до США зросли на 27,4 %.

Останнє місце посідає Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (604,4 млн дол. США). З України до Великої Британії та Північної Ірландії експортуються переважно послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги – 24,5 % і роялті й інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності, – 11,5 %. У зіставленні з попереднім періодом обсяги експорту послуг до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії зросли на 5,4 %.

Зміни у географічній структурі експорту послуг, розраховані за трирічними інтервалами, подано у табл. 2.8 (за даними дод. М).

Таблиця 2.8

**Структурні зміни у географічній структурі експорту послуг
з України за 2014–2019 рр.**

Країна	Зміни частки, в.п.	
	2014–2016	2017–2019
Російська Федерація	0,5	7,8
США	1,3	0,3
Швейцарія	-0,4	-0,8
Німеччина	-0,9	-1,1
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	-1,0	-1,6
Інші	0,5	-4,6
Квадратичний коефіцієнт структурних зрушень σ_d , в.п.	0,84	3,81

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

Відповідно до результатів, представлених в табл. 2.8, можна стверджувати, що географічна структура, за квадратичним коефіцієнтом структурних зрушень, змінювалася у невеликих обсягах. Найбільше зросла в період 2017–2019 рр. частка Російської Федерації в загальному експорті – на 7,8 в.п., а у період з 2014 до 2016 рр. – на 0,5 в.п.

Аналіз географічної структури обсягів експорту / імпорту послуг дозволяє зрозуміти, у чому, власне, полягає перевага іноземних послуг над українськими, і навпаки. Визначаючи потоки надання послуг, нам вбачається важливим для України таке питання: які вітчизняні послуги користуються попитом на зовнішньому ринку і хто конкретно ними користується. Географічна структура імпорту послуг у 2019 р. представлена на рис. 2.18 (за даними дод. Л).

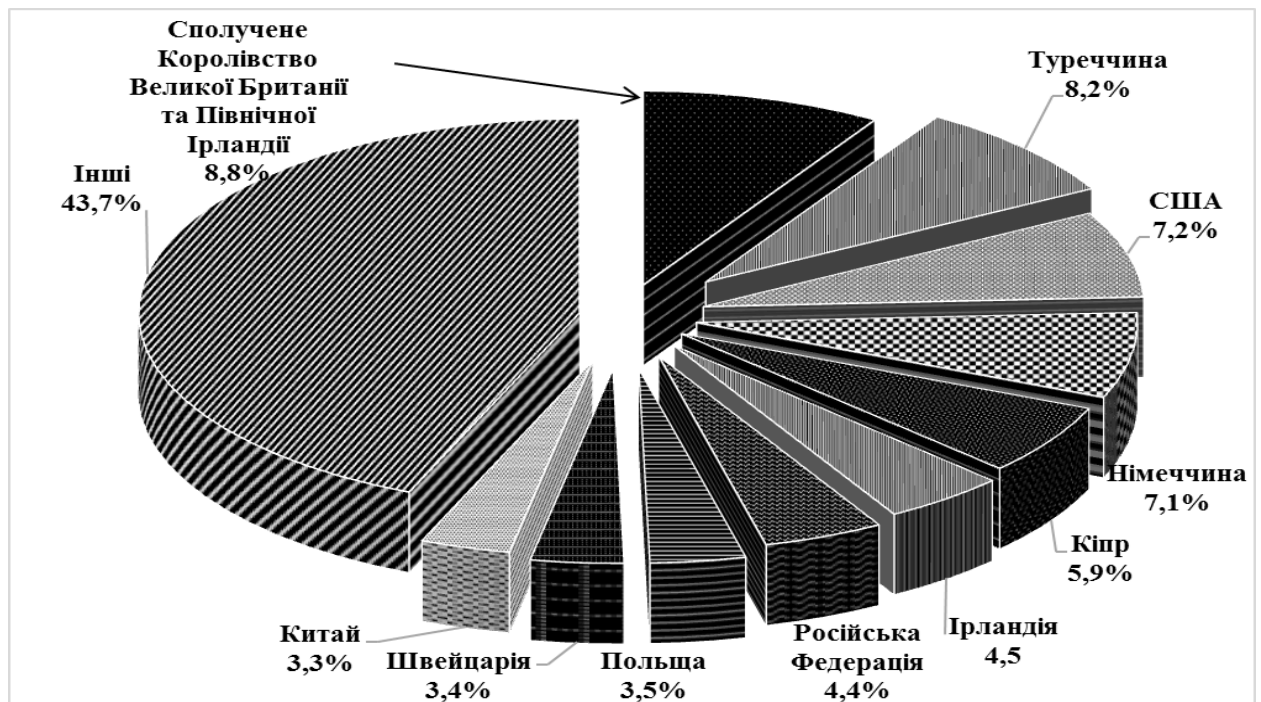

Рис. 2.18. Географічна структура імпорту послуг у 2019 році

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Виходячи з розрахунків, зроблених із даних рис. 2.18, доходимо висновку, що найбільшу частку у структурі імпорту послуг до України займає Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії з загальним обсягом імпорту 610,8 млн дол. Звідси надходять переважно роялті та інші види послуг, пов'язані з використанням інтелектуальної власності, – 21,2 % і послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю – 19,9 %. Обсяг імпорту послуг з Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії порівняно з 2018 р. зріс на 19,3 %.

На другому місці Туреччина з обсягом імпорту 567,5 млн дол. США. В імпорті послуг з Туреччини до України переважають послуги, пов'язані з подорожами, – 31,5 % і транспортні послуги – 8,2 %. Загальний обсяг імпорту з Туреччини порівняно з попереднім періодом зріс на 36,8 %.

Останнє місце в структурі імпорту послуг посідає Китай (226,8 млн дол. США). З Китаю до України імпортуються послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю, – 19,3 % загального обсягу імпорту послуг з Китаю і послуги, пов'язані з будівництвом, – 12,0 % загального обсягу імпорту послуг з Китаю. Порівняно з попереднім періодом обсяг імпорту послуг з Китаю в Україну зріс на 20,0 %.

Зміни в географічній структурі імпорту послуг за 2014–2019 роки наведено у табл. 2.9 (дод. Ж).

Таблиця 2.9

**Структурні зміни у географічній структурі імпорту послуг
з України за 2014–2019 рр.**

Країна	Зміни частки, в.п.	
	2014–2016	2017–2019
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	–0,5	–0,1
Туреччина	3,2	1,7
США	5,0	–4,6
Німеччина	–2,4	0,6
Кіпр	–3,3	1,7
Ірландія	1,0	2,6
Російська Федерація	–4,5	–3,4
Польща	0,3	0,8
Швейцарія	–1,8	–0,6
Китай	1,1	0,3
Інші	2,0	1,1
Квадратичний коефіцієнт структурних зрушень σ_d , в.п.	2,74	2,09

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

З табл. 2.9, якщо проаналізувати квадратичний коефіцієнт структурних зрушень, можна зробити висновок, що структура імпорту послуг у досліджуваному періоді змінювалася незначно.

У період 2017–2019 рр. значно скоротилася частка США – на 4,6 в.п., хоча у попередньому періоді – 2014–2016 рр., вона зросла на 5,0 в.п. У 2014–2016 рр. скоротилася частка Кіпру на 3,3 в.п., хоча у період з 2017 по 2019 рр. підвищилась на 1,7 в.п. Частка Російської Федерації скоротилася в періоді 2014–2016 рр. на 4,5 в.п. і продовжує скорочуватися, що пов'язано з початком воєнних дій на Сході України.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що за даними квадратичного коефіцієнта структурних зрушень, обсяги імпорту послуг за період 2014–2016 рр. в середньому змінювалася на 2,74 в.п., а у період 2017–2019 рр. – на 2,09 в.п.

Отже, проводячи статистичний аналіз зовнішньоторговельних показників, можна зробити дуже важливі висновки щодо основних напрямів збуту вітчизняних товарів і послуг у Європі та світі, й визначити, яким товарам і послугам надається перевага у зовнішній торгівлі України [67]. Необхідним завданням ми вбачаємо дослідити також важливі напрями товаропотоків, що дасть можливість визначити найбільш перспективні з них і такі, що є найефективнішими, щоб розвивати їх надалі, а також збільшити інвестування в розвиток менш розвинених товарних потоків, однак попри це не менш важливих.

Динаміку концентрації експорту / імпорту можна дослідити за допомогою коефіцієнта концентрації Херфіндаля – Хіршмана, що розрахований за формулою, представленою в табл. 1.3.

Індекс Херфіндаля-Хіршмана – це показник, який використовується для визначення ринкової концентрації та показує, яке місце і яку частку на певному ринку займають більш дрібні суб'єкти господарювання [79].

Також за допомогою цього коефіцієнта можна встановити, чи з року в рік торгує Україна на зовнішньому ринку одними й тими самими товарами чи структура торгівлі різна. Цей аналіз використовують для з'ясування перспектив торгівлі певними групами товарів на зовнішньому ринку України, щоб встановити найбільш перспективні товарні групи.

Індекс Хіршмана коливається від 0 до 1, причому значення 1 береться у разі найбільшого рівня концентрації експорту / імпорту, тобто тоді, коли увесь експорт чи імпорт складається з одного товару чи однієї товарної групи [79].

За даними дод. Е розраховано коефіцієнт Херфіндаля – Хіршмана у зовнішній торгівлі товарами (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Коефіцієнт концентрації експорту / імпорту товарів за 2014–2019 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Експорт	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Імпорт	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

З табл. 2.10 витікає, що протягом досліджуваного періоду коефіцієнт концентрації дорівнював в середньому 0,5 по експорту та 0,4 по імпорту. Це означає, що структура експорту та імпорту різноманітна, тобто крім товарів, які є стандартними для торгівлі з року в рік, наявні й окремі товари, що варіюються залежно від ситуації.

Щодо зовнішньої торгівлі послугами, то тут спостерігається дещо схожа ситуація (табл. 2.11, за даними дод. К).

Таблиця 2.11

Коефіцієнт концентрації експорту / імпорту послуг за 2014–2019 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Експорт	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
Імпорт	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4

Джерело: власні розрахунки за даними [22].

Таким чином, з даних, поданих у табл. 2.11, витікає, що коефіцієнт концентрації в імпорті послуг, так само, як і в товарах, дорівнює 0,4, а в експорті – 0,5. І це означає, що торгівля послугами на зовнішньому ринку провадиться здебільшого за одними видами послуг протягом досліджуваного періоду, проте у деяких випадках фіксується торгівля й за різними видами послуг.

2.3. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі товарами України з використанням індексної моделі

Загальну уяву про фактори, які впливають на розвиток експорту та імпорту країни, можна отримати лише шляхом вивчення показників зовнішньої торгівлі в цілому: як у поточних, так і у порівняних цінах. Це дозволяє визначити зміни кількісних обсягів експорту / імпорту країни, ціни на експорт та імпорт товарів й умов торгівлі, які склалися порівняно з попереднім роком.

Індекси умов торгівлі «цінові» та «кількісні» характеризують, в якій мірі кожна країна виграє (втрачає) за рахунок зміни ціни або кількості товарів у зовнішній торгівлі з певною країною за відповідний період часу.

Показник умов торгівлі вимірює відносну динаміку експортних цін за певний період і розраховується для аналізу зовнішньоторговельної діяльності, що вимірюється співвідношенням середньої виручки від експорту товарів і середніх витрат на імпорт за певний період часу. Розраховують «цінові» та «кількісні» показники умов торгівлі як відношення показників ціни та фізичного обсягу у звітному періоді до відповідних показників у попередньому періоді.

Індекс умов торгівлі – це один з найважливіших показників, який використовується під час аналізу динаміки розвитку зовнішньої торгівлі. Він визначається кількісно і за його допомогою можна з'ясувати, наскільки сприятливим чи несприятливими були умови торгівлі країни у досліджуваному періоді у зіставленні з базисним періодом [94].

На нашу думку, важливою умовою для забезпечення високих рівнів економічного зростання, підвищення матеріального і духовного рівня життя населення є досягнення значної ефективності діяльності в усіх галузях економіки.

Розвиток економіки відбувається з використанням двох груп факторів – екстенсивний шлях (залучення додаткових ресурсів) та інтенсивний шлях (раціоналізація використання ресурсів за допомогою використання здобутків технологічного прогресу). Оцінка впливу основних факторів на динаміку обсягів зовнішньої торгівлі відбувається за допомогою побудови індексних моделей.

У контексті нашого дослідження варто наголосити, що однією з найважливіших умов індексного аналізу є питання про оцінку впливу зміни факторів на зміну результативного показника. Для реалізації цього завдання у статистиці використовують адитивні, мультиплікативні та змішані моделі. Розглянемо це детальніше.

В адитивних моделях факторні ознаки подано у вигляді факторів-доданків, у мультиплікативних – у вигляді факторів-множників, у змішаних – можна використовувати як множення, так і додавання факторів.

Основні завдання індексного факторного аналізу полягають у такому:

- оцінка впливу відносної зміни факторів на відносну зміну результативного показника;
- оцінка впливу абсолютної зміни факторів на абсолютну зміну результативного показника;
- визначення частки абсолютного приросту, що викликаний зміною кожного чинника у загальному прирості результативного фактору.

У теорії індексного аналізу прийнято розрізняти індекси об'ємних, або кількісних, показників та індекси якісних показників.

Для оцінки впливу обсягу ВВП на загальну зміну обсягу експорту використовується така формула:

$$\Delta E = \Delta BVP * E_{k_0}, \quad (2.2)$$

де ΔBVP – абсолютна зміна обсягу ВВП за досліджуваний період;
 E_{k_0} – експортна квота в попередньому періоді.

Формула для оцінки впливу зміни розміру експортної квоти на зміну обсягів експорту матиме вигляд:

$$\Delta E = \Delta E_k * ВВП_1 \quad (2.3)$$

де ΔE_k – абсолютна зміна розміру експортної квоти за досліджуваний період;
 $ВВП_1$ – обсяг ВВП у звітному періоді.

Класифікація факторів впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності побудована шляхом її систематизації, що дозволило розділити зовнішні фактори впливу країни-виробника і країни-партнера на рівні держави та ринку.

Зовнішні фактори мікросередовища – це ті фактори, які виникають як результат державної політики, діяльності конкурентів, тобто мають вплив на державному рівні, на якому провадять діяльність підприємства та які на окремі підприємства впливу не мають. На макрорівні діють фактори, які впливають з боку іноземних конкурентів і країн-партнерів. Внутрішні фактори наявні у рамках підприємства і викликані його діяльністю.

Основними факторами для побудови індексної моделі обрано такі:

- обсяг експорту та імпорту товарів (як результативний показник);
- обсяг ВВП (як основний показник, що характеризує ринкову вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених за рік в усіх галузях економіки);
- експортна та імпортна квота (як показник, що характеризує встановлений обсяг виробництва та експорту / імпорту певних товарів).

Для початку розрахуємо загальний обсяг експорту і знайдемо його абсолютну змінну в досліджуваний період за даними дод. А (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Динаміка експорту товарів та факторів,
що мають вплив на нього у 2018–2019 рр.**

Показник	2018	2019	Δ , млн дол. США	Тр, %
ВВП, млн дол. США	130834,8	154052,9	+23218,1	117,7
Ек, %	36,18	32,49	-3,69	89,8
Експорт ¹² , млн дол. США	47335,0	50054,6	2719,6	105,7

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

¹ Суми складових можуть не збігатись у зв'язку з округленням даних.

² Оскільки значення квот у формулах використані у відсотках, то абсолютна зміна експорту / імпорту скоригована на 100.

Оцінку впливу факторів (ВВП і Екв) на обсяги експорту товарів за 2014–2019 рр. подано в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

**Вплив факторів на обсяг експорту товарів у 2014–2019 рр.
(абсолютна зміна), млн дол. США**

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Δ Експорт _(ВВП) , млн дол. США	-1695859,9	-1713004,1	96738,6	732808,3	719642,1	840013,4
Δ Експорт _(Ек) , %	855439,9	135544,1	-273278,6	-42508,3	-312612,1	-568053,4
Δ Експорт ³⁴ , млн дол. США	-8404,2	-15774,6	-1765,4	6903,0	4070,3	2719,6

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Вплив факторів на обсяги експорту товарів у відносному вираженні наведено на рис. 2.19.

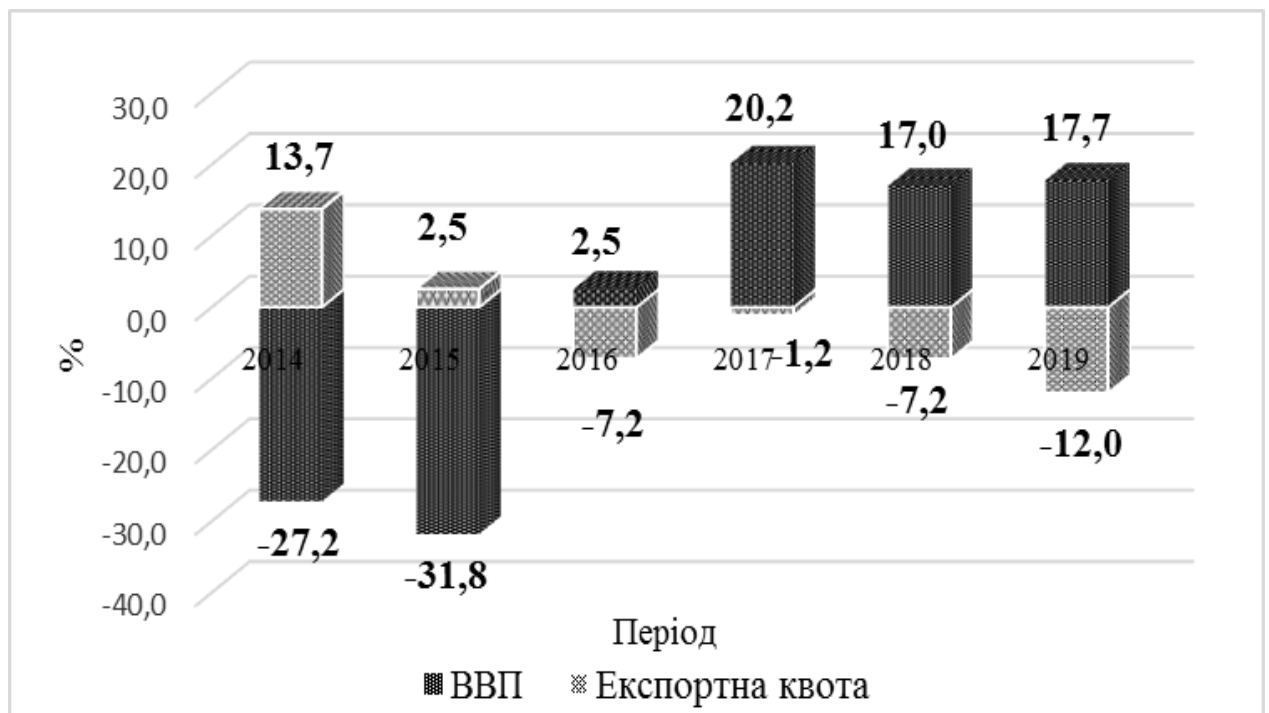

Рис. 2.19. Вплив зміни ВВП та експортної квоти на обсяги експорту товарів за 2014–2019 рр. (відносне вираження)

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22]

³ Суми складових можуть не збігатись у зв'язку з округленням даних.

⁴ Оскільки значення квот у формулах використані у відсотках, то абсолютна зміна експорту / імпорту скоригована на 100.

Отже, виходячи з проведеного розрахунку індексного аналізу за мультиплікативною моделлю, можемо зробити висновок, що у загальному обсяг експорту у 2019 р. порівняно з 2018 р. зріс на 2719,6 млн дол. США, або на 5,7%; у тому числі за рахунок зміни обсягу ВВП – зріс на 840013,4 млн дол. США (на 17,7 %), а за рахунок зміни рівня експортної квоти, обсяг експорту товарів скоротився на 568083,4 млн дол. США (на 12,0 %).

Аналогічні розрахунки проведено і для розрахунку впливу факторів на обсяги імпорту товарів (рис. 2.14, за даними дод. А).

Таблиця 2.14

Вплив факторів на динаміку імпорту товарів у 2018–2019 рр.

Показник	2018	2019	Δ, млн дол. США	Тр, %
ВВП, млн дол. США	130834,8	154052,9	+23218,1	117,7
Ік, %	43,71	39,47	-3,7	90,3
Імпорт ⁵ , млн дол. США	57187,6	60800,2	+3612,6	106,3

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Оцінку впливу факторів (ВВП та Ікв) на обсяги імпорту за 2014–2019 рр. представлено у табл. 2.15.

Таблиця 2.15

**Вплив факторів на обсяг імпорту товарів у 2014–2019 рр.
(абсолютна змінна), млн дол. США**

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ΔІмпорт(ВВП), млн дол. США	-2064087,9	-1729752,2	95189,1	791013,0	825139,9	1014864,1
ΔІмпорт(Ек), %	-76502,1	38522,2	78150,9	244727,0	-67071,7	-653632,3
ΔІмпорт ⁶⁷ , млн дол. США	-21405,9	-16912,3	1733,4	10357,4	7580,4	3612,6

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22]

Вплив факторів на зміну обсягів імпорту у відносному вираженні за 2014–2019 рр. висвітлено на рис. 2.20.

⁵ Див. виноску 1,2

⁶ Суми складових можуть не збігаються у зв'язку з округленням даних.

⁷ Оскільки значення квот у формулах використані у відсотках, то абсолютна зміна експорту / імпорту скоригована на 100.

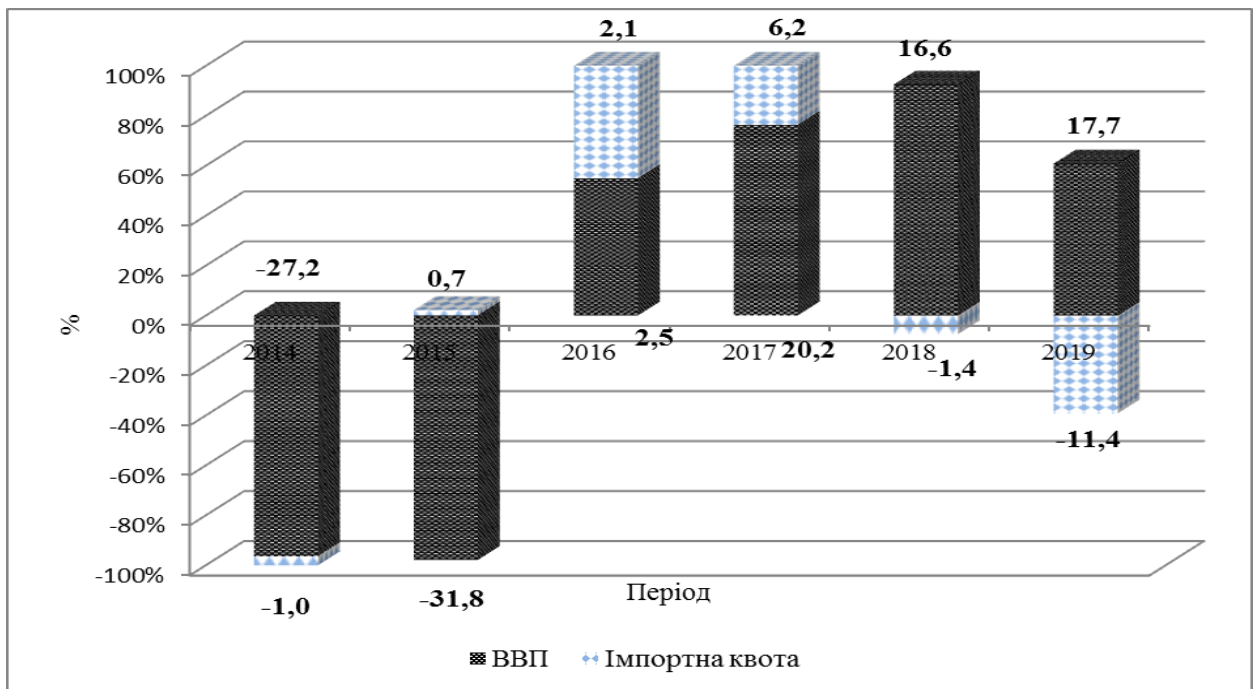

Рис. 2.20. Вплив зміни ВВП та імпоротної квоти на обсяги імпорту товарів за 2014–2019 рр. (відносне вираження)

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Результати проведеного індексного аналізу за мультиплікативною індексною моделлю свідчать про те, що загальний обсяг імпорту у 2019 р. порівняно з 2018 р. зріс на 3612,6 млн дол. США (на 6,3 %), у тому числі за рахунок зміни обсягу ВВП; обсяг імпорту товарів зріс на 1014864,1 млн дол. США (на 17,7 %), а за рахунок зміни розміру імпоротної квоти – скоротився на 653632,3 млн дол. США (на 11,4 %).

Отже, можемо зробити висновок, що збільшення економічної ефективності слугує гарантом підвищення соціальної ефективності, яка є показником можливостей грошово-економічної системи та її виробничих, соціальних, політичних, культурних і побутових інститутів із забезпечення умов життя та розвитку людини. Зовнішня торгівля послугами – невід’ємна частина зовнішньоекономічної діяльності України, яка за останні роки швидко набирає обертів та розвивається. Саме тому питання оцінки впливу факторів на результати зовнішньої торгівлі послугами сьогодні зберігає надзвичайну актуальність і вбачається нам доцільним у контексті нашого дослідження.

Для побудови мультиплікативної індексної моделі нами обрано такі фактори:

- обсяги експорту та імпорту послуг (млн дол. США);
- обсяги ВВП (як основний показник, що характеризує вартість всіх кінцевих товарів та послуг, вироблених за рік в усіх галузях економіки);
- експортна та імпортна квоти (як показники, що характеризують встановлений обсяг виробництва та експорту / імпорту певних товарів).

Оскільки зовнішня торгівля – це сума обсягів торгівлі товарами та послугами, отже, її ефективність слід аналізувати як за товарами, так і за послугами (табл. 2.16, за даними дод. А).

Таблиця 2.16

Вплив факторів динаміки експорту послуг у 2018–2019 рр.

Показник	2018	2019	Δ , млн дол. США	Тр, %
ВВП, млн дол. США	130834,8	154052,9	+23218,1	117,7
Ек, %	8,90	10,15	+1,25	114,0
Експорт ⁸ , млн дол. США	11637,9	15628,9	+3991,0	134,3

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Як витікає з аналізу, слід зазначити, що суми складових можуть не збігатись у зв'язку з округленням даних. Так само, як і в торгівлі товарами, визначається вплив факторів на зміну обсягів експорту та імпорту послуг (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Вплив факторів на обсяг експорту послуг у 2014–2019 рр. (абсолютна зміна), млн дол. США

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Δ Експорт _(ВВП) , млн дол. США	-403818,7	-366135,9	24704,6	198872,8	178217,7	206527,8
Δ Експорт _(Ек) , %	99308,8	187715,9	-11574,6	-114232,8	-85867,7	192572,2
Δ Експорт ⁹¹⁰ , млн дол. США	-3045,1	-1784,2	131,3	846,4	923,5	3991,0

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

⁸ Див. виноску 1

⁹ Суми складових можуть не збігатись у зв'язку з округленням даних.

¹⁰ Оскільки значення квот у формулах використані у відсотках, то абсолютна зміна експорту / імпорту скоригована на 100.

Відносне вираження впливу факторів ВВП та експортної квоти на обсяги експорту послуг репрезентовано на рис. 2.21.

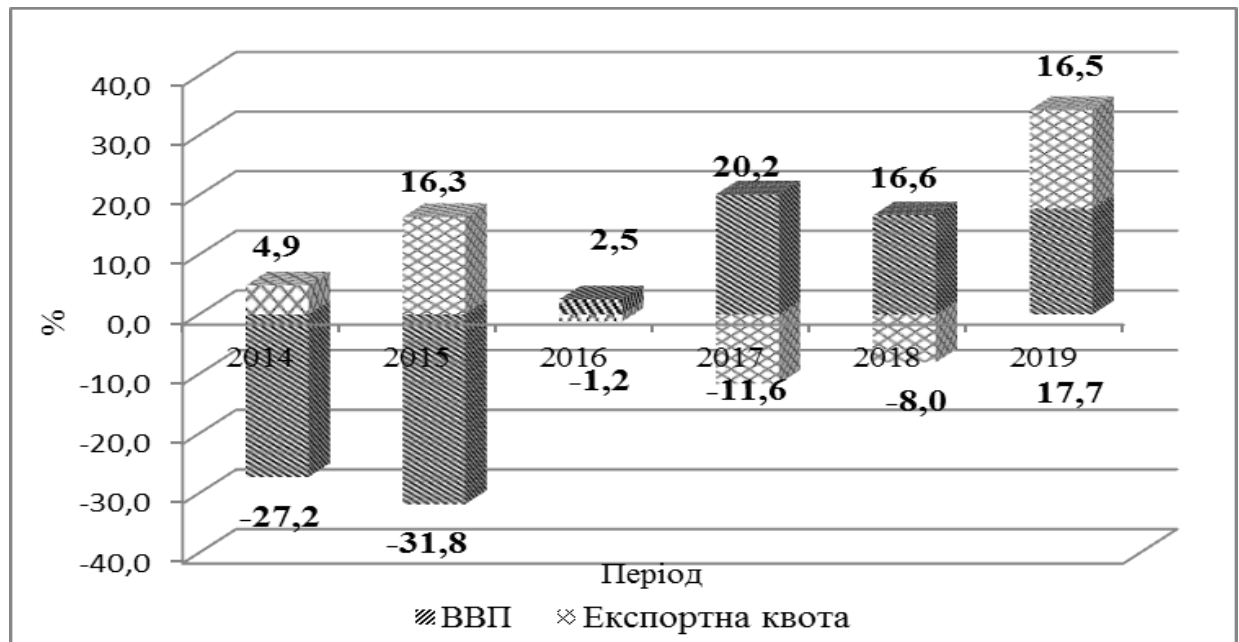

Рис. 2.21. Вплив зміни ВВП та експортної квоти на обсяги експорту послуг за 2014–2019 рр. (відносне вираження)

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Таким чином, за результатами індексного аналізу можна зробити висновок, що загальний обсяг експорту послуг у 2019 р. порівняно з 2018 р. зріс на 3991,0 млн дол. США (на 34,3 %), у тому числі за рахунок зміни обсягів ВВП; обсяг експорту послуг підвищився на 206527,8 млн дол. США (на 17,7 %), а за рахунок зміни розміру експортної квоти обсяг експорту послуг продемонстрував зріст на 192572,2 млн дол. США (на 16,5 %).

Можна також стверджувати, що з урахуванням розвитку ІТ-сфери і високого рівня фахової підготовки українських спеціалістів у ній слід очікувати як зростання експорту послуг з України, так і збільшення частки торгівлі послугами у загальній структурі зовнішньої торгівлі України [76]. І саме тому доцільним вбачається нам урахувати факторний аналіз складових імпорту послуг.

Розпочинати аналіз зміни факторів й обсягів імпортової квоти слід з розрахунків обсягів імпорту, який визначають за формулою ($I = ВВП * I_k$). Результати розрахунків представлено у табл. 2.18 (дод. А).

Таблиця 2.18

Вплив факторів на динаміку імпорту послуг у 2018–2019 рр.

Показник	2018	2019	Δ , млн дол. США	Тр, %
ВВП, млн дол. США	130834,8	154052,9	+23218,1	117,7
I_k , %	4,82	4,51	-0,31	93,6
Імпорт ¹¹ , млн дол. США	6308,8	6942,2	+633,4	110,0

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Оцінка впливу факторів на загальний обсяг імпорту послуг за досліджуваний період матиме такий вигляд (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Вплив факторів на обсяг імпорту послуг у 2014–2019 рр.

(абсолютна змінна), млн дол. США

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Δ Імпорт _(ВВП) , млн дол. США	-207103,9	-366135,9	14013,3	107346,6	91086,5	111956,8
Δ Імпорт _(I_k) , %	83513,9	117528,1	-33663,3	-92386,6	-7816,5	-48616,8
Δ Імпорт ¹²¹³ , (млн дол. США)	-1235,9	-2486,1	-196,5	149,6	832,7	633,4

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Відносну змінну обсягів імпорту послуг через вплив факторів на нього подано на рис. 2.22.

¹¹ Див. виноску 1

¹² Суми складових можуть не збігатись у зв'язку з округленням даних.

¹³ Оскільки значення квот у формулах використані у відсотках, то абсолютна зміна експорту та імпорту скоригована на 100.

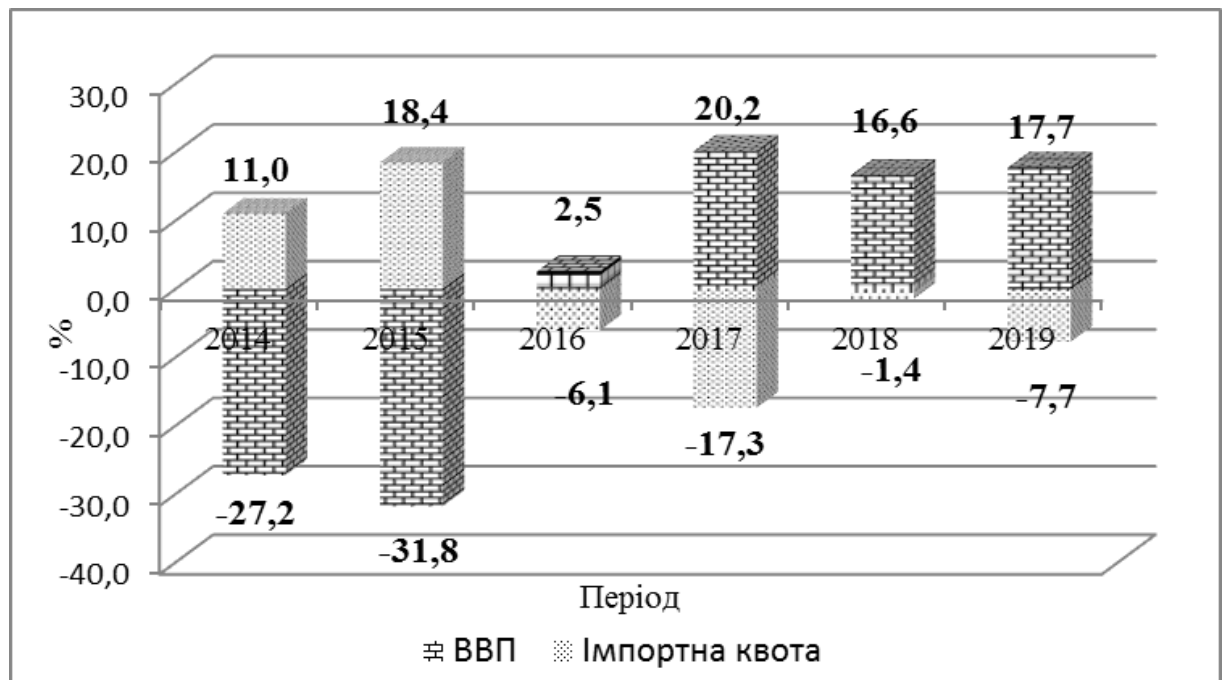

Рис. 2.22. Вплив зміни ВВП та імпортової квоти на обсяги імпорту послуг за 2014–2019 рр. (відносне вираження)

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Отже, можна стверджувати, що загалом у 2019 р. порівняно з 2018 р. обсяг імпорту зріс на 633,4 млн дол. США (на 10,0%), у тому числі за рахунок зміни обсягу ВВП; обсяг імпорту послуг підвищився на 111956,8 млн дол. США (на 17,7%), а за рахунок зміни значення імпортової квоти, обсяг імпорту скоротився на 48616,8 млн дол. США (на 7,7%).

Підсумовуючи, доходимо висновку, що обсяги експорту / імпорту послуг протягом 2019 р. демонстрували тенденцію до зростання за рахунок факторів, які впливають на них. Вирішальним нам вбачається, ґрунтуючись на результатах аналізу, саме інтенсивний фактор, тобто обсяг ВВП, який впливає на якість обороту, а не на його кількість.

Побудова індексної моделі зміни факторів стосовно базисного року дає змогу проаналізувати загальну зміну обсягів експорту / імпорту товарів і послуг протягом досліджуваного періоду, зокрема й економіки України.

Кризовий для України і світу в цілому 2015 р. мав вплив на усі галузі економіки та соціального життя. Падіння курсу гривні, підвищення цін, різке зниження виробництва і, відповідно, обсягу ВВП, зниження добробуту

населення – це лише мала частина нещастя, які приніс нам 2015 р., разом зі світовою економічною кризою. З цих причин і, керуючись дослідницькими цілями нашої роботи, для повного аналізу швидкості виходу України з кризового стану нами за базисний рік було взято саме 2015 р. Ще слід зацентувати увагу, що також у 2015 р. спостерігалися значні скорочення обсягів експорту / імпорту товарів і послуг.

Таким чином, виходячи з аналізу обсягів експорту / імпорту за рахунок обсягів ВВП і значень експортної та імпортної квот, маємо такі значення зміни обсягів експорту товарів за 2015–2019 рр. і розраховані значення експорту товарів за досліджуваний період (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

**Динаміка експорту товарів та факторів,
що мали вплив у 2015–2019 рр.**

Показник	2015	2019	Δ, млн дол. США	Тр,%
ВВП, млн дол. США	91050,5	154052,9	+63002,4	169,2
Ек, %	41,87	32,49	-9,38	77,6
Експорт ¹⁴ , млн дол. США	38127,1	50054,6	+11927,5	131,3

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Загальна зміна обсягів експорту товарів за рахунок зміни факторів за 2015–2019 рр. матиме такий вигляд:

$$\Delta E_{(ВВП)} = \Delta ВВП \times E_{к0} = +63002,4 \times 41,87 = 2637910,5 \text{ млн дол. США}$$

$$\Delta E_{(Ек)} = \Delta E_{к} * ВВП_1 = -9,38 \times 154052,9 = -1445016,2 \text{ млн дол. США}$$

$$\Delta E = \Delta E_{(ВВП)} + \Delta E_{(Ек)} = (2637910,5 - 1445016,2) / 1000 \approx 11927,5 \text{ млн дол. США}$$

Таким чином, можна стверджувати, що у 2019 р. порівняно з 2015 р. обсяги експорту товарів зросли на 11927,5 млн дол. США (на 31,3 %), у тому числі за рахунок зміни обсягів ВВП; обсяги експорту товарів підвищились на 2637910,5 млн дол. США (на 69,2 %), а за рахунок зміни рівня експортної квоти обсяг експорту скоротився на 1445016,2 млн дол. США (на 22,4 %). Звідси

¹⁴ Див. виноску 1

робимо висновок, що обсяги експорту товарів зросли майже на четвертину у зіставленні з 2015 р., тобто Україна виходить з кризи інтенсивним шляхом. При цьому зростають надходження до державного бюджету за рахунок експорту і розвиваються нові торговельні зв'язки на міжнародному ринку.

Аналогічним способом розглянемо зміну обсягів імпорту товарів за рахунок факторів у 2015–2019 рр.

Зміну факторів і розраховані обсяги імпорту показано табл. 2.21.

Таблиця 2.21

**Динаміка імпорту товарів та факторів,
що мали вплив у 2015–2019 рр.**

Показник	2015	2019	Δ, млн дол. США	Тр, %
ВВП, млн дол. США	91050,5	154052,9	+63002,4	169,2
Ік, %	41,20	39,47	-1,73	95,8
Імпорт ¹⁵ , млн дол. США	37516,4	60800,2	+23283,8	162,1

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Отже, загальна зміна обсягів імпорту товарів за рахунок факторів у період з 2015–2019 рр. має вигляд:

$$\Delta I_{(ВВП)} = \Delta ВВП \times I_{к0} = +63002,4 \times 41,20 = 2595698,9 \text{ млн дол. США}$$

$$\Delta I_{(Ік)} = \Delta I_{к} \times ВВП_1 = -1,73 \times 154052,9 = -266511,5 \text{ млн дол. США}$$

$$\Delta I = \Delta I_{(ВВП)} + \Delta I_{(Ік)} = (2595698,9 - 266511,5) / 1000 \approx 23283,8 \text{ млн дол. США}$$

Таким чином, загальний обсяг імпорту товарів зріс на 23283,8 млн дол. США (на 62,1 %), у тому числі за рахунок зміни обсягів ВВП; обсяг імпорту товарів підвищився на 2595698,9 млн дол. США (на 69,2 %), а за рахунок зміни рівня імпортової квоти обсяг імпорту товарів скоротився на 26654,5 млн дол. США (на 4,2 %).

У 2019 р. порівняно з 2015 р. імпортозалежність України зросла, що означає неможливість економіки України забезпечити потреби населення всередині країни.

¹⁵ Див. виноску 1, 2

Оскільки разом із товарами значну частину в загальному балансі зовнішньої торгівлі займають і послуги, то аналіз їх змін стосовно базисного року за рахунок факторів, на нашу думку, матиме надзвичайно важливе значення для розуміння загальної картини зовнішньої торгівлі України.

Зміна обсягів ВВП у цілому та експортної квоти зовнішньої торгівлі послугами, а також розрахований обсяг експорту послуг за 2015–2019 рр. подані в табл. 2.22. Слід наголосити, що сума складових може не збігатись.

Таблиця 2.22

**Динаміка експорту послуг і факторів,
що мали вплив у 2015–2019 рр.**

Показник	2015	2019	Δ, млн дол. США	Тр, %
ВВП, млн дол. США	91050,5	154052,9	+63002,4	169,2
Ек, %	10,69	10,15	-0,54	94,9
Експорт ¹⁶ , млн дол. США	9736,7	15628,9	+5892,2	160,5

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Зміна обсягу експорту послуг за рахунок зміни факторів у разі використання мультиплікативної індексної моделі набуватиме такого вигляду:

$$\Delta E_{(ВВП)} = \Delta ВВП \times E_{к0} = +63002,4 \times 10,69 = 673495,7 \text{ млн дол. США}$$

$$\Delta E_{(Ек)} = \Delta E_{к} \times ВВП_1 = -0,54 * 154052,9 = -83188,6 \text{ млн дол. США}$$

$$\Delta E = \Delta E_{(ВВП)} + \Delta E_{(Ек)} = (673495,7 - 83188,6) / 1000 \approx 5892,2 \text{ млн дол. США}$$

Таким чином, загальний обсяг експорту послуг зріс на 5892,2 млн дол. США (на 60,5 %), у тому числі за рахунок зміни обсягів ВВП; обсяг експорту послуг підвищився на 673495,7 млн дол. США (на 69,2 %), а за рахунок зміни розмірів експортної квоти обсяг експорту послуг скоротився на 83188,6 млн дол. США (на 5,1 %).

¹⁶ Див. виноску 1, 2

Отже, можемо зробити узагальнення, що експорт послуг розвивається досить стрімкими темпами за останні п'ять років, що дозволяє Україні підвищити доходи до бюджету з експортних операцій.

Зміна обсягу імпорту послуг, розрахована за допомогою факторів та їх зміна за 2015–2019 рр., представлена у табл. 2.23.

Таблиця 2.23

**Динаміка імпорту послуг та факторів,
що мали вплив у 2015–2019 рр.**

Показник	2015	2019	Δ, млн дол. США	Тр, %
ВВП, млн дол. США	91050,5	154052,9	+63002,4	169,2
Ік, %	6,07	4,51	-1,56	74,3
Імпорт ¹⁷ , млн дол. США	5523,0	6942,2	+1419,2	125,7

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Зміна обсягів імпорту послуг за рахунок факторів у 2015–2019 рр. має вигляд:

$$\Delta I_{(ВВП)} = \Delta ВВП \times I_{к0} = +63002,4 * 6,07 = 382424,6 \text{ млн дол. США}$$

$$\Delta I_{(Ік)} = \Delta Ік \times ВВП_1 = -1,56 * 154052,9 = -240322,5 \text{ млн дол. США}$$

$$\Delta I = \Delta I_{(ВВП)} + \Delta I_{(Ік)} = (382424,6 - 240322,5) / 1000 \approx 1419,2 \text{ млн дол. США}$$

Можна зробити висновок, що в цілому у 2019 р. порівняно з 2015 р. обсяг імпорту послуг зріс на 1419,2 млн дол. США (на 25,7 %), у тому числі за рахунок зміни обсягу ВВП; обсяг імпорту послуг – на 382424,6 млн дол. США (на 69,2 %), а за рахунок зміни рівня імпортової квоти обсяг імпорту послуг скоротився на 240322,5 млн дол. США (на 25,7 %).

Зовнішні та внутрішні фактори, які увесь час впливають на економіку України та інших країн, є важливими складовими функціонування глобальної економіки. Вони чинять таку серйозну дію здебільшого через те, що сучасні міжнародні відносини ґрунтуються на такій системі, за якої кожне окреме взяте суспільство не може задовольнити себе самостійно шляхом розвиненої спеціалізації. У кінцевому результаті це впливає на те, що країни центру

¹⁷ Див. виноску 1

відповідають за часткове інвестиційне забезпечення, а країни периферії надають центру товари та послуги шляхом продажу. Таким чином, беручи до уваги результати наших розрахунків, можемо констатувати, що саме статистичний аналіз факторів, які впливають на обсяги зовнішньої торгівлі, дає змогу встановити основні проблеми, що існують у цій галузі, і за допомогою мінімізації впливу дестимулюючих чинників підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності країни.

2.4. Статистична оцінка впливу факторів на результати зовнішньоекономічної діяльності

Особливістю експорту України вже протягом тривалого часу є його сировинна спрямованість, тобто українська продукція експортується у вигляді сировини. Наглядно це можна продемонструвати за допомогою розподілу товарних груп за їх часткою у загальному обсязі експорту товарів, що дасть можливість виділити основні серед товарних груп в експорті (рис. 2.23).

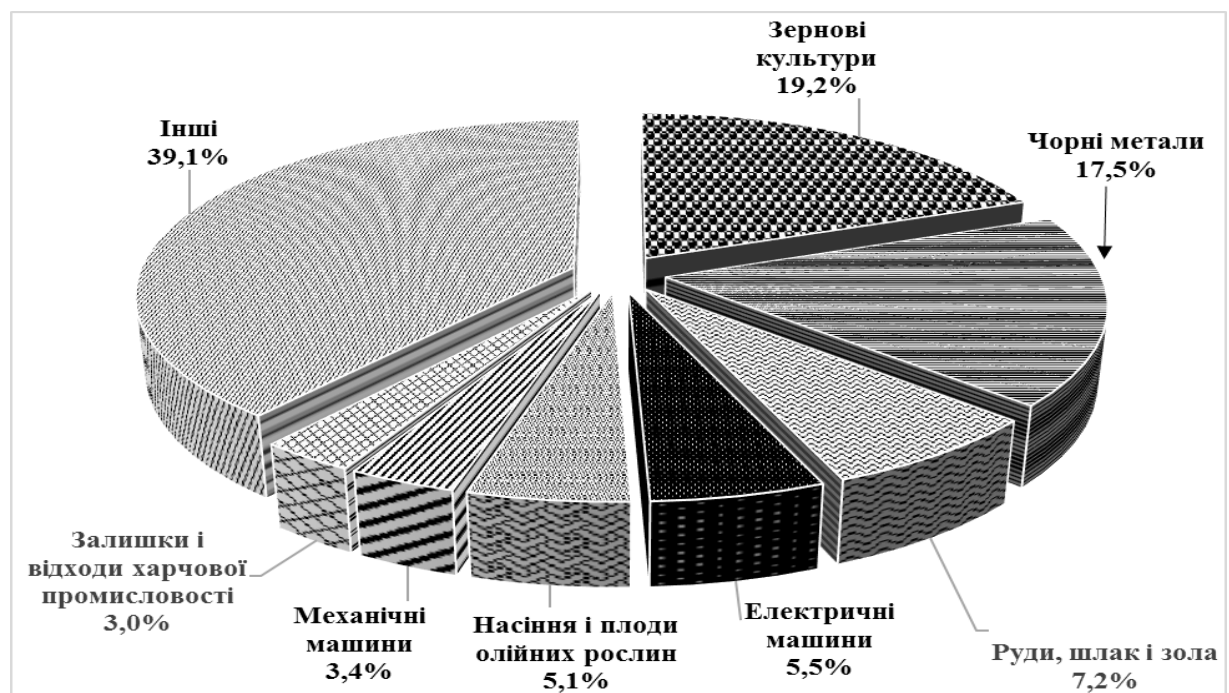

Рис. 2.23. Основні групи в експорті товарів у 2019 р.

Джерело: узагальнення автора за даними [22].

За результатами розподілу можна зробити висновок, що основними торговельними групами, які займають найбільшу частину українського експорту, є перш за все зернові культури (група за УКТЗЕД – 10), частка у загальному обсязі експорту яких у 2019 р. становить 19,2 %. Ця група рослин – найбільш поширена серед усіх сільськогосподарських культур у світовому землеробстві.

Зернові культури в Україні охоплюють 45–50 % загальної посівної площі. Основними культурами в цій групі є кукурудза, яка має 54,2 % у загальному обсязі експорту зернових культур та пшениця – 38,0 % у загальному обсязі експорту зернових культур.

Кукурудза у 2019 р. в основному експортувалася до Китаю – 7,3 % (703,3 млн дол. США) від загального обсягу експорту зернових культур, Іспанії – 6,8 % (653,3 млн дол. США) та Єгипту – 6,4 % (618,0 млн дол. США) від загального обсягу експорту зернових культур. В свою чергу пшеницю у 2019 р. Україна експортувала до Єгипту – 6,9 % (664,5 млн дол. США) від загального обсягу експорту зернових культур, Індонезії – 5,6 % (537,0 млн дол. США) та Бангладешу – 4,3 % (418,6 млн дол. США) від загального обсягу експорту зернових культур.

Зернові культури – основа сировинного експорту України, що після обробки імпортується у вигляді борошна та інших продуктів переробки зернових. Основне значення зернових культур полягає в тому, що вони є не тільки незамінними продуктами харчування людей (хліб, крупи, макаронні вироби), а й найважливішим фактором забезпечення висококалорійною їжею тваринного походження – м'ясом, молоком, яйцями.

Наступною групою є руди, шлак і зола (група за УКТЗЕД – 26). До цієї категорії входять руди і концентрати залізні, дорогоцінних металів, свинцеві, шлак, цинкові руди. Це також одна з груп сировинного спрямування експорту України на міжнародні ринки. Отже, можемо стверджувати, що Україна видобуває продукцію на внутрішніх родовищах й експортує її до різних країн світу. За статистичними розрахунками, у 2019 р. обсяг експорту

руд, шлаку і золи становив 7,2 % загального обсягу експорту. Основними товарами, що належать до цієї групи, є залізна руда, яка займає 94,6 % у загальному обсязі експорту руд, і титанова руда – 4,3 % у загальному обсязі експорту. Залізні руди у 2019 р. здебільшого експортувалися до Китаю – 32,6 % (1168,7 млн дол. США) від загального обсягу експорту руд, шлаку і золи, Польщі – 11,5 % (413,4 млн дол. США), Чехії – 9,6 % (344,4 млн дол. США) від загального обсягу експорту руд, шлаку і золи. Також у 2019 р. Україна поставляла титанову руду найбільше до Чехії – 0,8 % (29,6 млн дол. США) від загального обсягу експорту руд, шлаку і золи, Єгипту – 0,7 % (25,5 млн дол. США) і до Російської Федерації – 0,7 % (24,1 млн дол. США) від загального обсягу експорту руд, шлаку та золи.

Третя торговельна група, що займає найбільшу частину українського експорту, – чорні метали (код за УКТЗЕД – 72): металеві сплави на основі заліза, марганцю, хрому. Найбільш масове виробництво з чорних металів – сталь, феросплави, чавун, що також є однією з сировинних галузей українського експорту.

Металургійна галузь України має низьку додану вартість та сировинну спрямованість, а отже, продукти з чорних металів Україна більше імпортує, що можна вважати сприятливим фактором для національної економіки.

У 2019 р. частка експорту чорних металів у загальному експорті України товарів становила 17,5 %, тобто майже п'ята частина від всього експорту.

Основними товарами, що належать до цієї групи, є напівфабрикати з вуглецевої сталі – 32,7 % загального обсягу експорту чорних металів, прокат із вуглецевої сталі – 22,3 % загального обсягу експорту чорних металів і чавун перероблений – 9,2 % загального обсягу експорту чорних металів. Напівфабрикати з вуглецевої сталі у 2019 р. експортувалися переважно до Італії – 10,4 % (911,5 млн дол. США) від загального обсягу експорту чорних металів, Єгипту – 4,5 % (389,8 млн дол. США) та Болгарії – 2,1 % (185,6 млн дол. США) від загального обсягу експорту чорних металів. Також у 2019 р. Україна вивозила прокату з вуглецевої сталі до Російської Федерації – 3,1 %

(272,4 млн дол. США) від загального обсягу експорту чорних металів, Туреччини – 2,9 % (253,8 млн дол. США) та Польщі – 2,0 % (177,9 млн дол. США) від загального обсягу експорту чорних металів. Одночасно з іншими експортувався з України також чавун перероблений: у 2019 р. – до таких країн, як США – 5,4 % (471,0 млн дол. США) від загального обсягу експорту чорних металів, Італії – 1,1 % (99,7 млн дол. США) та Туреччини – 0,9 % (82,3 млн дол. США) від загального обсягу експорту чорних металів. Звідси можна зробити висновок, що основними групами в експорті товарів наявні ті, що постачають сировину для продажу на міжнародних ринках. І це – ще одна з невирішених проблем зовнішньої торгівлі України.

Одним із важливих статистичних методів, за допомогою якого визначається залежність результативної змінної від факторів є кореляційно-регресійний аналіз статистичних даних.

Загальна ситуація, що склалася в зовнішній торгівлі України, зумовлена багатьма факторами: геополітичними, соціальними, економічними, політичними та ін. Оцінювання стану та розвитку зовнішньої торгівлі України має забезпечуватися статистичним супроводом, особливо у частині аналізу та моделювання експортно-імпортних операцій, що й обумовлює мету нашого дисертаційного дослідження [55].

Типовим практичним завданням регресійного аналізу вважається виявлення залежностей між даними, наприклад, у роботі – це виявлення залежностей між обсягом експорту та обсягами виробництва й офіційним обмінним курсом валют, а також між обсягами імпорту та офіційним обмінним курсом і середніми імпортними цінами.

Для регресійного аналізу передбачено, що між змінними X та Y існує залежність вигляду:

$$Y_i = b_0 + b_1 * x_i + e_i, \quad (2.4)$$

де i – окремі спостереження вибірки; b_0 , b_1 – невідомі константи; e_i – випадкові величини, що не спостерігалися, оскільки спостереження було проведено для n значень вибірки: вони мають середню «0».

Загальна постановка завдання полягає в тому, щоб на підставі спостережень пар X та Y розв'язати основні питання:

1. Дати найкращу оцінку параметрам моделі.
2. Побудувати довірчі межі для параметрів моделі.
3. Перевірити гіпотезу про значущість регресії.
4. Дати оцінку ступеня адекватності моделі.

Беручи до уваги дані, матимемо звичайну залежність результативної ознаки від факторів, отже, доцільним вбачається використання лінійної регресійної моделі.

Основними факторами, які впливають на експорт зернових культур, можна вважати такі:

- обсяг експорту зернових культур як залежна змінна (показує кількість зернових культур вивезених закордон);
- середня ціна експорту зернових культур (як показник, що характеризує рівень значущості вітчизняної продукції на зовнішньому ринку);
- валовий збір зернових культур (загальний показник суми зібраних на українських землях зернових культур);
- урожайність (показник, що вказує, скільки центнерів зернових можна зібрати на 1 га землі);
- запаси на кінець року (характеризують кількість зернових, що залишилися невивезеними на кінець року зі складів і сховищ).

Значення цих показників у 2010–2019 рр. показано в табл. Н.1 (дод. Н).

За допомогою побудови кореляційної матриці у середовищі програмного забезпечення Statistica можна зробити висновок, що між факторами середня ціна експорту зернових і валовий збір існує досить значна мультиколінеарність, тобто їх необхідно вилучити з моделі.

Після виключення факторів, матимемо результат регресійного аналізу (рис. П.1, додаток П).

За результатами проведеного аналізу видно, що зміна обсягу експорту зернових культур на 81,1 % можна пояснити зміною урожайності зернових культур і запасів зернових на кінець року.

Рівняння регресії у такому випадку матиме вигляд:

$$Y = -3484,67 + 240,26 x_1 - 0,16 x_2.$$

Це означає, що у разі збільшення врожайності зернових на 1ц / га обсяг експорту зернових зросте на 240,26 млн дол. США, а у разі збільшенні запасів зернових культур на кінець року на 1 тис. т. – скорочується на 0,16 млн дол. США.

Після перевірки факторів регресії на адекватність можемо сформулювати таке:

1) t -критерій Стьюдента, який розраховуємо за формулою:

$$t_{ai} = \frac{a_i}{\partial_{ai}} \quad (2.5)$$

де ∂_{ai} – середньоквадратична похибка оцінювання параметрів моделі.

Для обох факторів значення t -критерію Стьюдента є більше від табличного значення (2,45), тобто нульова гіпотеза відхиляється, а відповідні фактори досить добре впливають на результативну ознаку.

2) Коефіцієнт детермінації R^2 :

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (y_x - \bar{y})^2}{\sum_{i=1}^n (y - \bar{y})^2} \quad (2.6)$$

де y_x – теоретичне значення залежної змінної; y_c – загальна середня фактичних даних залежних змінних; y – фактичне індивідуальне значення змінної.

У нашому випадку коефіцієнт детермінації R^2 наближений до 1 (0,81), і тому можна стверджувати, що модель адекватна.

3) З імовірністю 99 % можна стверджувати, що регресійна модель відповідає дійсності та є адекватною, оскільки F -критерій Фішера більше від табличного значення ($15,1 > 6,39$).

$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} * \frac{n - m - 1}{m} \quad (2.7)$$

де R^2 – коефіцієнт детермінації; n – кількість спостережень; m – кількість факторів, включених до моделі.

Таким чином, мультиколінеарність між факторами відсутня, оскільки всі взаємозалежні фактори були вилучені з моделі раніше. Аналіз адекватності моделі також базується на результатах дослідження залишків. Як відомо, залишки – це різниці між фактичними значеннями спостережень і теоретичними, розрахованими за моделлю (рис. 2.24).

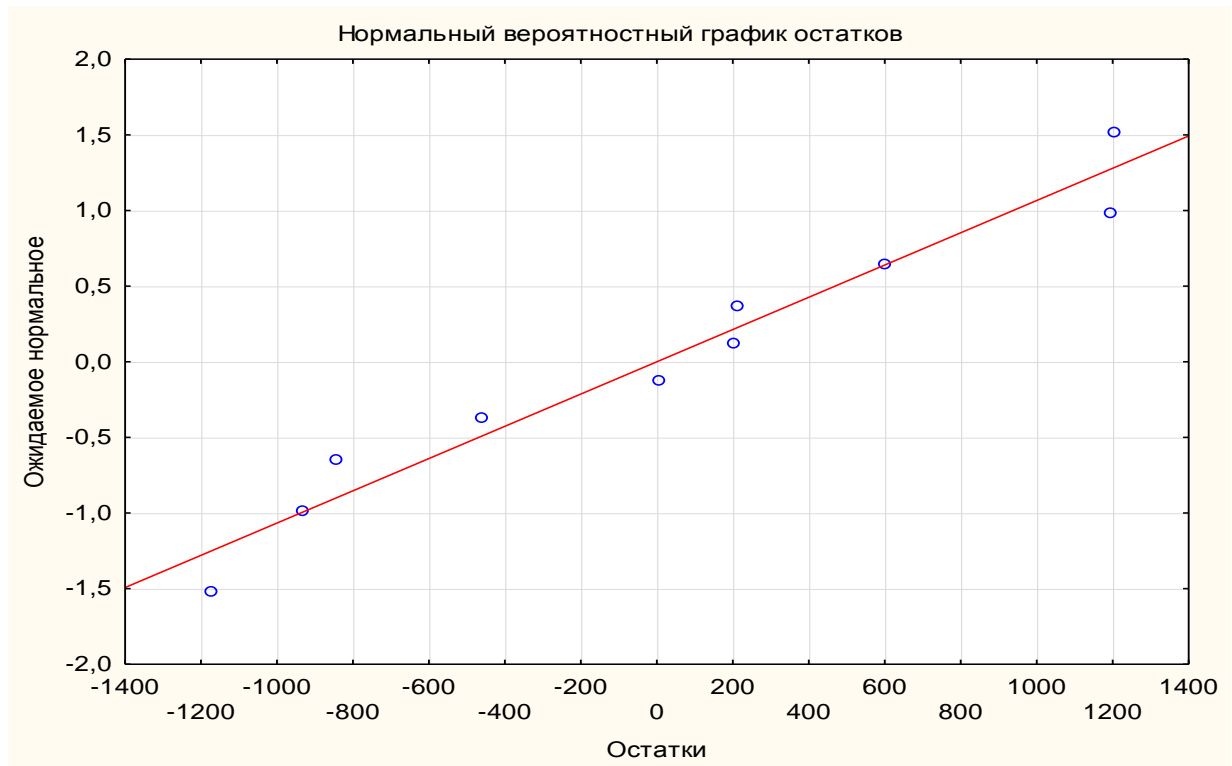

Рис. 2.24. Розподіл залишків регресійного аналізу експорту зернових культур

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

Як витікає з даних графіка розсіювання залишків з рис. 2.24, точки на графіку розташовані хаотично, не відображаючи жодної закономірності, і тому модель вважатимемо адекватною.

Отже, експорт зернових культур є однією з найбільш дохідних галузей українського експорту. Такий фактор, на нашу думку, не можна вважати сприятливим для економіки України, адже для задоволення власних потреб продукцію переробки зернових культур Україна згодом імпортує.

Наступною товарною групою, яка має значний вплив на обсяги експорту України, є руди, шлак і зола.

Основні фактори, відібрані для побудови регресійної моделі:

- загальний обсяг експорту руд, шлаку і золи (як результативна ознака);
- середня ціна експорту (як показник конкурентоспроможності українських товарів на ринках);
- офіційний курс гривні до долара (як показник, що визначає конкурентоспроможність національної валюти на міжнародному ринку);
- кількість родовищ (як показник, що показує загальну кількість розвідувальних родовищ в Україні, з яких видобувається руда, що, відповідно, вказує на експортні можливості галузі);
- капітальні інвестиції (сума коштів, вкладених у створення основних засобів, які використовуються у гірничодобувній промисловості для її розвитку та підвищення можливостей видобування, що в свою чергу веде до підвищення обсягів експорту).

Статистичні значення цих факторів наведені в табл. Н.2 (дод. Н).

Нами доведено, що між факторами «офіційний курс долара» і «капітальні інвестиції» існує досить високий рівень мультиколінеарності, і тому їх доцільно виключити.

Результати регресійного аналізу впливу факторів на експорту руд, шлаку та золи представлені на рис. П.2 (дод. П).

За результатами регресії рівняння матиме вигляд:

$$Y = 2809,50 + 34,46 x_1 - 24,76 x_2$$

Це означає, що при зміні середньої ціни експорту руд, шлаку та золи на 1 дол./т обсяги експорту руд, шлаку і золи зростають на 34,46 млн дол. США, а у разі зміни обсягів добування руд, шлаків та золи – на 1 % порівняно з попереднім періодом обсяг їх експорту скорочується на 24,76 млн дол. США. Звідси витікає, що 94,0 % змін у експорті руд, шлаку і золи можна пояснити змінами середньої ціни експорту та зміною обсягів добування руд, шлаку та золи відносно попереднього періоду.

Після перевірки факторів регресії на адекватність доходимо таких проміжних висновків.

1. Для всіх факторів t -критерій Стьюдента більше табличного значення (2,45), що означає, що нульова гіпотеза відхиляється, а відповідні фактори значно впливають на результативну ознаку. Втім фактор обсягу видобування руд впливає менше на обсяги експорту руд, шлаку та золи, ніж фактор середньої ціни у загальному обсязі експорту.

2. Коефіцієнт детермінації R^2 , наближений до 1 (0,94), вказує на те, що модель адекватна.

3. З імовірністю 99 % можна стверджувати, що регресійна модель відповідає дійсності та є адекватною, оскільки F -критерій Фішера більше від табличного значення ($54,9 > 6,39$).

4. Мультиколінеарність між факторами відсутня, оскільки всі взаємозалежні фактори були вилучені до початку побудови моделі.

Аналіз адекватності моделі базується на аналізі розподілу залишків (рис. 2.25).

Рис. 2.25. Розподіл залишків регресійного аналізу експорту руди, шлаку та золи

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

За результатами графічного аналізу розсіювання залишків бачимо, що точки на графіку розташовуються хаотично, не відображаючи жодної закономірності, а отже, модель адекватна.

Товари групи руди, шлак і зола у 2019 р. займають 7,2 % всього експорту. Це означає, що гірничодобувна промисловість в Україні є досить розвиненою і підтверджує той факт, що Україна – основний експортер сировини на світові ринки.

Зростання світових цін на залізні руди в перспективі може зумовити потребу у збільшенні проєктної продуктивності добувних підприємств і, відповідно, обсягів видобування вже розвіданих запасів для задоволення експортних потреб. Це також зумовить скорочення терміну забезпеченості запасами цієї групи корисних копалин і потребу здійснення геологорозвідувальних робіт для їх приросту. Відповідно до показників погашення та приросту запасів залізних руд слід вживати заходів з активізації геологорозвідувальних робіт завдяки недержавному фінансуванню з огляду на виснаженість запасів певних родовищ, щоб запобігти критичній ситуації [3].

Ще однією групою, яка охоплює досить велику частку в експорті товарів, є чорні метали. Металургія – стратегічна галузь промисловості, оскільки тут здійснюється переробка металів для виробництва труб, зброї, металопрокату та інших необхідних предметів для забезпечення функціонування всіх ланок господарства. Чорні метали Україна вивозить до інших країн у вигляді сировини (прокату і труб), що ще раз підтверджує сировинну спрямованість експорту України.

Для регресійного аналізу були обрані такі фактори:

- обсяг експорту чорних металів (як результативна ознака);
- середня ціна експорту чорних металів (як рушійна сила продажу сировини у стратегічно важливих галузях економіки);
- частка групи у загальному обсязі експорту, % (як показник який показує на скільки в Україні розвинений експорт чорних металів);

- офіційний курс гривні до долара (як показник вартості національної валюти на світовому ринку);
- капітальні інвестиції (як обсяг коштів, вкладених у розвиток металургійної промисловості для виробництва і переробки чорних металів та, відповідно, підвищення якості продукції й збільшення обсягів експорту).

Значення за 2010–2019 рр. наведені в табл. Н.3 (дод. Н).

За результатами кореляційного аналізу можна зробити висновок, що між факторами частка в загальному обсязі експорту та офіційним курсом гривні до долара існує досить висока мультиколінеарність, і тому їх необхідно виключити з моделі.

За результатами проведеного регресійного аналізу (рис. П.3, дод. П) можна стверджувати, що між факторами середньої ціни експорту чорних металів і капітальних інвестицій у металургійне виробництво мультиколінеарність відсутня, звідси доходимо висновку, що лінійна регресійна модель може застосовуватися.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що 97,6 % зміни обсягів експорту чорних металів можна пояснити змінами середньої ціни експорту чорних металів і обсягів капітальних інвестицій у металургійну галузь.

За результатами регресії рівняння набуває такого вигляду:

$$Y = 196,39 + 30,61 x_1 - 0,28 x_2$$

Отже, у разі зміни обсягу капітальних інвестицій у металургійну промисловість на 1 млн грн обсяг експорту чорних металів скорочується на 0,28 млн дол. США, а при зміні середньої ціни на експорт чорних металів на 1 дол./т – зростає на 30,61 млн дол. США.

Після перевірки моделі на адекватність можна стверджувати про істинність результатів і можливості застосування моделі.

Оскільки розраховане значення *t*-критерію Стюдента більше від табличного (2,45), можна сказати, що нульова гіпотеза відхиляється, а відповідні фактори значно впливають на результативну ознаку, хоча фактор

обсягу капітальних інвестицій має дещо й менший вплив на загальний експорт чорних металів, ніж середня ціна експорту. Адекватність моделі підтверджує і той факт, що коефіцієнт детермінації R^2 наближений до 1 (0,98).

З ймовірністю 99 % можна говорити про те, що регресійна модель відповідає реаліям та є адекватною, оскільки розраховане значення F -критерію Фішера більше від табличного значення ($142,9 > 6,39$). Також між факторами відсутня мультиколінеарність, оскільки її було усунуто ще до початку побудови моделі.

Нам вбачається доцільним проаналізувати адекватність моделі за рахунок графіка розсіювання залишків (рис. 2.26).

Рис. 2.26. Розподіл залишків регресійного аналізу експорту чорних металів

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

З результатів, поданих на графіку рис. 2.26, видно, що точки на графіку розсіюються хаотично, без жодної закономірності, що підтверджує адекватність моделі.

У 2019 р. частка експорту чорних металів становила 17,5 % і порівняно з 2010 р. обсяг їх експорту скоротився на 60,7 %, спад стався у 2016 р., що пов'язано з кризою 2015 р.

У загальному підсумку можна сказати, що Україна багато років підтримує сировинну спрямованість виробництва. І як свідчить міжнародний досвід, в світі відсутні приклади успішних сировинних економік. Саме тому важливо якомога швидше взяти орієнтацію на створення доданої вартості всередині країни.

В новому економічному показнику – індексі інклюзивного розвитку – який було представлено під час економічного форуму в Давосі, одним із індикаторів оцінки країни є продуктивність праці одного працівника. В Україні продуктивність праці становила у 2018 р. приблизно 15,8 тис. дол. США на людину. Проте ані сільське господарство, ані металургія не можуть дати шести- або восьмикратного зростання продуктивності, якщо їхня роль не зміститься до положення секторів з виробництвом продуктів з вищою доданою вартістю. Основною проблемою всіх сировинних економік є те, що вони не виробляють достатньо додаткової вартості.

Для України джерелами нової доданої вартості можуть стати машинобудування (особливо обладнання для газодобувної галузі), виробництво локомотивів, вагонів, суден, ліків. Також необхідно просувати готові продукти харчування закордон, хоча сьогодні ця товарна позиція становить менше від 7 % експорту, однак це більш перспективний напрям, ніж продаж зернових чи неперероблених продуктів гірничодобувної або металургійної промисловості.

Для вітчизняної економіки більш вигідно було б не експортувати сировину для переробки, щоб потім імпортувати готову продукцію, а будувати заводи для переробки власної сировини на території України, що

дозволило б не лише задовольнити потреби внутрішнього ринку та заробити на експорті готової продукції, собівартість якої на міжнародному ринку була б вищою, а й вивільнити нові робочі місця та зменшити витрати на імпорт.

Імпорт товарів, який полягає у купівлі в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з увезенням або без увезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів для особистого споживання установами та органами України, розташованими за її межами, в Україні спрямований на покупку палив мінеральних і продукції машинобудування для задоволення потреб суспільства.

Розподіл товарних груп в імпорті виглядатиме так (рис. 2.27).

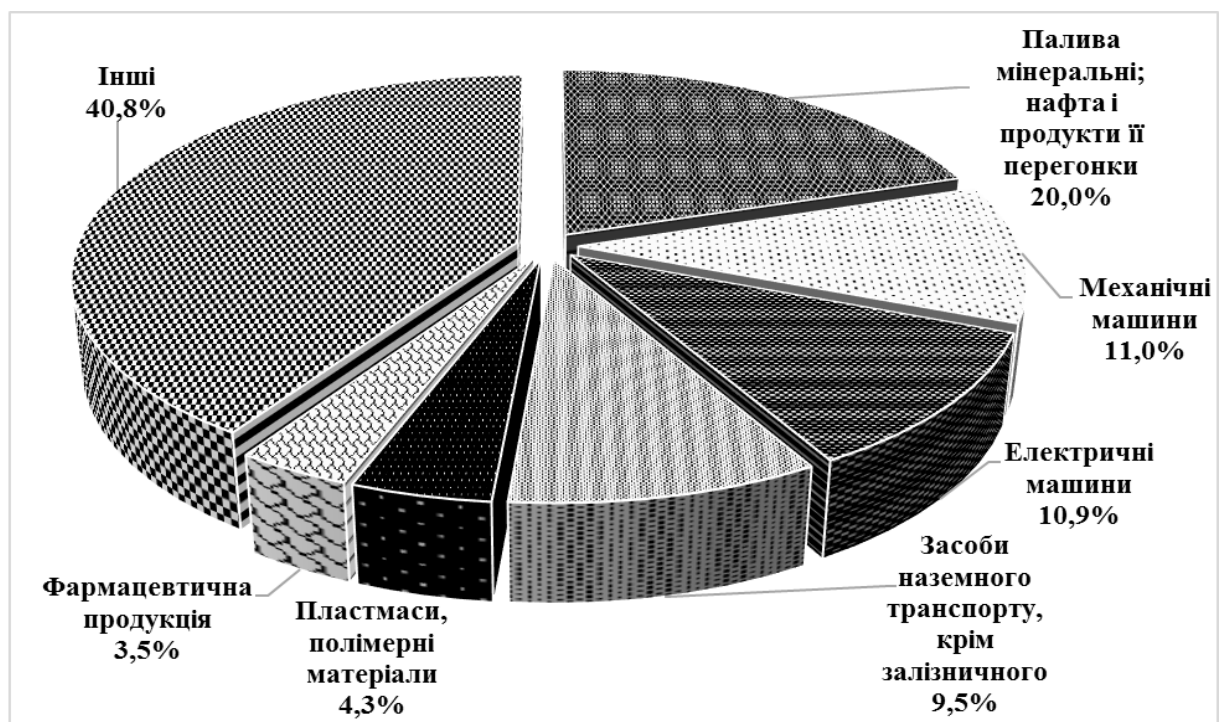

Рис.2.27. Розподіл товарних груп в імпорті за 2019 р

Джерело: власні узагальнення автора за даними [22].

Основними товарними групами в імпорті України є, по-перше, палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки (код за УКТЗЕД – 27) – частка яких у загальному обсязі імпорту у 2019 р. становила 20,0 %.

Загалом мінеральні ресурси являють собою природні речовини мінерального походження, що використовуються у господарстві як сировина або джерело енергії. Попит на мінеральні ресурси у світі зростає приблизно

на 5 % за рік. Щорічно з надр землі видобувають понад 1000 млрд т мінеральної сировини і палива. Серед мінеральних палив найбільшу частку займають: нафта і нафтопродукти – 44,1 % у загальній структурі імпорту мінеральних палив, вугілля кам'яне – 23,2 %, а також 19,0 % належить імпорту природного газу у загальній структурі імпорту мінеральних палив.

Нафта і нафтопродукти у 2019 р. в основному імпортувалися з Білорусі – 16,7 % (2036,9 млн дол. США) від загального обсягу імпорту мінеральних палив, Російської Федерації – 15,6 % (1893,1 млн дол. США) та Литви – 5,2 % (629,1 млн дол. США) від загального обсягу імпорту мінеральних палив. В той же час у 2019 р. Україна завозила також кам'яне вугілля з таких країн: Російської Федерації – 13,5 % (1641,0 млн дол. США) від загального обсягу імпорту мінеральних палив, США – 7,3 % (888,6 млн дол. США) та Казахстану – 1,1 % (134,6 млн дол. США) від загального обсягу імпорту палив мінеральних; нафти та продуктів її перегонки.

Як стратегічна галузь промисловості та забезпечення добробуту населення Україною також імпортується досить велика частка природного газу, який у 2019 р. ввозили з Німеччини – 5,5 % (669,9 млн дол. США) від загального обсягу імпорту мінеральних палив, Швейцарії – 8,4 % (1017,2 млн дол. США) та Польщі – 1,0 % (126,1 млн дол. США) від загального обсягу імпорту палив мінеральних.

Стосовно імпорту природного газу його ціни, обсягів на міжнародному ринку та країн-імпортерів зараз ведеться дуже багато переговорів між Україною та найбільшими країнами – виробниками мінеральних ресурсів у світі.

По-друге, ще однією групою, яка охоплює досить велику частку в імпорті товарів, можна назвати реактори ядерні, котли, машини (механічні машини) – (код за УКТЗЕД – 84). Це одна з галузей українського імпорту, до якого входять обладнання для сільськогосподарських машин, устаткування та насоси.

Найбільшу частку у структурі імпорту механічних машин у 2019 р. займають машини для автоматичного оброблення інформації (комп'ютери) – 9,2 % загального імпорту механічних машин, холодильники – 4,3 %, машини

та механічні пристрої спеціального призначення – 4,3 % загального обсягу імпорту механічних машин і машини для збирання та обмолоту сільськогосподарських культур – 4,2 % загального обсягу імпорту механічних машин.

Основну частину в імпорті механічних машин посідають комп'ютери, які у 2019 р. Україна імпортувала з Китаю – 6,2 % (411,0 млн дол. США) від загального обсягу імпорту механічних машин, Польщі – 0,4 % (23,4 млн дол. США) та В'єтнаму – 0,2 % (12,5 млн дол. США) від загального обсягу імпорту даної групи товарів.

Холодильники імпортувалися у 2019 р. здебільшого з Польщі – 0,8 % (52,4 млн дол. США) від загального обсягу імпорту механічних машин, Китаю – 0,8 % (51,7 млн дол. США) і Російської Федерації – 0,5 % (34,4 млн дол. США) від загального обсягу імпорту реакторів ядерних, котлів, машин. Також у 2019 році Україною імпортувалися машини та механічні пристрої спеціального призначення, які завозили в основному з Швейцарії – 1,2 % (78,2 млн дол. США) від загального обсягу імпорту механічних машин, Італії – 0,9 % (60,8 млн дол. США) та Німеччини – 0,8 % (52,0 млн дол. США) від загального обсягу імпорту реакторів ядерних, котлів та машин. Машини для збирання та обмолоту сільськогосподарської продукції імпортуються переважно з Німеччини – 1,5 % (102,6 млн дол. США) від загального обсягу імпорту механічних машин, Бельгії – 0,7 % (45,3 млн дол. США) та США – 0,5 % (35,7 млн дол. США) від загального обсягу імпорту механічних машин.

Узагальнено, у 2019 р. частка імпорту механічних машин складає 11,0 % загального обсягу імпорту України.

Оскільки ситуація в імпорті електричних машин дещо схожа до імпорту механічних машин, для регресійного аналізу впливу факторів на обсяги імпорту обрано наступну за величиною імпорту групу.

По-третє, засоби наземного транспорту, крім залізничного (код за УКТЗЕД – 87), – містить автомобілі (легкові та вантажні) та інші засоби пересування, крім вагонів та локомотивів. У 2019 р. частка засобів наземного

транспорту, крім залізничного, становила 9,5 % загального обсягу імпорту України. Найбільш значимими товарами в цій групі були легкові автомобілі (призначені для перевезення до 10 пасажирів) – 62,4 %, трактори – 10,5 % загального обсягу імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного й моторні транспортні засоби для перевезення вантажів – 7,6 % загального обсягу імпорту за групою.

У 2019 р. Україною імпортувалися легкові автомобілі з Німеччини – 12,1 % (700,2 млн дол. США) від загального обсягу імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного, Японії – 10,1 % (587,9 млн дол. США) та США – 9,0 % (521,8 млн дол. США) від загального обсягу імпорту групи. Також значну частку в імпорті засобів наземного транспорту займають трактори, які закуповуються в таких країнах, як США – 1,9 % (112,2 млн дол. США) від загального обсягу імпорту за групою, Німеччини – 1,6 % (92,3 млн дол. США) та Нідерландів – 1,2 % (69,7 млн дол. США) від загального обсягу імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного.

Моторні транспортні засоби для перевезення вантажів імпортуються в основному з Білорусі – 1,1 % (66,4 млн дол. США) від загального обсягу імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного, Франції – 0,8 % (43,7 млн дол. США) та Туреччини – 0,6 % (32,9 млн дол. США) від загального обсягу імпорту відповідної групи товарів.

Таким чином, можна зробити висновок, що основними групами товарів є ті, які необхідні для задоволення основних потреб населення України в енергії, теплі, засобах пересування та комп'ютерах, оскільки внутрішнє виробництво не може повністю забезпечити потреби українців у продуктах цих галузей.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу проведено вивчення впливу факторів на обсяги імпорту основних груп товарів. Використовується лінійна функція, оскільки наявна проста залежність результативної ознаки від факторів.

Основними факторами, які впливають на імпорт мінеральних палив, нафти та продуктів її перегонки, є такі:

- обсяг імпорту палив мінеральних; нафти та продуктів її перегонки, у млн дол. США (як результативна ознака);

- середня ціна імпорту мінеральних палив, у дол./т (як узагальнюючий показник цінності мінеральних палив на міжнародному ринку);

- офіційний обмінний курс долара США до гривні (як показник вартості національної валюти на міжнародному ринку);

- обсяг видобутку мінеральних палив, у млн т (як показник неможливості забезпечення внутрішніх потреб населення у необхідних ресурсах і, відповідно, необхідності закупівлі імпортного палива);

- обсяги перевезень вантажів трубопровідним транспортом, тис. т (показник, який характеризує пропускну здатність трубопроводу України, щодо переправлення газу, нафти).

Динаміку цих показників за 2010–2019 рр. наведено у табл. Р.1 (дод. Р).

За допомогою побудови кореляційної матриці у середовищі програми Statistica можна зробити висновок, що між факторами офіційного обмінного курсу й обсягу видобутку мінеральних палив існує значна мультиколінеарність, і тому їх слід вилучити з моделі. Після виключення факторів матимемо такі результати регресійного аналізу (рис. С.1 дод. С). Звідси витікає, що зміна обсягів імпорту палив мінеральних, нафти та продуктів її перегонки на 97,5 % пояснюється зміною середньої ціни імпорту мінеральних палив й обсягів перевезення вантажів трубопровідним транспортом. Рівняння регресії має вигляд:

$$Y = -15753,2 + 46,4 x_1 + 0,1 x_2$$

Це означає, що при зміні середньої ціни імпорту мінеральних палив на 1 дол./т обсяг імпорту мінеральних палив зростає на 46,4 млн дол. США, а у разі зміни обсягів перевезень вантажів трубопровідним транспортом на 1 тис. т. обсяг імпорту палив мінеральних зростає на 0,1 млн дол. США.

Після перевірки факторів регресії на адекватність матимемо такі результати:

1) фактичне значення t -критерію Стьюдента для обох факторів є більшим за табличне (2,45), тобто нульова гіпотеза відхиляється, а відповідні фактори досить добре впливають на результативну ознаку;

2) коефіцієнт детермінації R^2 наближений до 1 (0,97), і тому можна стверджувати, що модель адекватна;

3) з ймовірністю 99 % можна стверджувати, що регресійна модель відповідає дійсності та адекватна, оскільки значення F -критерію Фішера за моделлю більше від табличного значення ($134,1 > 6,39$);

4) мультиколінеарність між факторами відсутня, оскільки всі взаємозалежні фактори були виключені з моделі;

За допомогою графіка розподілу залишків проаналізуємо адекватність моделі (рис. 2.28).

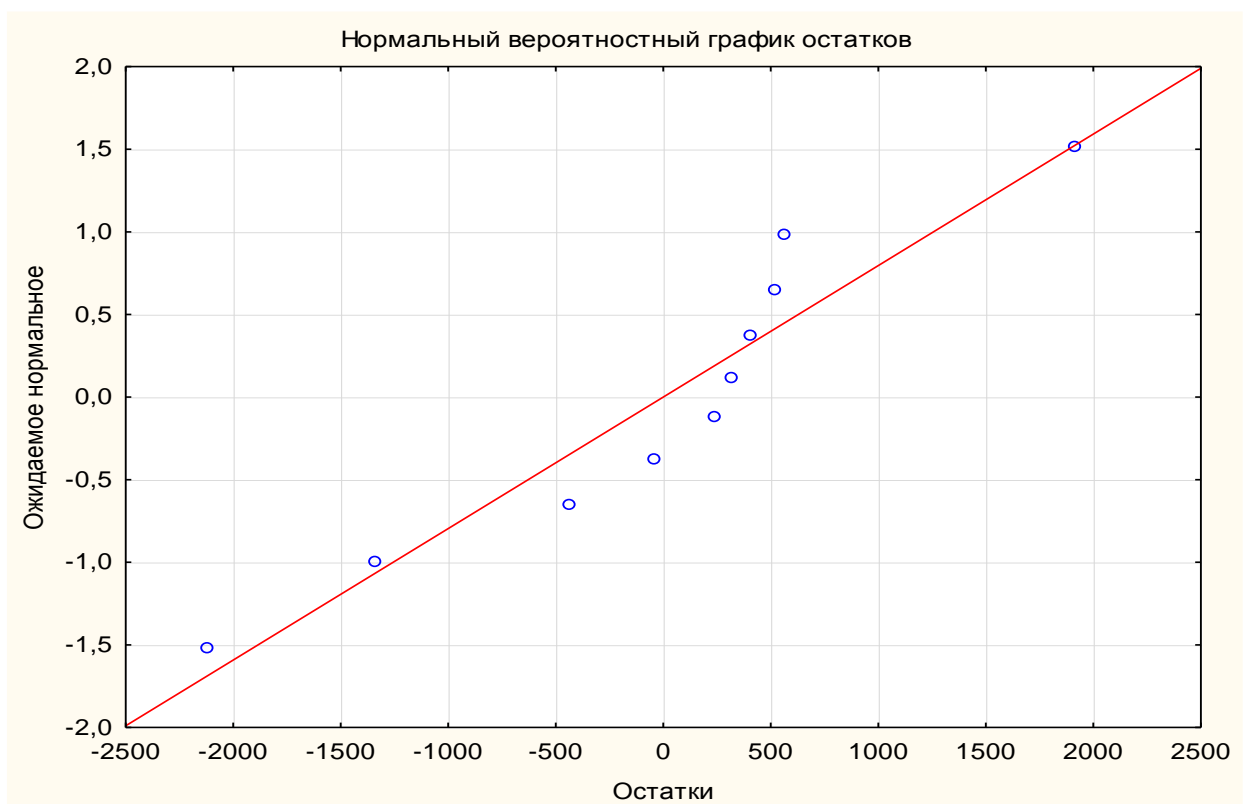

Рис. 2.28. Розподіл залишків регресійного аналізу імпорту палив мінеральних; нафти та продуктів її перегонки

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

За результатами графіка розсіювання залишків можна зробити висновок, що точки на графіку з рис. 2.28 розташовані хаотично, не відображаючи жодної з закономірностей, а отже, модель адекватна.

У 2019 р. порівняно з 2018 р. обсяги імпорту мінеральних палив скоротилися на 9,2 %. У 2015 р. у зв'язку зі світовою економічною кризою відбувся спад в обсягах імпорту мінеральних палив на 27,2 %.

Розробка нафтових і газових родовищ всередині країни є надзвичайно важливим питанням для підвищення економічного розвитку країни, оскільки це дозволяє забезпечувати внутрішні потреби населення. На жаль, Україна більше коштів спрямовує на імпорт мінеральних палив, ніж на розробку та дослідження власних нафтогазових родовищ. Тому для скорочення обсягів імпорту товарів даної групи доцільно переглянути графі розподілу бюджетних коштів для збільшення обсягів фінансування розробки власних родовищ.

Наступною товарною групою, що має значний вплив на загальний обсяг імпорту, є реактори ядерні, котли, машини. Механічні машини мають визначальну роль у забезпеченні життєдіяльності населення, оскільки містять сільськогосподарські машини, побутову техніку та приладдя. Інструменти, необхідні для складання або обслуговування машин, повинні розглядатися разом з цими машинами, якщо вони імпортуються з ними. Така сама процедура поширюється й на взаємозамінні інструменти, що імпортуються з машинами, якщо вони становлять частину звичайного обладнання машин і, як правило, подаються разом з ними.

На вимогу митних органів декларант повинен подати для підтвердження у відомостях, заявлених у деклараціях, ілюстрований документ, який містить опис машини, її призначення та основні характеристики, а в разі коли машина незібрана або розібрана – схема складання та перелік вмісту різних вантажних місць.

Основними факторами відібраними для побудови регресійної моделі є такі:

– обсяг імпорту механічних машин, млн дол. США (як результативна ознака);

- середня ціна імпорту механічних машин, у дол./т (як показник попиту громадян України на товари іноземного походження);
- офіційний обмінний курс долара (як показник вартості національної валюти на міжнародному ринку);
- обсяг виробництва, млн т (можливість забезпечення потреб населення внутрішнім виробництвом та необхідність закупівлі імпортних машин для вдоволення власних потреб);
- обсяг реалізованої продукції, млн грн (вартість відвантаженої за межі підприємства готової продукції, що зазначена в оформлених документах як підстава для розрахунку з покупцями).

Показник «обсяг реалізованої продукції» слугує підставою для аналізу задоволеності потреб внутрішнього ринку та необхідності імпортування продукції у разі незадоволеності потреб внутрішнього ринку. Динаміка згаданих вище факторів за 2010–2019 рр. представлена в табл. Р.2 (дод. Р).

З результатів кореляційного аналізу видно, що між факторами «середня ціна імпорту» та «обсяг виробництва» існує значна мультиколінеарність, і тому їх доцільно вилучити з моделі.

За результатами регресійного аналізу маємо такі дані рис. С.2 (дод. С).

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що 69,1 % обсягів імпорту механічних машин пояснюються зміною обсягу офіційного обмінного курсу і зміною обсягів реалізованої продукції.

За результатами регресії рівняння має вигляд:

$$Y = 3966,61 - 179,46 x_1 + 0,44 x_2$$

Отже, у разі зміни обсягу офіційного обмінного курсу на 1 грн/дол. обсяг імпорту реакторів ядерних, котлів, машин скорочується на 179,46 млн дол. США, а при зміні обсягів реалізованої продукції машинобудування на 1 млн грн обсяг імпорту механічних машин зростає на 0,44 млн дол. США.

Після перевірки моделі на адекватність можна зробити висновки про істинність результатів та доцільність застосування лінійної регресійної моделі.

У зв'язку з тим що розраховане значення t -критерію Стьюдента більше від табличного (2,45) для обох факторів, нульова гіпотеза відхиляється, а відповідні фактори мають значний вплив на результативну ознаку. Підтвердженням того, що модель адекватна, є також значення коефіцієнта детермінації R^2 , яке є наближеним до 1 (0,69). З ймовірністю 99 % можна стверджувати, що регресійна модель відповідає сучасним реаліям та адекватна, оскільки фактичне значення F -критерію Фішера більше від табличного ($7,83 > 6,39$). Мультиколінеарність між факторами відсутня, оскільки взаємозалежні фактори були виключені з моделі раніше.

Адекватність моделі також перевіряється за допомогою графіка розсіювання залишків (рис. 2.29).

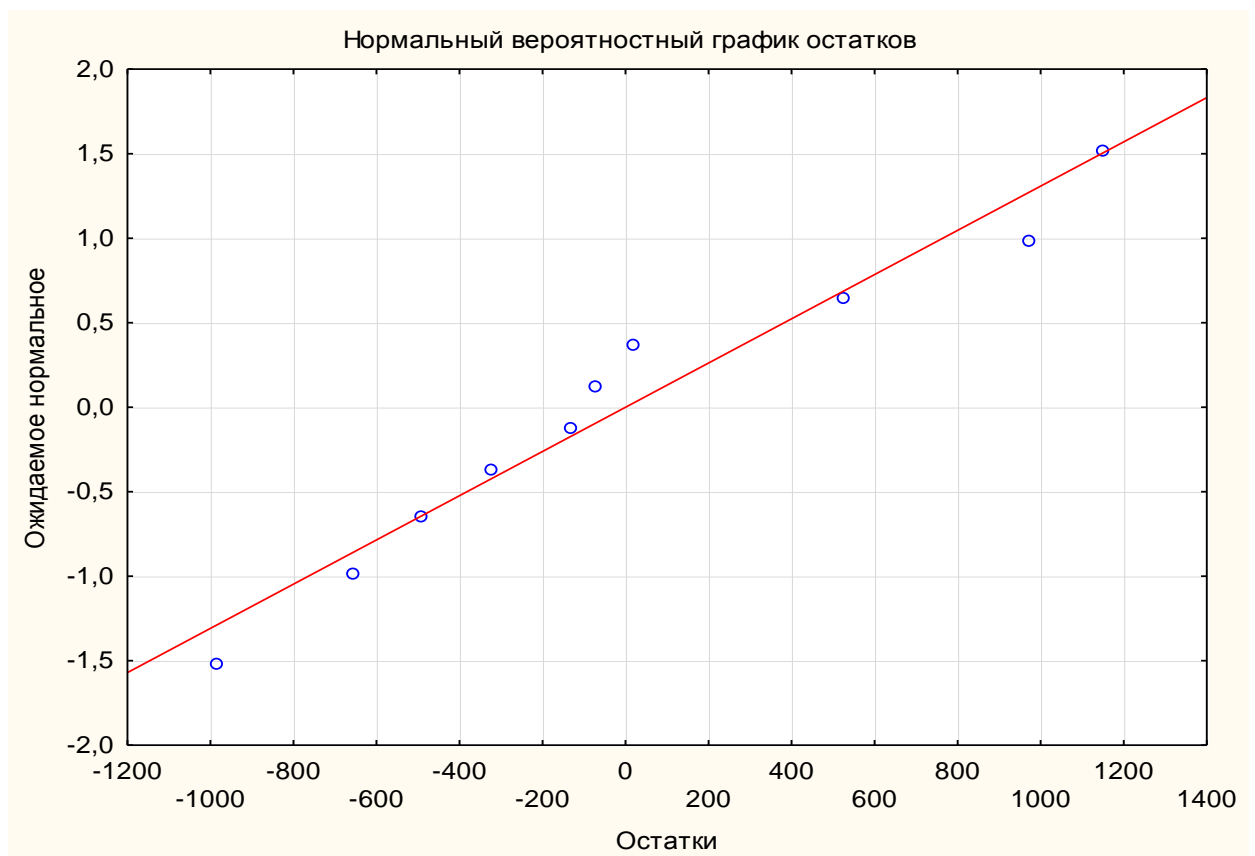

Рис. 2.29. Розподіл залишків регресійного аналізу імпорту реакторів ядерних, котлів, машин

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

З результатів, представлених на графіку з рис. 2.29, видно, що точки розсіюються хаотично, без жодної очевидної закономірності, що відповідає адекватності моделі.

У 2019 р. частка імпорту механічних машин становила 11,0 %, а обсяг їх імпорту порівняно з 2018 р. зріс на 3,1 %. Значний спад (на 27,2 %) відбувся у 2015 р., що пов'язано зі світовою економічною кризою.

Третьою за величиною обсягів імпорту до України є група товарів – засоби наземного транспорту, крім залізничного, до якої входять всі засоби пересування для населення України (крім вагонів та локомотивів).

Моторними транспортними засобами, що використовуються, вважають такі, на які були або є реєстраційні документи, видані уповноваженими державними органами, у тому числі й іноземними, що дають право експлуатувати ці транспортні засоби.

Для регресійного аналізу використовуються такі фактори:

- обсяги імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного (млн дол. США) – як результативна ознака;
- середня ціна імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного (дол./шт.) – як показник можливих витрат на придбання одиниці транспортного засобу; відповідно зі зростанням вартості одиниці товару збільшується й сумарна вартість імпорту України, тобто цей показник для аналізу є показовим і значущим;
- офіційний обмінний курс долара США – як показник, що характеризує вартість національної валюти на міжнародному ринку;
- обсяг виробництва засобів наземного транспорту, крім залізничного (млн шт.), – як показник, що характеризує можливість задоволення потреб населення власним виробництвом і у разі незадоволеності в імпортуванні товарів;
- капітальні інвестиції (млн грн.) – обсяг коштів, що вносяться для створення основного чи оборотного капіталу в наземному транспорті для підвищення обсягів виробництва та якості товарів, що дозволить в майбутньому зменшити обсяги імпорту.

Значення цих показників у 2010–2019 рр. подано у табл. Р.3 (дод. Р).

За результатами кореляційно-регресійного аналізу робимо висновок, що між факторами обсяг виробництва та обсяг капітальних інвестицій існує досить висока мультиколінеарність, і тому ці фактори з моделі виключаються.

Після здійснення регресійного аналізу (рис. С.3 дод. С) можна стверджувати, що між факторами середньої ціни імпорту та офіційного обмінного курсу долара США мультиколінеарність відсутня, а отже, лінійна регресійна модель може застосовуватися.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що 75,4 % обсягів імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного, можна пояснити зміною середньої ціни імпорту та зміною офіційного обмінного курсу долара США.

За результатами регресії рівняння набуває такого вигляду:

$$Y = 1994,32 + 5,01 x_1 - 145,85 x_2$$

Таким чином, у разі зміни середньої ціни імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного, на 1 дол./шт. обсяг імпорту даного товару зростає на 5,01 млн дол. США, а при зміні обмінного курсу долара США на 1 грн./дол. обсяг імпорту засобів наземного транспорту скорочується на 145,85 млн дол. США

Після перевірки моделі на адекватність можна зробити такі висновки щодо істинності результатів та можливості застосування моделі.

Оскільки розраховане значення t -критерію Стьюдента більше від табличного (2,45) для обох факторів, нульова гіпотеза відхиляється, а фактори середньої ціни імпорту та обмінного курсу значно впливають на обсяг імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного. Хоча фактори офіційного обмінного курсу долара США і мають менший вплив на загальний імпорт засобів наземного транспорту, ніж середньої ціни імпорту. Те, що модель адекватна, підтверджує також той факт, що коефіцієнт детермінації R^2 наближений до 1 (0,75).

З ймовірністю 99 % можна стверджувати, що регресійна модель відповідає сучасному стану речей та є адекватною, оскільки розраховане значення F -критерію Фішера більше від табличного ($10,7 > 6,39$). Між факторами відсутня мультиколінеарність, оскільки її було усунуто ще до початку побудови моделі.

У контексті нашого дослідження раціональним і логічним буде проаналізувати адекватність моделі за допомогою графіка розсіювання залишків (рис. 2.30).

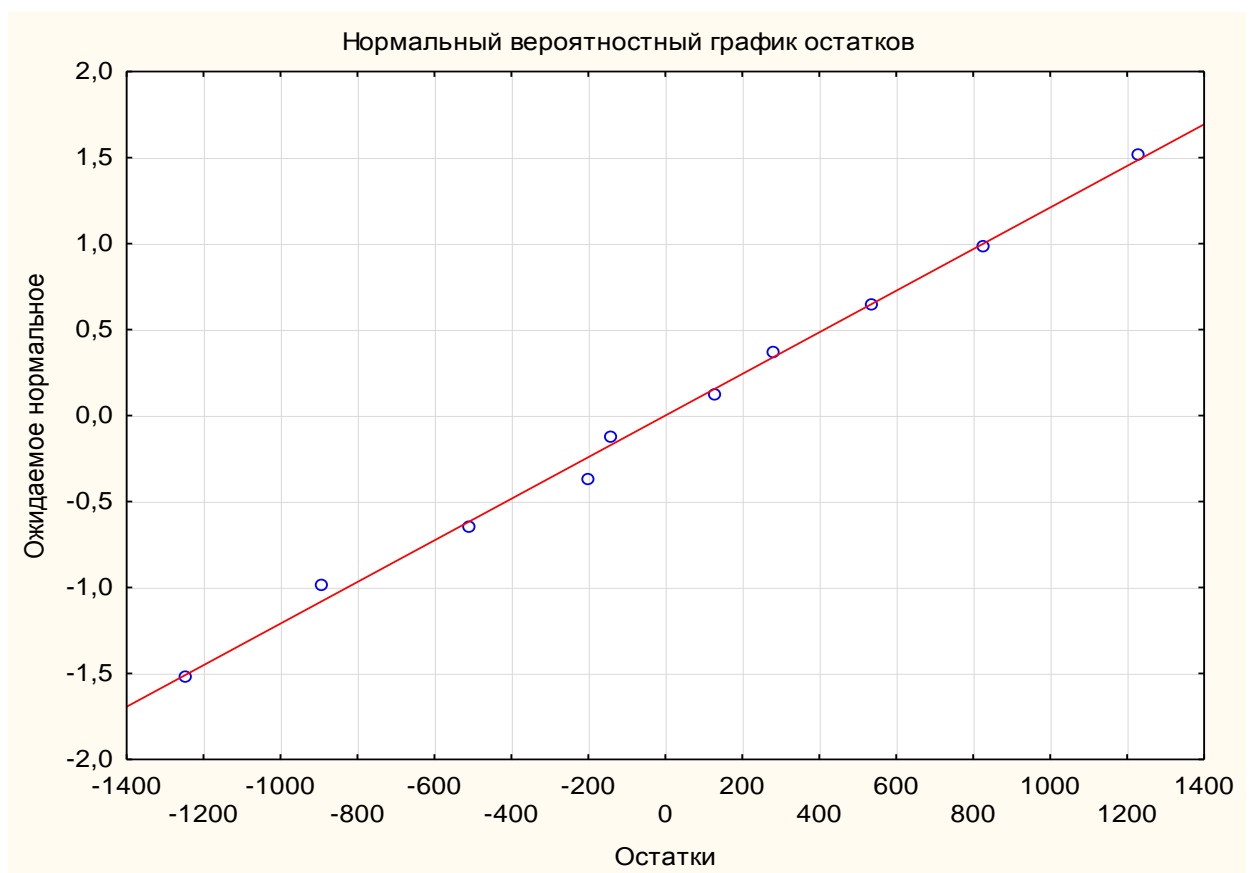

Рис. 2.30. Розподіл залишків регресійного аналізу імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

З результатів, представлених на графіку з рис. 2.30 витікає, що точки на ньому розсіюються хаотично, без жодної закономірності, що підтверджує адекватність моделі.

У 2019 р. порівняно з попереднім обсяги імпорту засобів наземного транспорту зросли на 37,3 %. Найбільший спад обсягів імпорту товарів за досліджуваною групою спостерігався у 2015 р. (на 33,9 %), оскільки в світі була економічна криза.

Отже, з описаного вище можна зробити висновок, що український імпорт складається переважно з продукції високотехнологічних галузей, виробництво яких в Україні слабо розвинене через відсутність родовищ, технологій і підприємств.

Для скорочення імпорту мінеральних палив необхідно розробляти власні родовища і використовувати власну продукцію для задоволення потреб населення. У галузях машинобудування доцільно провести загальнодержавну закупку нових технологій та вдосконалити державні стандарти виробництва продукції для відповідності їх міжнародним вимогам.

Таким чином, можемо зробити висновки, що нині Україна має як експортний потенціал, так і імпортозалежність у певних категоріях товарів і послуг. Щодо експортно-імпортних операцій по товарах ситуація склалася у такий спосіб, що вартісний обсяг імпорту по Україні перевищує обсяги експорту.

Розрахунок зовнішньоторговельного сальдо та коефіцієнтів покриття експорту імпортом засвідчив наявність відмінностей між вартісними обсягами експорту / імпорту як товарів, так і послуг. Україна в контексті зовнішньої торгівлі має зовнішньоторговельні взаємовідносини та прагнення до співпраці як з більш розвиненими країнами світу, так і з країнами з невисоким економічним потенціалом [69].

За останні роки Україна розширила географію зовнішньої торгівлі: почала співпрацювати з більшою кількістю азійських країн, з якими раніше не співпрацювала, та збільшувати обсяги експорту до деяких країн Північної та Південної Америки. Проте Україна так і не спромоглася налагодити стабільну торгівлю з країнами Європейського Союзу, оскільки

експортна орієнтація все ще залишається сировинною, а не товарною. Більше того, той невисокий відсоток товарної продукції, яку експортують вітчизняні підприємства, не відповідає технічним, санітарним та споживчим нормам [52].

Таким чином, особливо важливим ми вважаємо те, що налагоджені зовнішньоторговельні зв'язки з іншими країнами складають імідж країни на міжнародній арені та спонукають Україну до утвердження та дотримання норм стандартів виробництва товарів завдяки імпорту, щоб мати можливість конкурувати як на вітчизняному ринку з іноземними виробниками та постачальниками, так і на міжнародному ринку завдяки експорту – з виробниками подібної продукції або виробниками товарів-субститутів чи товарів-замінників.

Висновки до розділу 2

У даному розділі вивчалися засади формування системи критеріїв і показників зовнішньої торгівлі як цілісної системи торговельних взаємовідносин між різними країнами світу і, виходячи з дослідження, можна зробити такі висновки.

1. Проаналізовано обсяги експорту / імпорту товарів і послуг і доведено, що вони є складовою показників обсягів міжнародної торгівлі. Показано, що основною характеристикою зовнішньої торгівлі є велика кількість показників, які складаються в певну систему за такими характерологічними ознаками, показники обсягів, показники динаміки, показники структури, показники результативності.

2. У статистиці зовнішньоекономічної діяльності на основі показників форм № 5-ЗЕЗ, № 14-ЗЕЗ та № 9-ЗЕЗ розраховуються показники результативності, збалансованості та ефективності зовнішньої торгівлі,

визначення яких дає можливість з'ясувати її роль у процесі збільшення та зменшення матеріальних ресурсів в цілому та за галузевою, територіальною, товарною ознаками зокрема. До найпоширеніших показників збалансованості та ефективності, що використовуються для аналізу зовнішньої торгівлі, відносять коефіцієнт покриття експорту імпортом, коефіцієнт відкритості економіки, коефіцієнт еластичності, експортна та імпортна квоти, експортний потенціал на душу населення та імпортозалежність населення.

3. Проаналізовано, що у період за 2014–2019 рр. обсяги експорту товарів зростали нерівномірно відносно імпорту. У 2019 р. обсяги експорту товарів збільшились порівняно з попереднім періодом на 5,7 %, а обсяги імпорту – на 6,3 %. Щодо динаміки розвитку торгівлі послугами, то у 2019 р. у зіставленні з 2018 р. обсяг експорту послуг зріс на 34,3 %, а обсяг імпорту – на 10,0 %. Така ситуація пояснюється тим, що у сфері торгівлі товарами економіка України є імпортозалежною, тобто внутрішнє виробництво не може повністю задовольнити потребу населення. В галузі торгівлі послугами Україна – експортоорієнтована, особливо за рахунок фінансових і банківських послуг та туризму.

4. Показано, що у 2019 р. загальний обсяг зовнішньоекономічного балансу в експорті зріс порівняно з 2018 р. на 11,8 %, а в імпорті – на 6,7 %. Також зафіксовано стрімке зростання обсягів експорту та імпорту товарів і послуг до країн ЄС.

5. Визначено за даними розрахунків, що у 2019 р. найбільшу частку в структурі експорту посідає продукція сільського господарства та агропромислового комплексу – 44,3 % загального обсягу експорту товарів. У 2017–2019 рр. структура експорту товарів змінювалася незначно. У 2019 р. в імпорті товарів переважали машини обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – 21,9 % від загального обсягу імпорту. Аналізуючи географічну структуру експорту / імпорту товарів, показано, що в експорті товарів у 2019 р. переважав вивіз товарів до Китаю – 7,2 %; в

імпорту товарів у 2019 р. також переважає Китай – 15,1 %. Структура за основними торговельними партнерами змінювалася значно завдяки квадратичному коефіцієнту структурних зрушень. Досліджено структуру експорту / імпорту послуг за видами послуг. Підтверджено, що в 2019 р. найбільшу частку в експорті послуг мали транспортні послуги – 58,3 %. Загалом структура змінювалася незначно, що пояснюється сезонністю попиту на певні види послуг. В імпорті послуг переважають також транспортні послуги – 22,5 %. За показником квадратичного коефіцієнта структурних зрушень протягом досліджуваного періоду структура імпорту послуг змінювалася достатньо сильно. У географічній структурі експорту послуг переважала відправка послуг до Російської Федерації – 39,7 %. В імпорті послуг переважає Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – 8,8 %. Загальна структура імпорту послуг в досліджуваному періоді змінювалася незначно.

6. Факторний аналіз зовнішньої торгівлі за допомогою регресійного аналізу показує, що на обсяги експорту / імпорту і найбільшими товарними групами, які беруть участь у цих товарних потоках, впливають фактори, пов'язані з загальним економічним, фінансовим та соціальним розвитком країни.

Так, зокрема, на обсяги експорту зернових культур впливають такі фактори, як урожайність та запаси на кінець року, на експорт руд, шлаку та золи – середня ціна експорту та обсяги добування руд, а на обсяги експорту чорних металів діють середня ціна експорту чорних металів та обсяг капітальних інвестицій, вкладених у металургійну промисловість вітчизняними та іноземними інвесторами.

В той же час на імпорт мінеральних палив впливають такі фактори, як середня ціна імпорту мінеральних палив та масштаби перевезень вантажів трубопровідним транспортом; на обсяги імпорту механічних машин – офіційний обмінний курс долара та обсяг реалізованої продукції машинобудування, а на обсяги імпорту засобів наземного транспорту, крім

залізничного, впливають середня ціна імпорту одиниці продукції та офіційний обмінний курс долара США. Визначено, що основною проблемою, яка простежується, виходячи з цього аналізу, є сировинна спрямованість значної частини експорту. Цю проблему можна вирішити шляхом створення підприємств з переробки вітчизняної продукції всередині країни, що дозволить вивільнити нові робочі місця та забезпечити внутрішнє споживання товарів громадянами без витрат зайвих коштів.

7. Показано результати впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на зміну обсягів експорту / імпорту товарів та послуг. Доведено, що вони є важливими складовими функціонування глобальної економіки. Їхній вплив пояснено тим, що сучасні міжнародні відносини передбачають таку систему, за якої окремо взяте суспільство не може задовольнити себе самостійно через розвинену спеціалізацію.

Публікації автора до теми розділу: [147, 148, 150, 151, 154].

РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ ОБМІНУ РЕСУРСІВ

3.1. Застосування методу дзеркальної статистики для співставлення даних зовнішньої торгівлі товарами між Україною та іншими країнами світу

У сучасній статистиці розроблено та використовується надзвичайно багато різних методів для аналізу та зіставлення даних, що можуть використовуватися в абсолютно різних галузях. В умовах світової глобалізації та інтеграції країн світу питання порівнянності статистичних даних залишається одним із найважливіших у статистиці міжнародної торгівлі.

Одним із методів вивчення узгодженості даних статистики зовнішньої торгівлі є метод дзеркальної статистики, який передбачає здійснення узгодженості, зіставлення показників імпорту товарів однієї конкретної країни з відповідними показниками експорту товарів країни-партнера.

Розходження в обліку товарів є наслідком дії багатьох факторів, основними з яких можна назвати такі.

1. Методологічні розходження в обліку:

– невідповідність географічної, економічної та статистичної території держави;

– здійснення обліку у зовнішній торгівлі товарами за різними системами: загальною або спеціальною системами торгівлі;

– використання у країнах-партнерах різних класифікаторів країн, товарів, валют;

– різниця в методології збору даних зі статистики зовнішньої торгівлі товарами (включення або не включення даних по товарах, що не підлягають митному декларуванню; товарів, придбаних у портах для забезпечення життєдіяльності транспортних засобів і членів екіпажу; дорухунків по «човниковій торгівлі»);

– різниця у методиках обліку орендованих товарів;

– різниця у методиках обліку ремонту основних фондів у країнах ЄС та інших країнах світу;

– повторна класифікація товарів з метою забезпечення конфіденційності;

– методологічна різниця між торгуючою країною і країною походження або країною відправлення товарів, торгуючою країною і країною кінцевого призначення;

– різниця статистичної вартості оцінки товарів під час здійснення операцій: експорт оцінюється за умови поставки ФОБ, імпорт – за умови поставки СІФ;

– різниця обмінних курсів валют: реєстрація вартості товарів повинна провадитись у національній валюті країни, навіть коли угода укладена в іншій валюті. Використання різних обмінних курсів експортерами та імпортерами може спричинити розходження. Значні розходження виникають у зв'язку з різною періодичністю здійснення перерахунків обсягів торгівлі у доларах США (на основі щоденних, щоквартальних, середньомісячних, середньоквартальних, середньорічних курсів валют до національної одиниці);

– часова різниця, що є результатом руху товарів, які зареєстровані у різний період часу експортерами та імпортерами країн (час знаходження товарів у дорозі; час на здійснення митних формальностей; судна, що виготовлені за кордоном, можуть бути зареєстровані як експорт країни виробництва, але будуть включені як імпорт до країни власнику тільки при перетині судном митного кордону).

2. Товари можуть бути продані під час транзиту з однієї країни до іншої (так званий *перерваний транзит* у зв'язку зі змінами торговельної угоди).

3. Наявність у законодавстві конкретної країни преференцій або, навпаки, додаткових митних зборів та акцизів на конкретні види товарів.

4. Поступки і спрощення, передбачені національним законодавством країни:

– країни допускають спеціальні поступки в бік найбільших торговельних фірм (наприклад, поставки змішаних продуктів, частини транспортних засобів можуть бути задекларовані під одним товарним кодом);

– країни можуть мати різні статистичні пороги, нижче значення яких за вартістю або кількістю конкретного виду товару оформлення митних декларацій не вимагається.

5. Товари можуть бути класифіковані імпортерами та експортерами під різними товарними кодами (один із засобів ухилення від сплати податків).

6. Заниження митної вартості товарів при імпорті (ухилення від податків).

7. Уникнення декларування товарів

8. Неправильне визначення у митній декларації країни-контрагента (з метою неповернення валютної виручки).

9. Декларування країни власника митного складу, до якого надходить товар і яка є посередником у країнах – членах ЄС (подальший перепродаж відбувається без перетинання митних кордонів).

10. Завищення вартості товарів (у зв'язку зі встановленням урядом країни мінімальних або індикативних цін на товари).

11. Завищення експортної вартості.

12. Декларування у митних документах зовсім інших товарів, що мають вищу вартість.

13. Неправдиві дані, заявлені у митній декларації.

14. Помилки при збиранні та обробці даних [95].

У методологічних положеннях зі статистики зовнішньої торгівлі товарами враховуються Рекомендації ООН: Статистика міжнародної торгівлі товарами: концепції та визначення, 2010 р.

Відповідно до Рекомендацій ООН (Гл. 9, п. 9.18) забезпечення зіставності статистичних даних між країнами залишається важливим завданням. Неспівставність статистичних даних викликана, зокрема, відмінностями у сфері охоплення, застосування різних методик для статистичного обліку окремих товарів (наприклад, товарів військового призначення, судових запасів, конфіденційної інформації), збільшення вартості товарів у проміжних країнах, відмінностями у визначенні вартості за типом СІФ / ФОБ, конвертацією валют, застосування різних методик визначення країни-партнера і торгівлі через посередників із третіх країн.

Такого роду неспівставність статистичних даних може бути суттєво зменшена шляхом прийняття концепцій і визначень, рекомендованих СМТТ-2010. Однак певний рівень неспівставності буде зберігатися через розбіжності у застосуванні рекомендованих підходів до визначення вартості та країни-партнера для імпорту / експорту, так само, як і з причин відмінностей у джерелах даних, помилок у звітності, помилок, що виникають при зборі й обробці даних і передачі результатів, використання фальсифікованих документів чи нездатність учасників торгівлі надати точну інформацію.

У зв'язку з цим країнам пропонується періодично проводити дво- і багатосторонні дослідження з узгодження даних чи здійснювати обмін даними з тим, щоб забезпечити більш високу точність статистичних даних і розширити можливість її практичного застосування як для рішення національних завдань, так і для проведення зіставлень на міжнародному рівні [138].

У зв'язку з цим вперше проведено аналіз розбіжностей у даних з експорту / імпорту товарів між Україною та основними країнами-партнерами (за обсягами експорту та імпорту окремо) за методом дзеркальної статистики.

У ситуації порівняння даних з обсягів експорту України та імпорту основних країн партнерів маємо таку ситуацію (рис. 3.1).

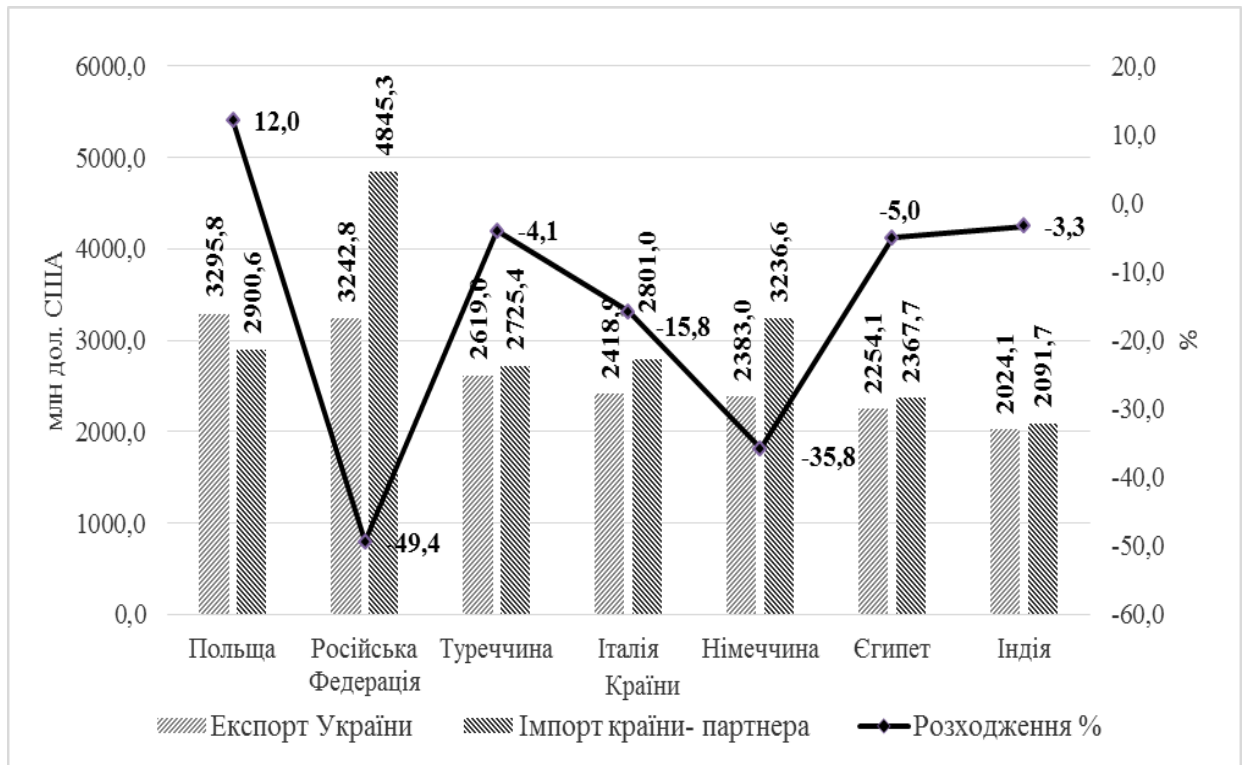

Рис. 3.1. Співставлення даних з експорту України – імпорту країн-партнерів товарами у 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22] і Comtrade.

У 2019 р. основним споживачем української продукції залишалась Польща (6,6 % у загальному експорті України). Обсяги експорту вітчизняної продукції до Польщі у 2019 р. порівняно з 2018 р. зросли на 1,2 %, основними продуктами, які відправляються до Польщі, є руди, шлак і зола (12,6 %), чорні метали (11,8 %) та електричні машини (11,5 %).

Розходження в даних з експорту України і, відповідно, імпорту Польщі становлять 12,0 %, тобто Польща отримує від України, за даними офіційної статистики, на 395,2 млн дол. США менше товарів, ніж офіційних експорт України.

Також великі розходження (–49,4 %) спостерігаються в обсягах торгівлі України з Російською Федерацією. Торгівля з Російською Федерацією відбувається на основі Угоди між Урядом України та Урядом Російської

Федерації про вільну торгівлю від 21.02.1994. Попри скорочення обсягів торгівлі з РФ після 2014 р. ця Угода з боку України ще чинна і розміщена на офіційних веб-порталах, з боку Росії в деяких аспектах вона обмежена з 2016 р. Росія входить до п'ятірки основних споживачів української продукції (6,5 % загального експорту України). Обсяги експорту товарів з України до Російської Федерації у 2019 р. порівняно з 2018 р. скоротилися на 11,2 %. Основними товарами вітчизняного виробництва, які споживаються Росією, є чорні метали (21,5 %), продукти неорганічної хімії (19,1 %), а також механічні машини (14,0 %). За даними проведеного зіставлення можна побачити, що дані офіційного імпорту Російської Федерації на 1602,5 млн дол. США більші, ніж експорт України.

В умовах конфлікту на Сході України, і враховуючи обмеження з боку РФ на експорт окремих видів української продукції, така ситуація видається дещо дивною і може бути пов'язана зі штучним збільшенням обсягів ввезеної продукції для посилення конфлікту в економічній сфері.

Найменші розходження у 3,3 % спостерігаються у зовнішній торгівлі між Україною та Індією, яка займає 4,0 % у загальному обсязі експорту України, а обсяги цього експорту скоротилися на 7,0 % у 2019 р. порівняно з попереднім періодом. Основні товари, що ввозяться до Індії з України, є жири та олії тваринного або рослинного походження (71,5 %), добрива (5,9 %). Розходження показують, що вітчизняних товарів до Індії відправляється на 67,7 млн дол. США менше, ніж вказує в імпорті статистика Індії. Дані розходження можна пояснити різницею в кодуванні товарів і зазначенням транзитної країни як країни призначення.

Зворотною, але не менш інформативною, нами вбачається інформація про імпорт Україною товарів з інших країн (рис. 3.2).

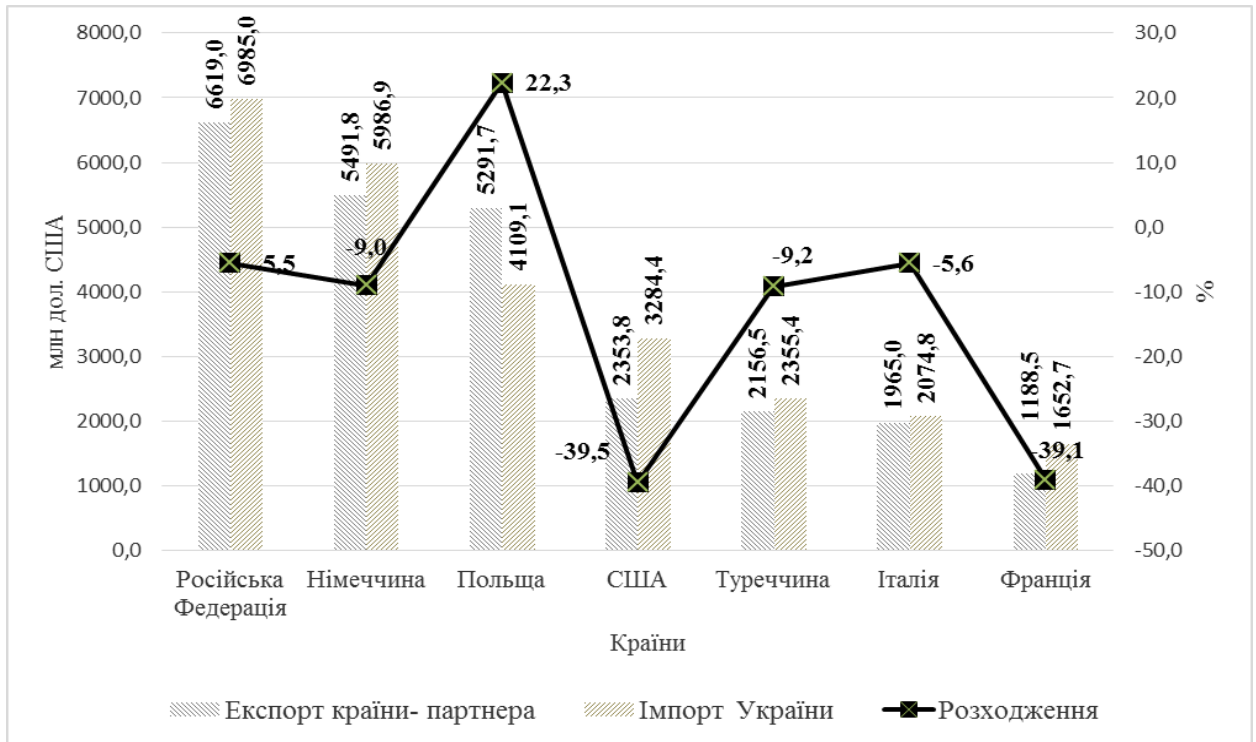

Рис. 3.2. Співставлення даних з експорту країн-партнерів імпорту України товарами у 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22] та Comtrade.

Серед постачальників товарів для України найбільшим партнером є Російська Федерація, проте імпорт товарів з Росії базується здебільшого на мінеральному паливі (58,0%), основна частка якого це природний газ. Однак тут також простежуються певні нюанси, оскільки може враховуватися і транзит природного газу через трубопроводи України: 6,9% загального імпорту України з РФ займають також механічні машини. Імпорт Україною товарів з Російської Федерації у 2019 р. порівняно з 2018 р. скоротився на 13,7%, в основному за рахунок зменшення обсягів ввезення добрив (на 41,5%), електричних машин (на 34,6%) і механічних машин (на 27,2%). Це означає, що дані товари (які є досить дорогими за собівартістю та в обслуговуванні) закуповуються останнім часом з європейських країн, а не виготовляються всередині країни.

Таким чином, за даними офіційної статистики, Україна закупляє у Російської Федерації товарів на 366,0 млн дол. США (5,5%), і це більше, ніж вказано у російських даних. Це може бути пов'язано з неточним зазначенням

країни походження товару і торгуючої країни у митних деклараціях, а також не варто виключати й можливість штучного заниження обсягів відправлених до України вантажів із метою погіршити економічну співпрацю між країнами.

Також значні розходження спостерігаються й у торгівлі з США, яка займає 5,4 % загального обсягу імпорту України і входить до п'ятірки основних країн-імпортерів товарів до України. Загальний обсяг імпорту товарів з США до України у 2019 р. порівняно з попереднім періодом зріс на 10,9 %. Основними товарами американського виробництва, які закупаються в Україні є такі: палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки (30,4 %), засоби наземного транспорту, крім залізничного (21,5 %), механічні машини (10,7 %), а також електричні машини (5,0 %).

Розходження між обсягами імпорту України та експорту США показують, що Україна отримує від США на 930,6 млн дол. США більше товарів, ніж офіційно зафіксований експорт у митних органах США.

Найменші розходження – 5,6 % між імпортом України та експортом країни партнера спостерігаються у торгівлі з Італією, яка займає 3,4 % загального обсягу імпорту України.

Загальний обсяг імпорту товарів з Італії у 2019 р. порівняно з 2018 р. зріс на 2,1 %. Основними товарними групами, які Україна купує в Італії, – механічні машини (24,8 %), мінеральні палива (6,5 %), а також тютюн та промислові замітники тютюну (6,2 %).

Розходження, розраховані за методом дзеркальної статистики показують, що Україна імпортує з Італії на 109,7 млн дол. США більше, ніж зазначений експорт в італійській статистиці.

Отже, виходячи з проведеного аналізу, можна сказати, що причини розходжень у зовнішній торгівлі товарами можна умовно поділити на дві категорії: природні та штучні.

«Природні розходження» – умовно це ті, які виникають внаслідок незалежних причин, які важко проконтролювати: розходження у методології, помилки чи неточності у заповненні митних декларацій, різні кодування товарів через використання різних систем класифікацій.

«Штучні розходження» – це ті, які виникають внаслідок дії людського фактору: штучне завищення / заниження обсягів експорту / імпорту товарів, корупційна складова.

У зв'язку зі зміною Україною пріоритетів торгівлі в останні роки доцільно провести дослідження динамічних змін у розходженнях між офіційними даними з торгівлі України та її основних країн-партнерів з використанням методу дзеркальної статистики та динамічних порівнянь.

Для цього було обрано п'ять найбільших країн-партнерів України, з якими провадиться взаємообмін товарами на зовнішньому ринку. Аналіз проведено за період у шість років, що охоплює докризовий час і нинішній етап зміни пріоритетів.

Водночас було розраховано децильний коефіцієнт диференціації розходжень у зовнішній торгівлі за кожним партнером за десятирічний період. Коефіцієнти розраховані на основі дискретного ряду за країнами-партнерами за десять років.

Децильні коефіцієнти диференціації – одні з найбільш поширених показників нерівності завдяки простоті розрахунків та інтерпретації [72]. У даному випадку ідея розрахунку децильного коефіцієнта полягає у вимірюванні нерівностей між розходженнями у зовнішній торгівлі товарами з країнами-партнерами за десятиріччя. Таким чином, доцільно було б трансформувати динамічний ряд у ряд розподілу для розрахунку коефіцієнтів. Оскільки йдеться про децильні групи, зіставляються 10 та 1 децилі, тобто 10 % найстаріших розходжень і 10 % найновіших розходжень.

Динамічні зміни розходжень у зовнішній торгівлі і децильні коефіцієнти подано в табл. 3.1

Таблиця 3.1

**Динаміка розходжень та децильні коефіцієнти диференціації розходжень
у зовнішній торгівлі товарами у 2014–2019 рр.**

(%)

	Експорт країни-партнера – імпорт України					Експорт України – імпорт країни-партнера				
	РФ	Китай	Німеччина	Польща	Італія	РФ	Польща	Італія	Туреччина	Німеччина
2010	-1678,3	-0,7	15,4	-10,6	-45,2	-8,3	-154,3	78,8	-21,5	36,2
2011	28,9	1,8	-54,3	33,3	19,4	-68,5	-112,1	73,3	31,5	35,3
2012	14,3	-165,6	3,9	13,6	-87,6	80,6	661,1	-43,7	-33,6	-75,2
2013	-37,7	-169,9	-21,6	-2,9	924,0	207,4	1093,1	9,8	8,0	141,8
2014	-82,8	-175,6	-174,6	-31,4	-79,6	-8,8	9,2	-12,4	-10,7	11,6
2015	-75,7	-16,2	14,6	-14,0	-71,2	-11,0	-22,0	-28,1	-0,7	-7,6
2016	-556,6	84,4	-74,5	16,5	-686,2	-38,3	-32,6	-20,9	-26,3	3,3
2017	-23,5	29,2	104,0	16,6	-58,3	156,4	76,2	23,9	-40,2	38,4
2018	24,2	4,1	-76,0	22,5	-66,6	40,4	-32,2	43,8	-1,6	18,3
2019	-125,6	-809,6	-46,2	2,2	-61,6	-11,5	-6,6	2,2	-63,7	-77,0
β	0,04	4,79	0,16	1,48	0,14	2,79	7,03	0,97	0,13	0,33

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату та Comtrade

З табл. 3.1 бачимо, що розходження у частині експорту України та імпорту країни-партнера переважно скорочуються. Найбільші зростання обсягів розходжень спостерігаються між Україною та Польщею в 7,03 в середньому за рік.

Натомість скорочуються обсяги розходжень між експортом України та імпорту з Російської Федерації в середньому у 2,79 рази за рік та між Україною та Туреччиною – в середньому в 0,13 разів за рік.

Можемо зробити висновок, що дані розходження в основному є природними, тобто їх можна уникнути через виключення помилок у митних деклараціях та відмінностей у методологіях.

Щодо зворотного потоку, тобто імпорту України товарів з інших країн і, відповідно, експорту цих країн, можна стверджувати, що у 2019 р. порівняно з 2010 р. розходження у зовнішній торгівлі товарами переважно зростають.

У той же час середні розходження в торгівлі між імпортом України та імпортом Російської Федерації та Польщі зростали у періоді 2010–2019 рр. в середньому на 0,04 рази та на 1,48 разів за рік відповідно.

Натомість обсяги імпорту України та експорту Китаю скорочувалися в середньому в 4,79 разів за рік та з Німеччиною – в 0,16 разів в середньому за рік.

Дані розходження також здебільшого природні і можуть бути зменшені на рівні домовленостей між країнами. Проте, враховуючи специфіку товарів, які імпортуються в Україну з Росії, а це переважно мінеральне паливо, можна припустити, що мають місце також і штучні розходження, оскільки паливна галузь – стратегічна та в основному для України транзитна. Іншими словами, розходження можуть бути викликані навмисним додаванням транзитного палива до рахунку основної торгівлі (хоча статистика зовнішньої торгівлі товарами не враховує транзит) для підривання авторитету країни-партнера та її дискредитації в очах інших партнерів.

Для сучасного етапу економічного і соціального розвитку України неминучим є її торговельна інтеграція до економічної спільноти. Вигідне географічне положення викликає інтерес з боку західних сусідів через те, що Україна – найбільша за територією країна Європи, з виходом до моря і родючими ґрунтами. Взаємовідносини з Євросоюзом мають для нашої держави важливе значення, особливо зараз, коли постає питання подальшої інтеграції та укріплення торговельної взаємодії між країнами для залучення інвестування до країни, підвищення технологічної оснащеності виробництва та конкурентоспроможності продукції [142].

Розбіжності у загальній вартості експорту та імпорту між Україною та основними країнами – членами ЄС подано в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Розбіжності в експорті товарів з країн ЄС до України у 2019 р.

Країна	Експорт ЄС, тис. дол. США	Імпорт України, тис. дол. США	Розходження	
			тис. дол. США	%
Країни ЄС	28 741 374,5	25 012 187,7	3 729 186,8	13,0
у тому числі				
Німеччина	5 718 766,0	5 986 873,6	-268 107,6	-4,7
Польща	5 775 590,5	4 109 083,2	1 666 507,3	28,9
Італія	2 036 177,5	2 074 753,7	-38 576,2	-1,9
Франція	1 232 372,3	1 652 665,3	-420 293,0	-34,1
Угорщина	3 006 272,2	1 251 100,5	1 755 171,7	58,4
Чехія	1 502 808,8	1 165 526,6	337 282,2	22,4
Литва	1 244 562,6	1 144 499,2	100 063,4	8,0
Іспанія	711 763,9	844 213,8	-132 449,9	-18,6
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	681 655,1	769 910,5	-88 255,4	-12,9
Нідерланди	1 405 013,3	765 085,6	639 927,7	45,5

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

За результатами, поданими у табл. 3.2, щодо імпорту України товарів з країн ЄС можна стверджувати, що від країн ЄС Україна отримує товарів менше на 13,0 % (3729,2 млн дол. США), ніж офіційний експорт ЄС.

Від Угорщини Україна отримує на 58,4 % (1755,2 млн дол. США) менше, ніж офіційний зареєстрований експорт Угорщини, а від Франції, навпаки, – на 34,1 % (420,3 млн дол. США) більше, ніж офіційний зареєстрований експорт Франції.

Сьогодні Україна перебуває в десятці головних експортерів продукції агропромислового комплексу до країн Євросоюзу і посідає восьме місце. Однак, незважаючи на загальне зростання обсягів торгівлі України з ЄС, за даними Євростату, частка торгівлі продукцією аграрного сектору з Україною у загальному зовнішньоторговельному обороті країн ЄС залишається незначною. Одним із перспективних шляхів вирішення даного питання може стати посилення орієнтації на експорт не тільки сировини, а й продукції з високою доданою вартістю, виробленої харчовою та переробною промисловістю [103].

Інформація про зворотний напряму зовнішньої торгівлі між Україною та країнами ЄС подана в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Розбіжності в імпорті товарів до країн ЄС з України у 2019 р.

Країна	Експорт України, тис. дол. США	Імпорт ЄС, тис. дол. США	Розходження	
			тис. дол. США	%
Країни ЄС	20 750 741,6	22 976 563,5	-2 225 821,9	-10,7
у тому числі				
Польща	3 295 846,6	3 086 401,8	209 444,8	6,4
Італія	2 418 875,4	2 901 650,4	-482 775,0	-20,0
Німеччина	2 383 003,1	2 600 844,4	-217 841,3	-9,1
Нідерланди	1 848 424,7	2 438 510,5	-590 085,8	-31,9
Угорщина	1 562 809,4	1 834 593,7	-271 784,3	-17,4
Іспанія	1 500 801,3	1 826 352,4	-325 551,1	-21,7
Румунія	1 005 591,3	1 079 129,5	-73 538,2	-7,3
Чехія	920 901,6	1 095 307,9	-174 406,3	-18,9
Словаччина	709 620,1	630 193,0	79 427,1	11,2
Бельгія	680 704,4	698 195,1	-17 490,7	-2,6
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	628 087,7	785 745,9	-157 658,2	-25,1

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

З даних табл. 3.3 витікає, що офіційно зареєстрований експорт України відрізняється від отриманого від ЄС – на 10,7 %. Тобто в цілому країни ЄС отримали від України на 2225,8 млн дол. США більше, ніж відправляється Україною.

Найбільші розходження – в 31,9 %, спостерігаються в торгівлі зі Нідерландами. Тобто Україна відправляє до Нідерландів на 590,1 млн дол. США менше товарів, ніж офіційно зареєстрований імпорт з України до Нідерландів.

На противагу до описаної вище ситуації, Польща одержує від України на 6,4 % (209,4 млн дол. США) менше, ніж офіційний експорт України до Польщі.

Для порівнянь у роботі було обрано декілька країн – членів ЄС, сусідів України – партнерів з зовнішньої торгівлі товарами.

На сьогодні основним партнером України з торгівлі товарами по експорту є Польща. Це пов'язано з тим, що Польща має спільний кордон з Україною та здавна проводить активні операції з купівлі-продажу товарів.

За зведеними даними Посольства України у Республіці Польща, договірно-правова база між Україною та Республікою Польща налічує 129 діючих міжнародних договорів, які регулюють переважну більшість напрямів українсько-польської співпраці, а також забезпечують належний розвиток двостороннього співробітництва на рівні стратегічного партнерства. Базовим документом такого співробітництва є Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р., який встановлює взаємні зобов'язання щодо розвитку відносин у дусі дружби, співробітництва, взаємної поваги, взаєморозуміння, довіри і добросусідства на основі міжнародного права [126]. Взаємна торгівля між Україною і Польщею представлена в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Розбіжності в експорті товарів з Польщі до України у 2019 р.

Товарна група	Експорт Польщі, тис. дол. США	Імпорт України, тис. дол. США	Розходження	
			тис. дол. США	%
Усього	5 775 590,5	4 109 083,2	1 666 507,3	28,9
у тому числі				
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	624 494,3	462 130,8	162 363,5	26,0
84 реактори ядерні, котли, машини	708 484,9	373 913,2	334 571,7	47,2
39 пластмаси, полімерні матеріали	416 962,4	340 928,4	76 034,0	18,2
85 електричні машини	434 299,7	332 246,5	102 053,2	23,5
27 палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки	121 936,5	241 699,2	-119 762,7	-98,2
73 вироби з чорних металів	150 542,3	139 220,6	11 321,7	7,5
31 добрива	135 592,4	130 758,0	4 834,4	3,6
33 ефірні олії	163 288,0	125 928,9	37 359,1	22,9

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

Відповідно до результатів, представлених у табл. 3.4, можна сказати, що у товарах, які Україна отримує від Польщі, загальне розходження становить 28,9 %, отже, Україна за даних митних декларацій має від Польщі товарів на 1666,5 млн дол. США більше від офіційного експорту Польщі.

Основна причина цих розходжень полягає у неточностях при визначенні країни-походження, торгуючої країни та країни-призначення товарів, а також у різниці в методології збору даних зі статистики зовнішньої торгівлі товарами.

Найбільші розходження – 98,2 %, можна спостерігати за паливами мінеральними, нафтою та продуктами її перегонки, тобто цих товарів в Україну ввозиться на 119,8 млн дол. США більше, ніж відправлено Польщею. Розходження у товарах за групою механічні машини становлять 47,2 %, тобто Польща відправляє до України цих товарів на 334,6 млн дол. США більше, ніж Україна отримує. Це пов'язано з помилками в заповненні митних декларацій та різницею в обліку товарів.

Що стосується зворотного руху товарів від Польщі до України, дані представлені в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Розбіжності в імпорті товарів до Польщі з України у 2019 р.

Товарна група	Експорт України, тис. дол. США	Імпорт Польщі, тис. дол. США	Розходження	
			тис. дол. США	%
Усього	3 295 846,6	3 086 401,8	209 444,8	6,4
у тому числі				
26 руди, шлак і зола	415 640,1	478 185,7	-62 545,6	-15,0
72 чорні метали	389 169,1	434 100,7	-44 931,6	-11,5
85 електричні машини	377 636,6	121 424,1	256 212,5	67,8
44 деревина і вироби з деревини	244 989,6	283 160,9	-38 171,3	-15,6
94 меблі	237 563,8	137 198,4	100 365,4	42,2
15 жири та олії тваринного або рослинного походження	171 353,1	204 971,6	-33 618,5	-19,6
23 залишки і відходи харчової промисловості	163 781,9	171 840,2	-8 058,3	-4,9
73 вироби з чорних металів	109 547,6	117 533,3	-7 985,7	-7,3
12 насіння і плоди олійних рослин	99 889,9	104 931,3	-5 041,4	-5,0
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	99 152,5	96 534,7	2 617,8	2,6

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

За результатами, поданими у табл. 3.5, можна стверджувати, що загальний експорт України відрізняються від імпорту Польщі на 6,4 %. Тобто Україна відправляє до Польщі на 209,4 млн дол. США більше товарів, ніж, за даними офіційної статистики, з імпорту Польщі. Найбільші розходження спостерігаються за групою «електричні машини» (67,8 %). Меблів Україна відправила на 42,2 % більше, ніж Польща отримала.

На нашу думку, дані розходження можна пояснити неправильним визначенням у митних деклараціях країни-контрагента і помилками при визначенні товарів під час заповнення митних декларацій. Загалом, за останні роки Україна стабільно збільшує співпрацю з Польщею. Це стосується не лише політичної сторони питання, а й економічної: Польща давно стала стратегічним торговельним партнером України.

Беручи до уваги результати дослідження, можна зробити такі узагальнення. Зовнішньоторговельні зв'язки між Україною та Польщею слід адаптувати до динамічних умов сучасного міжнародного середовища. Так, раціональним інструментарієм удосконалення співпраці у вказаному напрямі є запровадження сучасних методів транспортно-експедиційного обслуговування, у тому числі розвиток страхування вантажів при транспортних перевезеннях, удосконалення системи страхування відповідальності суб'єктів господарювання за зовнішньоекономічними контрактами. На нашу думку, це дозволить знизити рівень невизначеності і ризики в українсько-польських зовнішньоторговельних операціях, створить підґрунтя для інтенсифікації двосторонніх відносин у даному напрямі економічного співробітництва [126].

Розробка довгострокових програм міжнародного співробітництва України з Польщею є окресленням оптимізації збалансованості структури експорту / імпорту товарів і послуг з урахуванням динаміки розвитку національних економік та ризиків глобальної фінансової кризи, що сприятиме активізації взаємодії у форматі двосторонніх відносин із захистом торговельних інтересів обох держав. Разом з тим зосередження зусиль на

створенні українських високотехнологічних товарів і подальшому їх просуванні на європейському ринку сприятиме забезпеченню ефективного провадження зовнішньоекономічної діяльності та підвищенню конкурентоспроможності продукції та послуг вітчизняних компаній для стабілізації національної економіки України [126].

Ще одним досить вагомим торговельним партнером України в Європі є Словаччина. Економічна співпраця зі Словаччиною ґрунтується на Угодах про уникнення подвійного оподаткування (січень 1997 р.), взаємне працевлаштування громадян (лютий 1998 р.), а також про співпрацю в сфері машинобудування, військово-промислового комплексу і конверсії, торгівлі, науки і техніки та ін. Економічне співробітництво між двома країнами дещо пришвидшилося, коли вдалося подолати негативні тенденції щодо зменшення обсягів товарообороту: Словаччина увійшла до групи країн найбільшого експорту України.

Одним із шляхів поглиблення співробітництва між Україною та Словаччиною, на нашу думку, є розширення регіональних зв'язків між Закарпатською областю і регіонами Східної Словаччини, створення безтарифної зони торгівлі. Закарпатська область – давній партнер Словаччини у сфері зовнішньої торгівлі, економічні зв'язки між даними суб'єктами беруть свій початок від 1974 р. Проте відсутність чітко окреслених напрямів співпраці, розпорошеність українського імпорту зі Словаччини та українського експорту до цієї країни (за винятком поставок залізної і марганцевої руд, електроенергії та азотних мінеральних добрив) має негативний вплив на розвиток українсько-словацького співробітництва. Це свідчить про те, що суб'єкти зовнішньополітичної діяльності обох країн недостатньо обізнані з потенційними можливостями сторін, а зовнішньоторговельні контакти між ними не сформовано у стабільну систему [135].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що українсько-словацька співпраця у торговельно-економічній сфері має позитивний характер, результати співробітництва подано у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Розбіжності в експорті товарів з Словаччини до України у 2019 р.

Товарна група	Експорт Словаччини, тис. дол. США	Імпорт України, тис. дол. США	Розходження	
			тис. дол. США	%
Усього	726 835,0	651 805,4	75 029,6	10,3
у тому числі				
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	127 826,8	191 682,3	-63 855,5	-50,0
27 палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки	173 249,8	76 821,8	96 428,0	55,7
84 реактори ядерні, котли, машини	73 222,3	63 171,4	10 050,9	13,7
72 чорні метали	64 859,9	62 954,5	1 905,4	2,9
25 сіль; сірка; землі та каміння	32 445,6	31 733,1	712,5	2,2
39 пластмаси, полімерні матеріали	29 044,4	29 807,4	-763,0	-2,6
40 каучук, гума	24 938,2	27 586,1	-2 647,9	-10,6
85 електричні машини	36 993,8	26 623,7	10 370,1	28,0
48 папір та картон	25 337,5	22 543,1	2 794,4	11,0

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

За результатами, наведеними в табл. 3.6, бачимо, що розходження у зовнішній торгівлі товарами між Україною та Словаччиною значні. Так загальне розходження між експортом Словаччини і, відповідно, імпортом України становить 10,3 %. Це означає, що офіційна статистика Словаччини зафіксувала на 75,1 млн дол. США більше експорту до України, ніж українська статистика зафіксувала імпорту.

Це пов'язано, на нашу думку, насамперед з неправильним визначенням країни-контрагента при реєстрації товару на митниці, а також через те, що товари можуть бути продані під час транзиту з однієї країни до іншої. Засобів наземного транспорту, крім залізничного, Словаччина надсилає до України на 50,0 % менше, ніж отримує, за офіційними даними Україна. Також товарів за групою мінеральні палива Україна отримує від Словаччини на 55,7 % (96,4 млн дол. США) менше, ніж офіційний експорт Словаччини. У зворотному напрямі основні товарні групи по експорту України та імпорту Словаччини подано в табл. 3.7.

Розбіжності в імпорті товарів до Словаччини від України у 2019 р.

Товарна група	Експорт України, тис. дол. США	Імпорт Словаччини, тис. дол. США	Розходження	
			тис. дол. США	%
Усього	709 620,1	630 193,0	79 427,1	11,2
у тому числі				
26 руди, шлак і зола	268 865,5	286 166,3	-17 300,8	-6,4
85 електричні машини	112 081,1	102 998,6	9 082,5	8,1
02 м'ясо та їстівні субпродукти	60 325,4	12 045,6	48 279,8	80,0
29 органічні хімічні сполуки	56 970,3	5 547,0	51 423,3	90,3
44 деревина і вироби з деревини	36 520,4	35 993,3	527,1	1,4
72 чорні метали	36 259,0	46 316,8	-10 057,8	-27,7
84 реактори ядерні, котли, машини	26 522,2	28 484,3	-1 962,1	-7,4

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

За результатами проведених розрахунків можна зробити висновок, що Україна експортує до Словаччини на 11,2 % більше товарів, ніж Словаччина отримує. Найбільші розходження – у 90,3 %, або 51,4 млн дол. США, спостерігаються за групою органічні хімічні сполуки, тобто хімічних сполук Словаччина по факту отримує менше, ніж відправляється Україною. Це можна пояснити, з одного боку, розкиданою структурою зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Словаччиною, а з другого – тим, що в цих державах різна методологія класифікації товарів, відповідно до чого можуть виникати розбіжності в митному оформленні товарів.

Особливі умови виникнення українсько-угорських відносин обумовлені тим, що Україна – найбільша сусідня країна Угорщини зі значними природними ресурсами і великим внутрішнім ринком, а також споконвічним сусідством двох етносів та активними міжетнічними контактами між автохтонними західноукраїнським та східноугорським населенням. Дифузійний характер міжетнічної взаємодії передбачає інтенсивне змішування населення і, як наслідок, державні та етнічні кордони

часто не збігаються. Ці двосторонні відносини завжди мали історичне значення, а у випадку із Закарпаттям, ще й мовну і культурну близькість. Зміни, які відбулися після Другої світової війни, призвели до того, що співвітчизники опинилися в двох різних державах, які межують [157].

Також потребує вивчення базовий Договір між Україною та Угорською Республікою про основи добросусідства та співробітництва, а саме – ст. 2 цього Договору, в якій зазначається, що «сторони поважають територіальну цілісність, не мають і не матимуть територіальних претензій один до одної» [27]. Незважаючи на те що Договір було прийнято двома сторонами, і дотепер викликають суперечки стосовно його положень серед угорських законодавців. Таке негативне ставлення можна пояснити тим, що внаслідок підписання Паризького мирного договору 1947 р. дві третини території та чверть етнічного угорського населення опинилися за межами Угорської держави. Спірні території ввійшли до складу Чехословаччини, Румунії, Радянського Союзу та Югославії, і тому національні інтереси закарпатських угорців стали важливим елементом суперечки урядів. Як свідчить історичний досвід, будь-яка зміна влади в Угорщині супроводжується активізацією політики захисту прав національних меншин.

У зв'язку зі вступом Угорщини до Європейського Союзу відбувся перегляд договірно-правової бази, що нараховувала 70 документів, більшість з яких мали бути денонсовані у зв'язку з неможливістю їх виконання з огляду на членство в ЄС. Статус члена ЄС вимагав від Угорщини здійснення двох кроків у відносинах з Україною: денонсацію угод про безвізове перетинання українсько-угорського кордону, оскільки Україна не є членом Шенгенської угоди, а також членство Угорщини в ЄС не передбачає дію двосторонніх, міжурядових угод про торгівлю [157].

Взаємовідносини двостороннього українсько-угорського співробітництва – важливий сегмент системи сучасних міжнародних відносин. Дані за 2019 рік подано в табл. 3.8.

Розбіжності в експорті товарів від Угорщини до України у 2019 р.

Товарна група	Експорт Угорщини, тис. дол. США	Імпорт України, тис. дол. США	Розходження	
			тис. дол. США	%
Усього	3 006 272,2	1 251 100,5	1 755 171,7	58,4
у тому числі				
85 електричні машини	749 469,2	295 754,3	453 714,9	60,5
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	236 179,6	153 639,5	82 540,1	34,9
27 палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки	924 480,9	147 553,0	776 927,9	84,0
39 пластмаси, полімерні матеріали	143 155,7	111 675,1	31 480,6	22,0
84 реактори ядерні, котли, машини	152 551,5	82 515,9	70 035,6	45,9
30 фармацевтична продукція	294 000,3	68 138,4	225 861,9	76,8
40 каучук, гума	15 760,4	60 041,9	-44 281,5	-281,0

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

Щодо згаданої вище взаємної торгівлі між Україною та Угорщиною, а точніше, експорту Угорщини і, відповідно, імпорту України, які подані у табл. 3.8, можна зробити висновок, що Угорщина надсилає до України на 58,4 % більше товарів, ніж ми отримуємо. Найбільші розходження в експорті Угорщини – імпорту України спостерігаються за товарами групи каучук, гума: Україна отримала у 2,8 рази більше даного товару, ніж зазначено митними службами Угорщини. Фармацевтичної продукції Україна імпортує з Угорщини на 76,8 % (225,9 млн дол. США) менше, ніж це зазначено в статистиці Угорщини. Це може бути пов'язано з тим, що, ймовірно, в країні на законодавчому рівні встановлені різні статистичні пороги, нижче значення яких по вартості і кількості конкретного товару не вимагається оформлення митної декларації. Зворотну ситуацію з експорту Україною товарів до Угорщини подано у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Розбіжності в імпорті товарів до Угорщини від України у 2019 р.

Товарна група	Експорт України, тис. дол. США	Імпорт Угорщини, тис. дол. США	Розходження	
			тис. дол. США	%
Усього	1 562 809,4	1 834 593,7	-271 784,3	-17,4
у тому числі				
85 електричні машини	762 975,6	685 669,6	77 306,0	10,1
27 палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки	267 474,7	568 664,4	-301 189,7	-112,6
26 руди, шлак і зола	100 070,4	109 003,8	-8 933,4	-8,9
72 чорні метали	89 125,9	92 807,6	-3 681,7	-4,1
44 деревина і вироби з деревини	77 116,2	90 888,5	-13 772,3	-17,9

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

Виходячи з даних, представлених в табл. 3.9, можна зробити висновок, що в цілому Україна експортує до Угорщини на 271,8 млн дол. США менше, ніж це зазначено у статистичних органах Угорщини. На 112,6 % менше палив мінеральних, нафти та продуктів її перегонки Україна експортує до Угорщини, ніж отримує контрагент, і на 10,1 % менше електричних машин отримує Угорщина, ніж офіційний експорт України.

Дану ситуацію можна пояснити тим, що товари імпортерами та експортерами можуть бути класифіковані під різними товарними кодами і неправильним визначенням країни-контрагента при заповненні митної декларації.

Основні причини розбіжностей в торгівлі між Україною та іншими країнами обумовлені, наприклад, різним обліком у базах даних країн-партнерів, порогових значень для урахування певних товарних груп, методами оцінювання та класифікації товарів. На нашу думку, для вирішення цього питання достатньо буде створення повної, єдиної для всіх країн системи показників, обліку, порогових значень та способів урахування даних, яку країни-партнери будуть застосовувати для наведення інформації за порівнюваними показниками.

Також є причини розбіжностей, усунути які значно складніше. Це, наприклад, розходження через конфіденційність у статистиці зовнішньої торгівлі країни-партнера. Єдиним виходом із цієї ситуації ми вбачаємо в

врахуванні даних за виключенням конфіденційної інформації, однак за домовленістю між країнами, яку саме інформацію слід вважати конфіденційною та не враховувати.

Однією з найбільш значимих проблем, через яку виникають розбіжності у даних з експорту / імпорту товарів країнами партнерами, є корупція. Корупція виникає в цілому через людський фактор, адже кожна людина хоче заробити більше. Ліквідувати цю проблему впливу людського фактору, а отже, і вирішити питання корупції, можна шляхом повної автоматизації процесу митного оформлення товарів і переведення митниці на електронну систему. Ця програма – основа у реформуванні митної служби України.

Ще одним важливим способом уникнення розбіжностей є створення ефективної системи взаємодії між підприємствами-імпортерами, експортерами зі статистичними органами для перевірки даних з обсягів товарів, що були відправлені на експорт, і країни призначення, як це існує, наприклад, в Ісландії. Це дозволить зробити інформацію більш точною, що сприятиме ефективнішій діяльності органів статистики.

Наприклад, органи державної статистики Ісландії мають у розпорядженні контакти основних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що подають звіти про обсяги торгівлі. Саме тому, у випадку спірних ситуацій чи якихось неясностей, працівники статистичних органів Ісландії можуть напряму зв'язатися з підприємством та уточнити всю необхідну інформацію.

На нашу думку, можливість такого прямого зв'язку – надзвичайно важливий аспект покращення ефективності роботи статистичних органів України, які займаються питаннями міжнародної торгівлі. Зокрема, в Україні основною проблемою є те, що дані отримуються не на пряму від суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а від Державної митної служби та не можуть бути перевірені безпосередньо у підприємств, оскільки у Держстату немає прямих контактів цих учасників ЗЕД. Це в свою чергу не дає можливості чітко визначити причини розходжень у зовнішній торгівлі

товарами. Точно це можна встановити лише під час здійснення двосторонніх зустрічей із представниками інших країн, де обговорюються причини та можливості скорочення розходжень.

3.2. Коригування даних з зовнішньої торгівлі товарами з урахуванням сезонної складової

На сьогодні особливого значення набуває побудова індикаторів ділових очікувань, за допомогою яких можна відстежувати періоди зростання та падіння економіки з місячною або квартальною періодичністю. Більшість країн світу у процесі побудови випереджальних індикаторів використовують результати опитувань ділової активності, які надають інформацію про поточну ситуацію і майбутні очікування підприємств. Основним завданням побудови індикаторів ділових очікувань є виявлення ранніх сигналів про наближення поворотних точок економічного циклу і зміну його фази.

Одним з основних етапів побудови індикаторів є сезонне коригування, тобто вилучення сезонних коливань з ряду тим чи тим способом. Сезонно скоригований часовий ряд відображає більш чітку тенденцію, що дозволяє своєчасно виявляти поворотні точки. Іншими словами, мета сезонного коригування – спрощення даних у такий спосіб, щоб зробити більш помітним тренд розвитку, не втрачаючи при цьому інформацію. Сезонне коригування полегшує порівняння даних у часі та інтерпретування напрям розвитку, дозволяє порівняти часові ряди з різними сезонними характеристиками, отриманими від різних галузей або країн, а також зіставляти квартальні або місячні дані. Сезонне коригування корисне і в розробленні короткострокових прогнозів [161].

Загальна мета сезонного коригування полягає в розділенні випадкових (нерегулярних) і сезонних коливань від загальних тенденцій економічного процесу. Їх розрахунок виконується у рамках реалізації стратегічних

напрямів подальшого розвитку статистики зовнішньої торгівлі товарами та Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію Україна – ЄС, в яких передбачена розробка методики сезонного коригування вартості експорту / імпорту товарів [91].

Для розрахунку сезонних коливань в автоматизованому режимі використовується програмне забезпечення Demetra+, яке розроблено національним банком Бельгії, у співпраці з Євростатом і Microsoft Excel для побудови вихідної таблиці даних.

Розглянемо це у контексті застосування в Україні. У програмі Demetra+ для здійснення аналізу необхідно скоригувати дані на ефект операційних або робочих днів, ефект високосного року та інших святкових днів. Проте деякі ряди можуть не піддаватися впливу ефекту операційних днів, такі, наприклад як місячні дані. Святкові дні, встановлені в Україні відповідно до Кодексу законів про працю України є сталими і вносяться до програми стабільно. Також неробочими є дні релігійних свят Великодня та Трійці – в програмі встановлюються як перехідні свята. Святкові дні можна змінити або доповнити вже в процесі роботи [91]. Для більш точного аналізу впливу сезонної складової на дані з експорту / імпорту товарів розглянемо фактичні дані, представлені на сайті Державної служби статистики України (рис. 3.3).

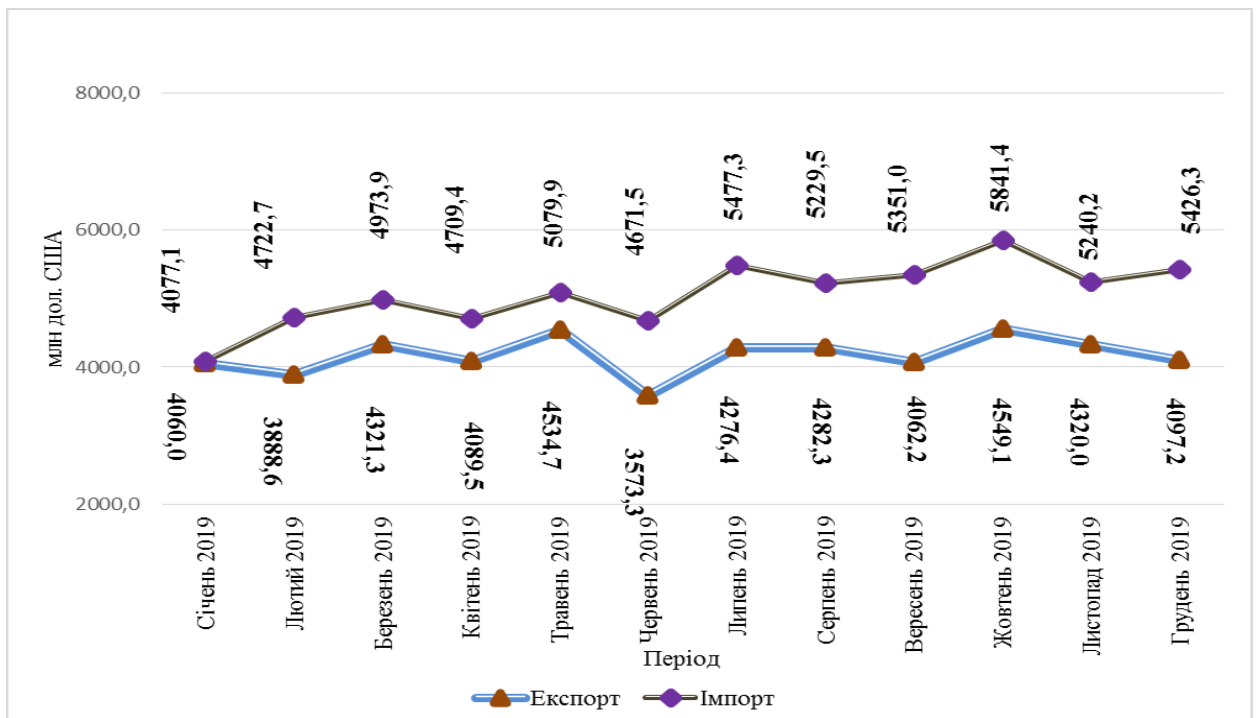

Рис. 3.3. Щомісячні обсяги експорту-імпорту товарів у 2019 р.

Джерело: дані Держстату [22].

Відповідно до даних, поданих на рис. 3.3 (за даними дод. Т), можна зробити висновок, що в загальному у 2019 р. експорт товарів становив 50,1 млрд дол. США і збільшився порівняно з 2018 р. на 5,7 %, імпорт товарів – 60,8 млрд дол. США і зріс порівняно з попереднім періодом на 6,3 %.

Оскільки з представлених даних видно, що вартість імпорту протягом усього досліджуваного періоду перевищує вартість експорту, то сальдо зовнішньої торгівлі товарами у 2019 р. було негативним (10,7 млрд дол. США).

Помісячний розгляд даних дає можливість зрозуміти, в яких місяцях торгівля велася активніше, а в яких було певне гальмування. Наприклад, з даних рис. 3.4 можна зробити висновок, що найактивнішою як в експорті, так і в імпорті торгівля була у листопаді, а найнижчі показники традиційно спостерігалися у січні.

Для сезонного коригування даних із зовнішньої торгівлі, вхідною інформацією є статистичні дані щодо експорту / імпорту товарів у вартісному вимірі на рівні 2-х знаків УКТЗЕД за шість років: з січня 2014 р. до грудня

2019 р. в цілому по Україні. При цьому мінімальний масив даних може бути 3 роки помісячно, а для повноцінного сезонного коригування необхідно більш як 5 років, але не більше, ніж 10 років [90].

Вихідні таблиці можуть будуватися як за загальними помісячними даними, так і у розрізах за географічною та товарною структурами.

Аналізуючи вхідні дані, можна зробити висновок про вплив сезонної складової на експорт та імпорт товарів окремо.

Сезонно скориговані обсяги експорту товарів за 2019 р. представлені на рис. 3.4 (дод. Т).

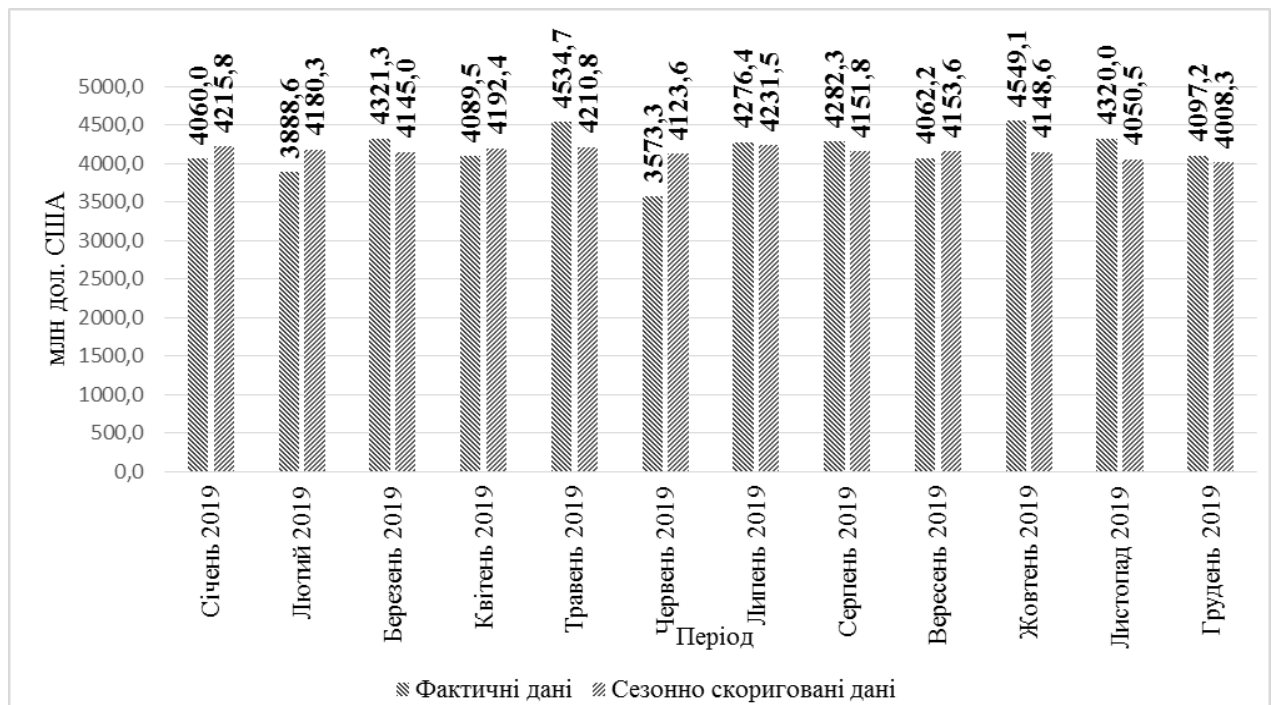

Рис. 3.4. Щомісячні сезонно скориговані обсяги експорту товарів, 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

За результатами проведених розрахунків можна зробити такі висновки. Протягом досліджуваного періоду сезонно скориговані та фактичні дані не збігались, і у деяких місяцях навіть можна помітити суттєву різницю. Проте в загальному обсязі за 2019 р. розходження даних незначне, а індекс сезонності становить 1. Оскільки індекс сезонності – це показник, який характеризує відхилення рівня сезонно скоригованого ряду від ряду тренду, то в даному

випадку, коли він становить 1, можна стверджувати про незначні відхилення в даних. Аналогічну ситуацію можна побачити, провівши коригування даних з обсягів імпорту товарів (рис. 3.5).

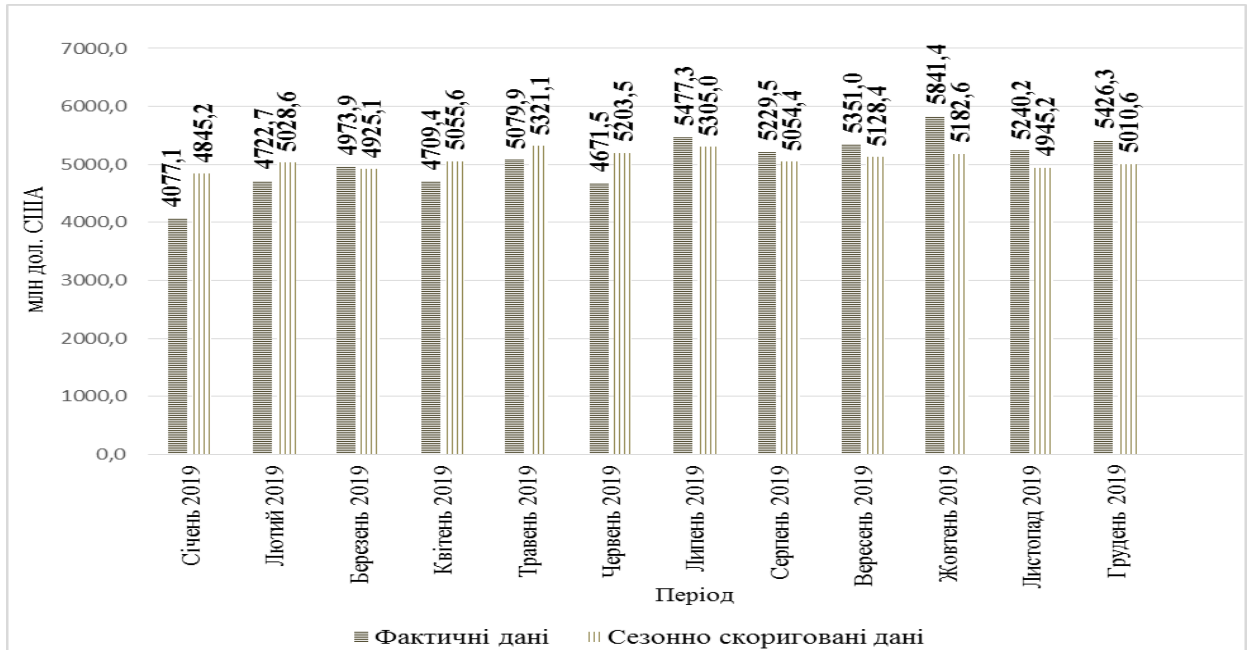

Рис. 3.5. Щомісячні сезонно скориговані обсяги імпорту товарів у 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

З проведених розрахунків доходимо висновку, що у помісячному розрізі відхилення між фактичними та сезонно скоригованими даними спостерігаються, деколи і значні, проте у загальному обсязі різниця в даних несуттєва (індекс сезонності становить 1). Отже, ситуація в експорті й імпорті в цілому схожа.

Узагальнено за результатами проведених досліджень можна сказати, що в експорті найнижчий індекс сезонності (0,87) спостерігається у червні, тоді як в імпорті найнижчий індекс (0,84) зафіксовано у січні, що пов'язано з великою кількістю свят та вихідних днів. У березні починається тенденція до збільшення індексу сезонності, а влітку індекс сезонності коливається та показує нестабільні результати. У кінці року, в III кв., індекс сезонності становить більше як 1. Так, зокрема, у 2019 р. найвищий індекс сезонності (1,10 та 1,13)

був у жовтні як по експорту, так і по імпорту, відповідно. Сезонне коригування даних офіційними статистичними органами України проводиться щорічно також у розрізі товарної та географічної структур зовнішньої торгівлі.

З табл. Т.1. додатку Т, можна помітити, що у помісячному розрізі як сезонно скориговані, так і фактичні обсяги експорту були меншими від обсягів імпорту. Такі результати підтверджують, що зовнішня торгівля товарами в Україні є незбалансованою.

Коригування даних за товарною структурою дозволить визначити, за якими товарами торгівля ведеться регулярно і не залежить від якихось зовнішніх факторів та календарного ефекту, а яка є сезонною і залежить від святкових та робочих днів.

Сезонно скориговані та фактичні обсяги експорту за товарними групами, де спостерігається найбільше розходження, подано на рис. 3.6 (дод. У).

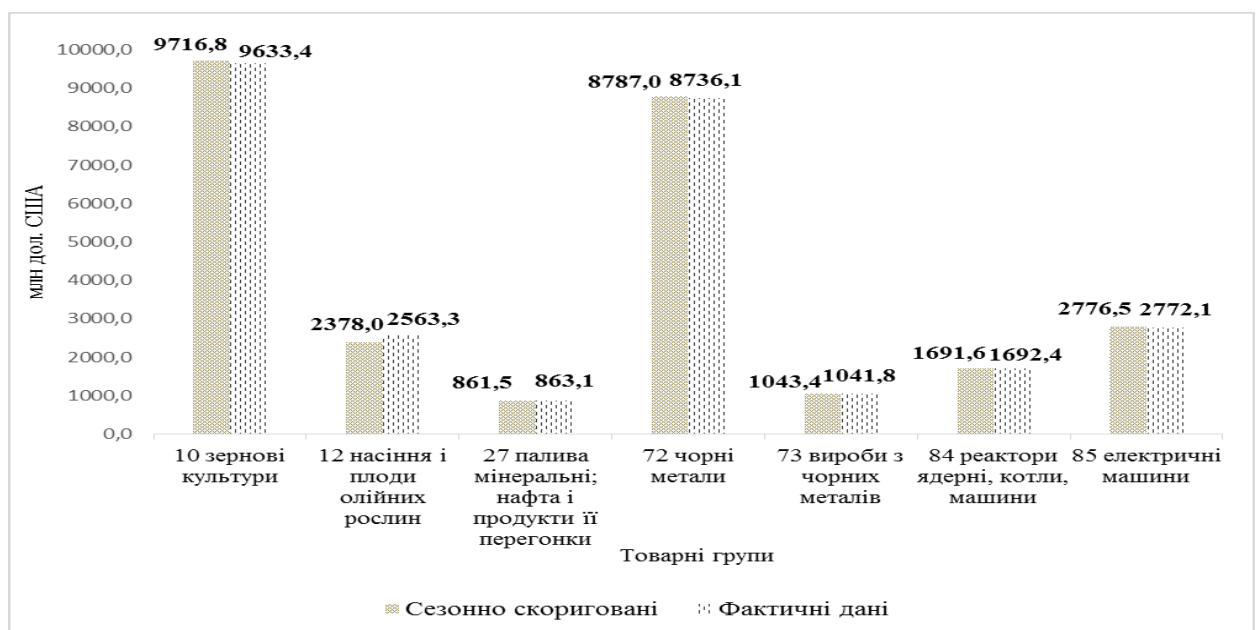

Рис. 3.6. Сезонно скориговані та фактичні дані за товарною структурою експорту за 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22]

З даних, представлених на рис. 3.6, витікає, що товарними групами з найбільшим впливом сезонної складової виявилися групи рослинництва, палива, недорогоцінних металів, а також механічних та електричних машин.

Аналогічну ситуацію можна спостерігати після проведення сезонного коригування обсягів імпорту за товарною структурою у 2019 р. (рис. 3.7).

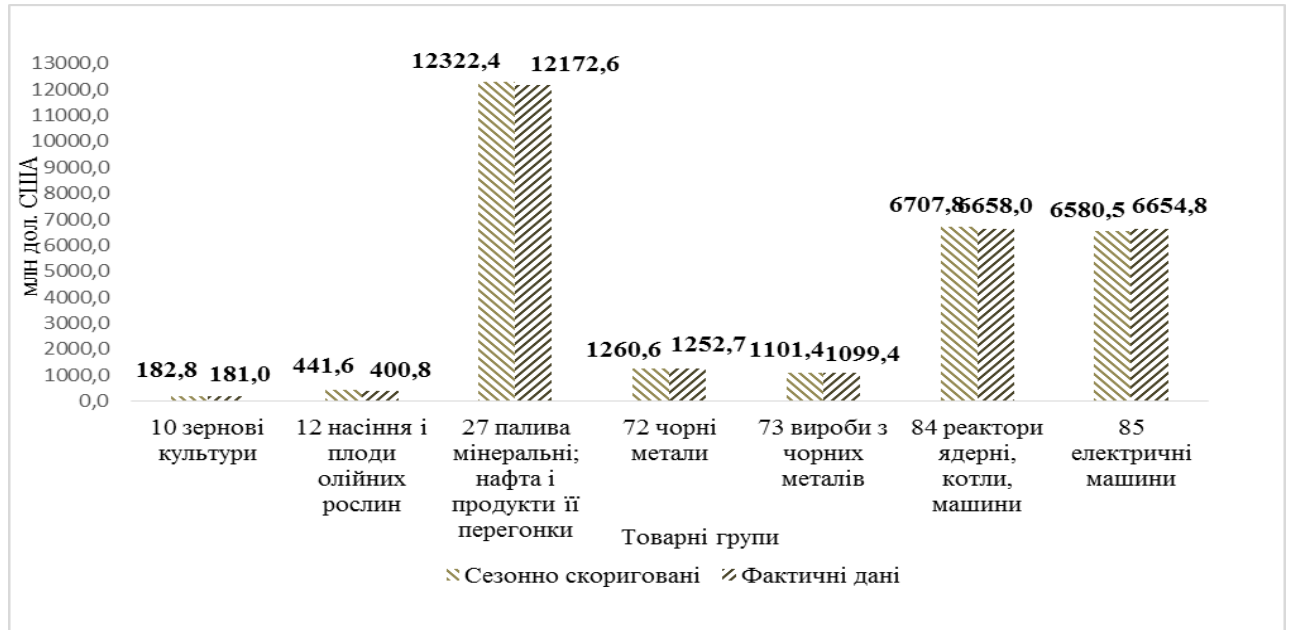

Рис. 3.7. Сезонно скориговані та фактичні дані за товарною структурою імпорту за 2019 р.

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

Найбільші розходження в імпорті спостерігаються за тими ж групами, що й в експорті. Це означає, що ці групи товарів в певний сезон ми експортуємо, а в наступний – імпортуємо, що, на нашу думку, не надто сприятливе явище для економіки України, оскільки доцільніше було б створювати запаси цих товарів, а не експортувати їх більшу частину для споживання на внутрішньому ринку у майбутньому. Індекс сезонності за товарними групами близький до 1 вказує на те, що в цілому незначні розходження в обсягах експорту / імпорту товарів за 2019 р.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що сезонне коригування значно підвищує якість інформаційного забезпечення аналізу процесів та явищ, що відбуваються в зовнішньоекономічній діяльності України, дає можливість виокремити тенденції сезонності без істотної втрати інформації.

Результати проведеного дослідження свідчать, що сезонна складова в помісячному розрізі має значний вплив на дані зі статистики зовнішньої

торгівлі товарами. Це обумовлено календарним ефектом, тобто поправкою на ефект робочих і вихідних днів.

У загальному ситуація на зовнішньому ринку покращилася, зросли обсяги експорту та імпорту, що обумовлено виходом України на нові ринки після підписання Угоди про асоціацію Україна – ЄС.

Застосування сезонних коригувань у статистиці зовнішньої торгівлі товарами дозволяє розділити нерегулярні та сезонні коливання від загального тренду, що значно підвищує якість інформаційного забезпечення аналізу процесів і явищ, які мають місце в зовнішньоекономічній діяльності України та її регіонів.

Ще однією перевагою застосування методу сезонних коригувань можна вважати те, що за допомогою даного методу також провадяться міжнародні зіставлення та порівняння значень показника за відповідні періоди для підвищення ефективності проведеного статистичного аналізу.

Більш детальне вивчення та розвиток методу сезонних коригувань на рівні державної статистики дозволить користувачам статистичної інформації отримати більш точні дані з питань, що їх цікавлять, проте варто зробити застереження, що даний метод застосовується лише в тих галузях, в яких має місце сезонна компонента. Перевірка наявності в даних сезонної компоненти здійснюється за допомогою програмного забезпечення Demetra+, яким користуються спеціалісти Євростату для розрахунку сезонно скоригованих даних.

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення процесу зовнішньої торгівлі

У реаліях сьогодення питання вдосконалення процесу зовнішньої торгівлі є надзвичайно актуальним. Це пов'язано перш за все зі складністю самої торгівлі між різними країнами у зв'язку з необхідністю проходжень багатьох митних процедур та реєстрації товарів.

Це питання є досить добре висвітленим у різних наукових і наукометричних джерелах.

Зовнішня торгівля, узагальнюючи, виступає як система економічних взаємовідносин між країнами, основна мета якої полягає у ввезенні та вивезенні товарів і послуг за межі митної території країни. Об'єктами зовнішньої торгівлі слугують товари (готова продукція, сировина, напівфабрикати), продукти інтелектуальної власності (патенти, ліцензії, фірмові знаки) та послуги (міжнародний туризм, транспортні, страхові, посередницькі, будівельні операції). Зовнішня торгівля дає країнам можливість спеціалізуватися з тих видів діяльності, в яких вони мають порівняльні переваги, дисциплінує вітчизняних виробників, обумовлює вищу продуктивність праці [77].

Зовнішня торгівля товарами і послугами відіграє важливу роль у формуванні валового внутрішнього продукту країни, стимулюванні розвитку економіки України. Отже, заходи її розвитку посідають важливе місце у системі дій щодо подолання кризових явищ та посткризового відновлення економіки України. Роль експорту у формуванні економічної динаміки є значною, і тому він має перетворитися на чинник структурної перебудови вже найближчим часом.

Аналіз тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі показує в основному зниження обсягів зовнішньоторговельного балансу, скорочення обсягів експорту та погіршення його структури, зростання імпортозалежності країни. Знання основних чинників та причин виникнення окреслених проблем повинно стати рушієм вирішення на всіх рівнях організації зовнішньої торгівлі: від товаровиробника до держави [142].

У той же час світова кон'юнктура та високий аграрний потенціал України відображають можливості розвитку експорту продукції сільського господарства та продуктів харчування. Україна має можливості збільшувати обсяги виробництва та експорту зерна, насіння і плодів олійних рослин, жирів та олії рослинного і тваринного походження, молочних продуктів, проте для цього необхідна виважена державна політика і підтримка з боку держави: насамперед стимулювання розвитку відповідних галузей

агропромислового комплексу, їх дотування і часткове відшкодування ризиків [70].

Перспективи розвитку української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі визначаються за рівнем успішності її адаптації до умов функціонування міжнародних економічних відносин, що поступово трансформуються. Саме в такому контексті варто розглядати розвиток зовнішньоторговельних відносин України з її нинішніми іноземними партнерами. При цьому цілком закономірно постає питання про ймовірності збереження або зміни тенденцій розвитку української зовнішньої торгівлі.

Аналіз міжнародних подій дає підстави припускати, що нині, через зіткнення геоекономічних і геополітичних інтересів цілого ряду потужних суб'єктів світової економіки, існує ймовірність певних змін у системі міжнародної торгівлі загалом.

Можна з впевненістю сказати, що найпотужніший вплив на подальший розвиток міжнародної торгівлі найближчими роками визначатиметься насамперед можливостями трансформації економічних відносин, у трикутнику «США – Китай – Європейський Союз». Зміни у відносинах багатьох розвинених країн, причому не лише США й держав – членів ЄС, з Російською Федерацією також роблять свій внесок у трансформацію міжнародної торгівлі. Однак у цьому випадку йдеться скоріше про певні корективи механізмів міжнародної торгівлі, які певною мірою обумовлені геополітичними конфліктами, що спровокувала останніми роками Росія, ніж, власне, про масштаби змін міжнародної торгівлі у трикутнику «США – Китай – Європейський Союз». У цьому контексті стає очевидним, що на перспективи розвитку української зовнішньої торгівлі впливатимуть як зміни у зовнішньоторговельній орієнтації провідних суб'єктів світового ринку, так і ймовірні зміни у правилах і механізмах міжнародної торгівлі як таких [70].

Враховуючи наслідки воєнного конфлікту з Російською Федерацією, з 2014 р. в Україні створювалися умови для зменшення обсягів зовнішньої торгівлі товарами між Україною та РФ. На основі цього урядом Російської Федерації було оприлюднено постанову від 29.12.2018 № 1716-831 «Експорт

окремих кодів товарів з України до Російської Федерації у 2018 році, заборонених до ввезення в РФ». Це такі товари, як:

Група 1512 – Олія соняшникова, сафлорова або бавовняна та їх франкції, рафіновані або нерафіновані, але без зміни їх хімічного складу;

Група 1604 – Готова або консервована риба; ікра осетрових (чорна ікра) та ікра інших риб;

Група 1704 – Кондитерські вироби з цукру (включаючи білий шоколад) без вмісту какао;

Група 1806 – Шоколад та інші готові харчові продукти з вмістом какао;

Група 1905 – Хлібобулочні, борошняні кондитерські вироби, з вмістом або без вмісту какао; вафельні пластини, порожні капсули, придатні для використання у фармацевтиці, вафельні облатки для запечатування, рисовий папір та аналогічні товари;

Група 2001 – Овочі, плоди та інші їстівні частини рослин, приготовлені або консервовані з додаванням оцту чи оцтової кислоти;

Група 2002 – Томати, приготовлені або консервовані без додавання оцту чи оцтової кислоти;

Група 2004 – Інші овочі, приготовлені або консервовані без додавання оцту чи оцтової кислоти, морожені, крім продуктів товарної позиції 2006;

Група 2005 – Інші овочі, приготовлені або консервовані без додавання оцту чи оцтової кислоти, незаморожені, крім продуктів товарної позиції 2006;

Група 2007 – Варення, джеми, плодови желе, мармелад, плодови або горіхові пюре, плодови або горіхові пасти, одержані шляхом теплової обробки, з додаванням або без додавання цукру та інших підсолоджуючих речовин;

Група 2009 – Соки з плодів (включаючи виноградне сусло) або соки овочеві, незброжені та без додавання спирту, з додаванням або без додавання цукру чи інших підсолоджуючих речовин;

Група 2203 – Пиво із солоду;

Група 2204 – Вина виноградні, включаючи вина кріплені; сусло виноградне, крім того, що включене до товарної позиції 2009;

Група 2208 – Спирт етиловий, неденатурований з концентрацією спирту

менш як 80 об. %, спиртові дистиляти та спиртні напої, одержані шляхом перегонки, лікери та інші напої, що містять спирт;

Група 25171010 – Галька, гравій, щебінь або подрібнене каміння, що, як правило, використовується як наповнювач для бетону чи баласт для мостіння шосейних доріг і залізничних колій, або як інші види баласту, галька та гравій, термічно оброблені або необроблені; макадам (дорожнє покриття) із шлаку, окалини або аналогічних промислових відходів, із вмістом або без вмісту матеріалів, зазначених на початку цієї товарної позиції; гудронований макадам, гранули, дрібняк і порошок з каменю товарної позиції 2515 або 2516, термічно оброблені або необроблені: галька, гравій, щебінь або подрібнене каміння, що, як правило, використовується як наповнювач для бетону чи баласт для мостіння шосейних доріг і залізничних колій, або як інші види баласту, галька та гравій, термічно оброблені або необроблені: галька, гравій, щебінь;

Група 25171080 – Галька, гравій, щебінь або подрібнене каміння, що, як правило, використовується як наповнювач для бетону чи баласт для мостіння шосейних доріг і залізничних колій, або як інші види баласту, галька та гравій, термічно оброблені або необроблені; макадам (дорожнє покриття) із шлаку, окалини або аналогічних промислових відходів, із вмістом або без вмісту матеріалів, зазначених на початку цієї товарної позиції; гудронований макадам, гранули, дрібняк і порошок з каменю товарної позиції 2515 або 2516, термічно оброблені або необроблені: галька, гравій, щебінь або подрібнене каміння, що, як правило, використовується як наповнювач для бетону чи баласт для мостіння шосейних доріг і залізничних колій, або як інші види баласту, галька та гравій, термічно оброблені або необроблені та інші;

Група 3402 – Поверхнево-активні органічні речовини (крім мила); поверхнево-активні препарати, засоби для прання, миття (включаючи допоміжні мийні засоби) та засоби для чищення із вмістом або без вмісту мила;

Група 4410 – Плити деревостружкові, плити з орієнтованою стружкою або аналогічні плити з деревини або з інших здерев'янілих матеріалів,

просочені або не просочені смолами або іншими органічними зв'язувальними речовинами;

Група 4805 – Інші папір та картон, некрейдовані, у рулонах або в аркушах, не піддані додатковому обробленню або оброблені;

Група 4814 – Шпалери та аналогічні настінні покриття; папір прозорий для вікон;

Група 8402 (за винятком 840211, 840212, 84021910, 84021990, 840220, 840290) – Котли парові або інші парогенеруючі котли (крім водяних котлів для центрального опалення, здатних також виробляти пар низького тиску); котли перегрітої води;

Група 8406 (за винятком 840690) – Турбіни на водяній парі та інші парові турбіни;

Група 841850 – Інші меблі (камери, шафи, вітрини, прилавки та аналогічні меблі) для зберігання та демонстрації з умонтованим холодильним або морозильним обладнанням;

Група 84289079 – Інші машини та пристрої для підіймання, переміщення, навантажування або розвантажування (ліфти, ескалатори, конвеєри, канатні дороги); інше обладнання: обладнання завантажувальне, спеціально призначене для використання у сільському господарстві;

Група 843230 – Сівалки, садильники та машини розсадосадильні;

Група 8434 – Установки і апарати доїльні та обладнання для обробки та переробки молока;

Група 843610 – Машини та механізми для приготування кормів для тварин;

Група 8437 – Машини для очищення, сортування або калібрування насіння, зерна чи сухих бобових культур; обладнання для борошномельної промисловості або інше обладнання для обробки зернових чи сухих бобових культур;

Група 84381010 – Обладнання для промислового приготування або виробництва харчових продуктів чи напоїв, не включене до інших

угруповань, крім обладнання для екстрагування або виробництва тваринних чи нелетких рослинних жирів або олій: обладнання для виробництва хлібобулочних виробів, макаронів, спагеті або подібних виробів: обладнання для виробництва хлібобулочних виробів;

Група 843830 – Обладнання для цукрового виробництва;

Група 847432 – Машини для змішування мінеральних речовин з бітумом;

Група 8501 – Двигуни та генератори електричні (крім електрогенераторних установок);

Група 8502 – Електрогенераторні установки та обертові електричні перетворювачі;

Група 854420 – Кабелі коаксіальні та інші коаксіальні провідники електричні;

Група 854460 (за винятком 85446090) – Інші провідники електричні для напруги більш як 1000 В;

Група 8701 – Трактори (за винятком тракторів товарної позиції 8709);

Група 871620 – Причепи та напівпричепи з самозавантаженням або саморозвантаженням, для використання у сільському господарстві;

Група 9619 – Гігієнічні прокладки (підкладки) і тампони, дитячі пелюшки і підгузки та аналогічні вироби з будь-якого матеріалу [104].

Виходячи з цього експорт / імпорт товарів з Російською Федерацією дещо скоротився, саме тому подання динаміки згаданого процесу ми вбачаємо доцільним у нашому дослідженні (рис. 3.8, дод. Ф).

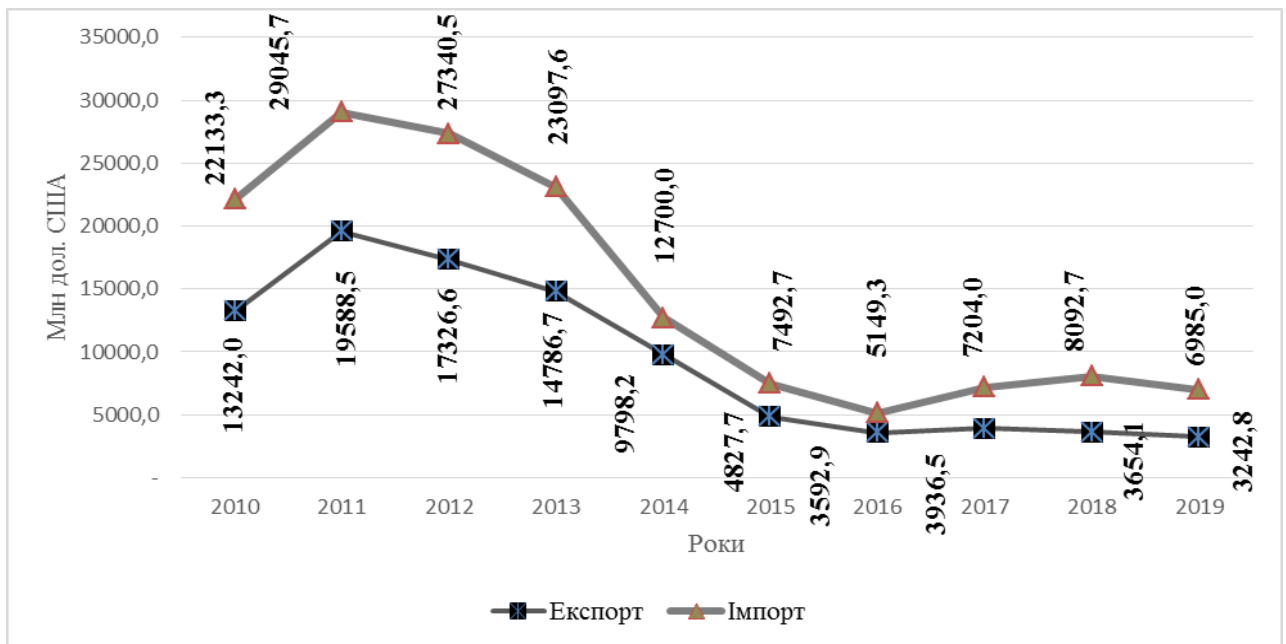

Рис. 3.8. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами з Російською Федерацією за 2010–2019 рр.

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

За результатами, представленими на рис. 3.8, видно, що після 2014 р. обсяги як експорту, так і імпорту товарів з Російської Федерації значно скоротилися. Так, у 2015 р. порівняно з 2014 р. обсяг експорту товарів до Російської Федерації знизився на 50,7 %, а обсяг імпорту – зменшився на 41,0 %.

У 2019 р. порівняно з попереднім періодом обсяги експорту товарів до Російської Федерації скоротилися на 11,3 % (411,3 млн дол. США), а обсяги імпорту товарів з Російською Федерацією, відповідно, також знизились на 13,7 % (1107,7 млн дол. США). Це пов'язано перш за все з агресивною політикою Російської Федерації на Сході України та торговельними заборонами в експорті та імпорті. Саме через це євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємними реаліями політичного життя суспільства, а європейські орієнтири набули практичного втілення в цілому ряді рішень і дій і Української держави, й офіційних органів ЄС.

27 червня 2014 р. була підписана економічна частина Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Угода про асоціацію Україна – ЄС включає положення про Глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі, що забезпечить

Україні умови для модернізації її торговельних відносин та для економічного розвитку шляхом відкриття ринків та поступової ліквідації митних тарифів і квот, всеохоплюючого процесу приведення законів, норм та правил у різних сферах, пов'язаних з торгівлею відповідно до європейського законодавства. Це створить умови для приведення ключових секторів економіки України у відповідність до стандартів ЄС [142].

Після підписання Угоди про Асоціацію обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Європейським Союзом почали зростати (рис. 3.9, дод. Ф).

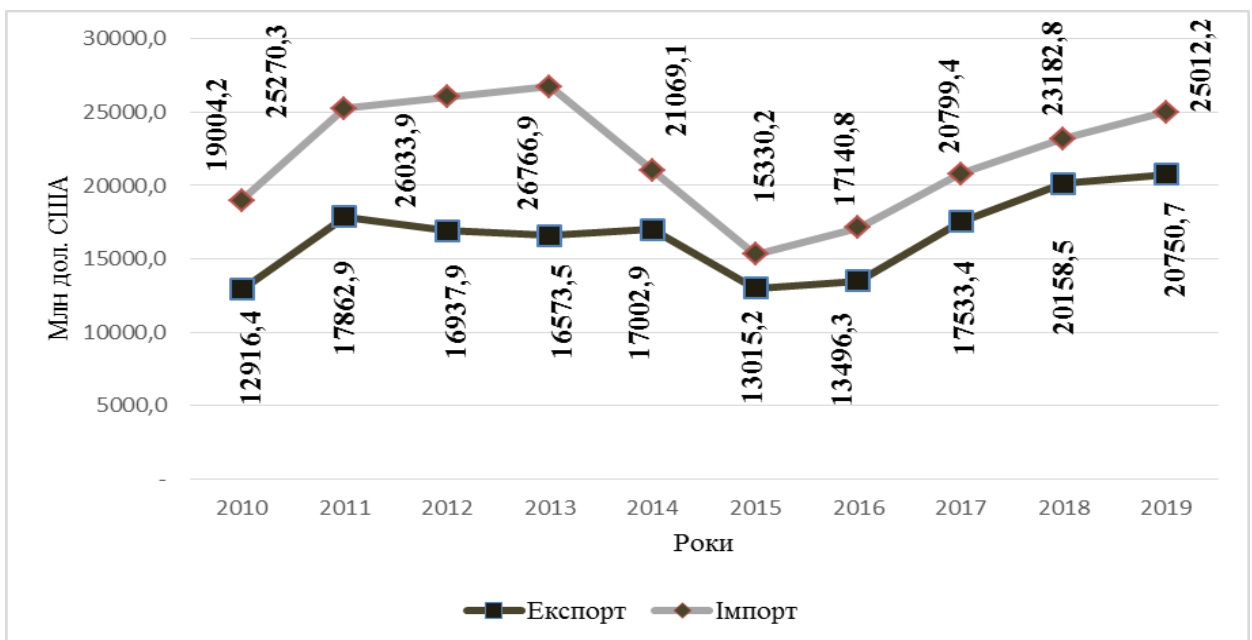

Рис. 3.9. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами з Європейським Союзом за 2010–2019 рр.

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату [22].

Виходячи з результатів, поданих на рис. 3.9, можна зробити висновки, що починаючи з 2016 р. обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною та країнами Євросоюзу зростають. У 2016 р. порівняно з 2015 р. обсяг експорту товарів від нашої держави до країн Євросоюзу зріс на 3,7 %, а обсяг імпорту – на 11,8 %.

Порівняно з 2018 р. у 2019 р. обсяг експорту товарів до країн ЄС підвищився на 2,9 % (592,2 млн дол. США), а обсяг імпорту товарів з країн – членів Європейського Союзу до України збільшився на 7,7 % (1829,4 млн дол. США). Це пов'язано з вибором Україною вектора євроінтеграції та початком виходу української продукції на європейський ринок.

Сьогодні для успішної інтеграції господарського комплексу України до європейського економічного простору необхідно, щоб вітчизняні підприємства виготовляли і виводили на ринок товари, які будуть конкурентоспроможними на ринках ЄС, тобто товари, які відповідають вимогам європейського ринку за технічними параметрами – якістю, безпекою та ціною. На шляху вирішення цих завдань перед Україною постають значні труднощі [6].

Для України торговельні відносини з Євросоюзом – це додатковий крок до входу в Євросоюзу і можливість відкрити для себе нові ринки. Так, Україні вільна торгівля дасть можливість:

- підвищити експорт продукції за рахунок виходу на новий ринок;
- конкурувати на рівних умовах з іншими країнами світу;
- розширити коло партнерів;
- залучити нові технологічні та інноваційні рішення з країн ЄС;
- зменшити нетарифні бар'єри у торгівлі сільськогосподарською продукцією;
- покращити доступ до якісної імпоротної техніки, насіння, засобів захисту рослин тощо;
- зберегти суверенітет у провадженні зовнішньоекономічної політики.

На наше переконання, перевагами для українських споживачів стануть широкий асортимент продукції та знижені ціни, зростання конкуренції між виробниками та продавцями, якісніша продукція на національному ринку, збільшена кількість робочих місць, вищі обсяги інвестиції в економіку України, підвищення рівня соціальної захищеності, соціального забезпечення, екологічних вимог.

До негативних наслідків і певних труднощів у створенні зони вільної торгівлі України з ЄС можна віднести адаптацію та зміни в актах законодавства, які потребують залучення коштів, витіснення малого і середнього бізнесу через конкуренцію, а також великі витрати як із держбюджету, так і з боку суб'єктів малого і середнього бізнесу на модернізацію виробництва [81].

Іншими словами, вступ України до ЄС має як низку переваг, так і певні недоліки. Проте вихід України на європейський ринок дозволить залучити нові інвестиції від іноземних інвесторів для підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Напрями інвестування з країн ЄС у промисловість України, засвідчують, з одного боку, що країна розглядається передусім як постачальник сировини, напівфабрикатів, продуктів із незначною частиною доданої вартості; а з другого боку, чітко прослідковується небажання створювати собі потенційних конкурентів у машинобудуванні, фармацевтичній промисловості, інших високотехнологічних сферах, де Україна розглядається як ринок збуту відповідних товарів.

Події сучасного етапу розвитку України сприяють її зовнішньоекономічній ізоляції, адже негативна політична ситуація стримує розвиток будь-яких інтеграційних спрямувань. Для того щоб виправити такий стан речей, необхідно скористатися новими можливостями України як асоційованого члена ЄС, здійснити оновлення стратегії у відносинах з цією організацією та її окремими державами. Враховуючи неоднозначність прогнозів щодо майбутнього розвитку ЄС, Україні доречно застосовувати принцип короткострокового стратегічного планування зовнішньої політики на європейському напрямі, звертаючи особливу увагу на розвиток усебічних відносин з сусідніми країнами [129].

В умовах нинішнього розвитку економіки України існує необхідність підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Для цього доцільним ми вбачаємо визначення умов та технології виробництва продукції в країнах партнерах України. Цілеспрямованість української торгівлі до європейського ринку

слід розглянути на прикладі імпорту природного газу, оскільки в цій сфері найбільше простежується зміни вектора торгівлі. Як відомо, газ є одним з найважливіших видів палива на глобальному тепловому та енергетичному ринку. Перевагами використання газу можна назвати низькі інвестиційні витрати, високий коефіцієнт корисної дії, компактні розміри теплогенеруючого обладнання. Так, наприклад, за даними British Petroleum, у 2016 р. 21,5 % усіх світових запасів газу вироблялося у США. Україна у цьому рейтингу посіла 33 місце (0,5 % усіх світових обсягів) [105].

В Україні газ добувають в 11 областях і на шельфі Азовського моря, при цьому 90 % добутого газу припадає на Харківщину і Полтавщину; менше всього газу видобувають у Донецькій обл. – 0,01 %. Динаміка імпорту газу до України за країнами світу подано на рис. 3.11 (для аналізу обрано країни, які займають частку понад 3 % у загальній структурі імпорту природного газу у 2019 р.).

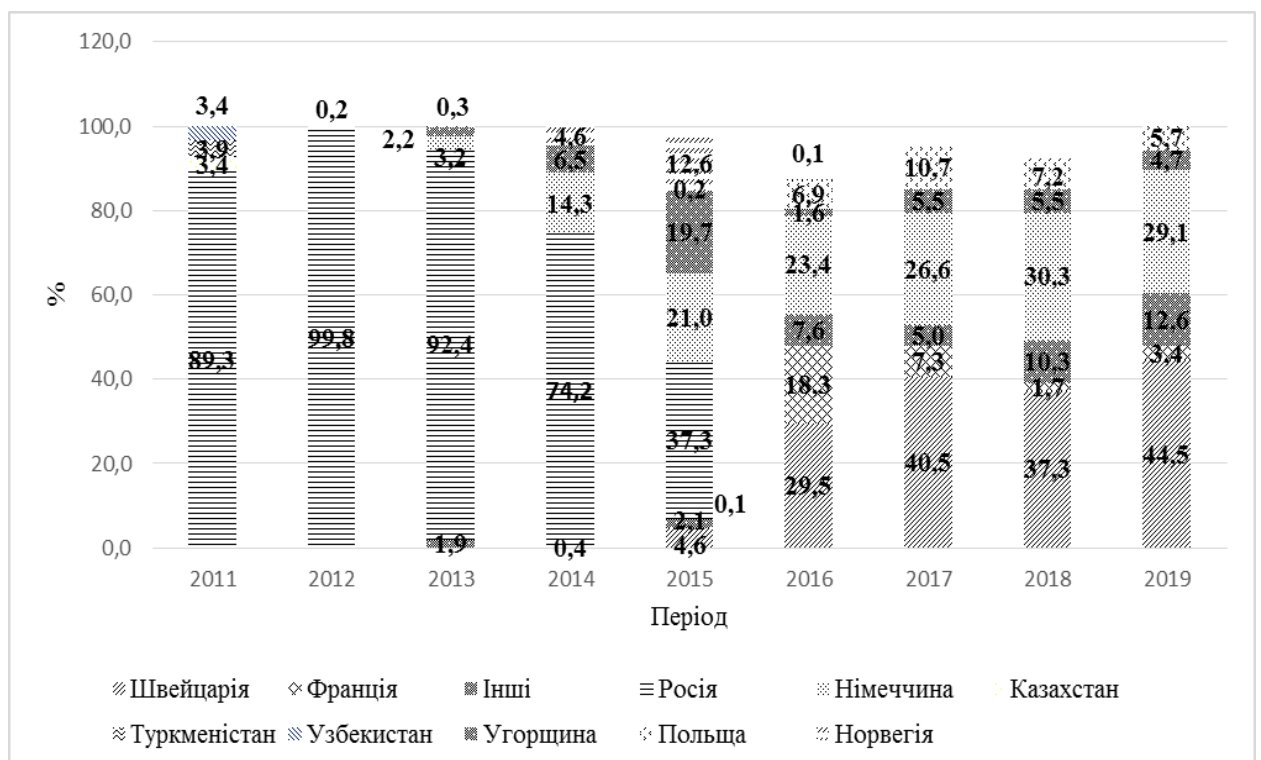

Рис. 3.10. Основні країни-імпортери газу до України за 2011–2019 рр., %

Джерело: власні розрахунки автора за даними [21].

З рис. 3.10 можна зробити висновки, що природний газ – стратегічна галузь добувної промисловості України та імпорту, оскільки без газу не буде тепла у будинках громадян і не працюватимуть промислові об'єкти.

Імпорт природного газу до 2015 р. в основному здійснювався з Російської Федерації: 89,3 % українського імпорту у 2011 р., 99,8 % у 2012 р., 92,4 % у 2013 р., 74,2 % у 2014 р. і 37,3 % у 2015 р. Після 2015 р. у зв'язку з політичною ситуацією, що склалася в стосунках Україна – РФ, не здійснювався імпорт природного газу з Російської Федерації.

Попри те, з 2015 р. поживалися торгівля газом природним з країнами ЄС, особливо з Німеччиною (44,5 % загального імпорту у 2019 р.) та Швейцарією (29,1 % загального обсягу імпортованого газу).

Загалом, у 2019 р. порівняно з 2018 р. обсяги імпорту природного газу до України зросли на 12,4 % (на 1295,8 млн м³).

Загальна динаміка середньої ціни імпортованого газу та її динаміка представлена у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Динаміка середньої ціни природного газу за 2012–2018 рр.,

дол./тис. м³

Країна	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	Середня ціна (дол./тис. м ³)	Середня ціна (дол./тис. м ³)	Середня ціна (дол./тис. м ³)	Середня ціна (дол./тис. м ³)	Середня ціна (дол./тис. м ³)	Середня ціна (дол./тис. м ³)	Середня ціна (дол./тис. м ³)	Середня ціна (дол./тис. м ³)
Усього	425,9	412,5	292,5	273,9	200,1	231,5	300,5	196,6
у тому числі								
Росія	426,0	413,5	272,7	273,1	–	–	–	–
Німеччина	416,8	389,7	350,6	271,9	199,2	228,6	295,3	195,7
Угорщина	–	408,0	356,6	270,1	185,6	232,9	318,6	187,7
Польща	–	408,9	–	215,9	196,1	229,7	299,6	188,7
Норвегія	–	–	337,4	287,1	200,9	–	–	–
Швейцарія	–	–	349,4	266,4	203,6	232,9	298,7	194,4
Франція	–	–	–	208,7	199,3	233,9	311,7	203,1

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

При цьому середня ціна на імпорт газу скоротилася майже вдвічі з 300,5 дол. / тис.м³ до 196,6 дол. / тис.м³ (на 34,6 %). Найвища ціна на природний газ (425,9 дол. / тис. м³) спостерігалася у 2012 р. (рис. 3.11).

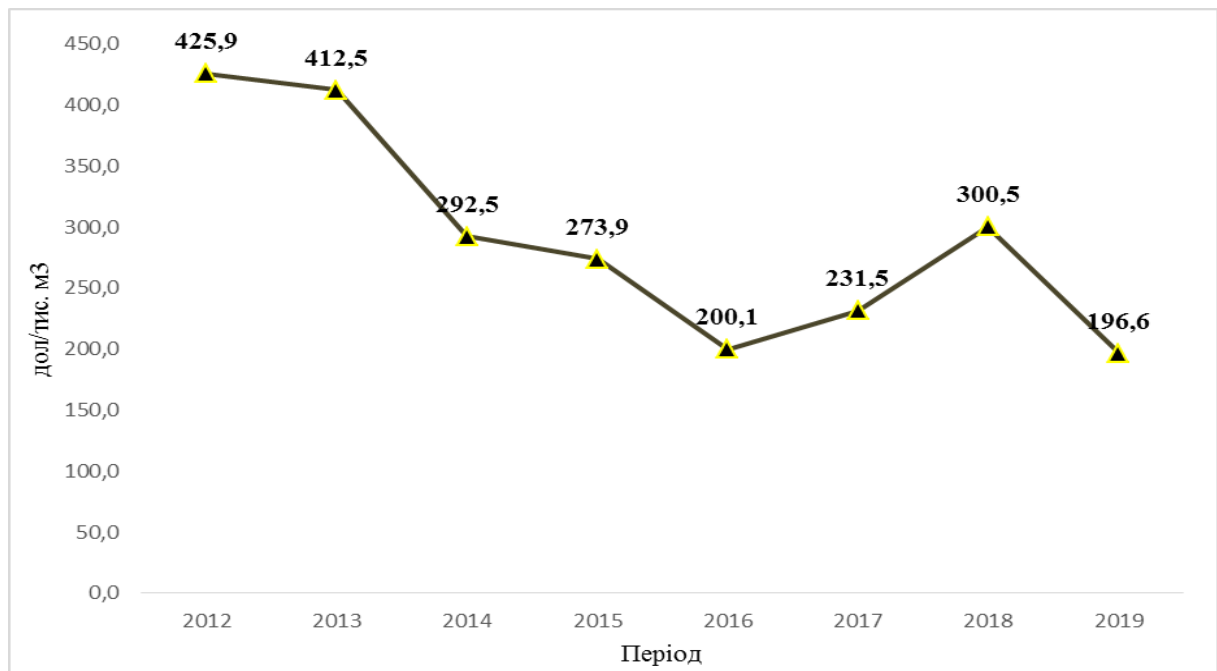

Рис. 3.11 Динаміка середньої ціни на імпорт природного газу за 2012–2019 рр., дол. / тис. м³

Джерело: власні розрахунки автора за даними [22].

Отже, Україна вже понад три роки (з 26 листопада 2015 р.) не імпортує природний газ за контрактом з «Газпром», закупаючи ресурс виключно на своєму західному кордоні [105].

Звідси робимо висновок, що торгівля з Російською Федерацією після 2015 р. невпинно скорочується, натомість прискорюється торгівля з країнами ЄС, зокрема і природним газом, як найбільшою стратегічною галуззю економіки країни, частка якої у 2019 р. становить 3,8 %.

Таким чином, можна зробити висновки, що найкращою перспективою для України на сьогодні є налагодження більш тісних зв'язків із країнами – партнерами членами ЄС для подальшого виходу на ринок Євросоюзу як повноправного партнера. Проте для цього вітчизняна продукція повинна бути більш високотехнологічною і конкурентоспроможною. Виробництво продукції за старими стандартами і на зношених інвентарях не робить українським товарам честі на міжнародних ринках. Для вирішення цього питання важливим ми вбачаємо прийняття на законодавчому рівні нових стандартів виробництва продукції та залучення інвестицій для оновлення технологій виробництва. На нашу думку, лише після покращення якості продукції та оснащеності

виробництва можна буде говорити про подальшу тісну торговельну співпрацю з іншими країнами на європейському ринку. Поки що ж, можемо констатувати, що Україна виступає здебільшого як постачальник сировини та напівфабрикатів для подальшої їх переробки в Європі.

Отже, узагальнюючи, можна стверджувати, що хоча обсяги імпорту газу у 2019 р. порівняно з попереднім періодом зросли, його середня ціна скоротилася майже вдвічі, що можна пояснити продажем газу від країн ЄС за нижчими цінами. Основними країнами, з яких Україна ввозить газ, є країни Європи: Швейцарія – 44,5 % загального обсягу імпорту природного газу до України та Німеччини – 29,1 %.

Таким чином, можна з впевненістю сказати, що у 2019 р. Україна переорієнтувалася на європейський ринок продукції, що можна вважати вагомим кроком на шляху до посилення відносин України до ЄС.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі, досліджуючи перспективи розвитку зовнішньої торгівлі товарами та шляхи вдосконалення торговельних механізмів обміну ресурсами, із застосуванням методу дзеркальної статистики для зіставлення даних зовнішньої торгівлі товарами між Україною та іншими країнами світу, в аспекті коригування даних з зовнішньої торгівлі товарами з урахуванням сезонної складової, визначаючи основні напрями удосконалення процесу зовнішньої торгівлі, доходимо таких висновків.

1. Доведено, що одним із методів вивчення узгодженості даних статистики зовнішньої торгівлі є метод дзеркальної статистики. Відповідно до методологічних положень існують різні причини розходжень в обліку товарів. Показано, що неспівставність статистичних даних викликана, зокрема, відмінностями у сфері охоплення, застосуванням різних методик статистичного обліку окремих товарів.

2. З'ясовано, що основними споживачами вітчизняної продукції у 2019 р. була Польща (6,6 %), Російська Федерація (6,5 %), найменше продукції експортувалося до Індії – 3,3 % загального обсягу імпорту України. Підтверджено, що основними постачальниками продукції до України є РФ (58,0 %), в основному це природний газ, і США (5,4 %); найменше товарів імпортується з Італії (3,4 %).

3. Проведено зіставлення даних з основними країнами, у зв'язку зі зміною пріоритетів України за розрахунками децильних коефіцієнтів диференціації розходжень за кожним з п'яти основних партнерів за десять років. Зроблено узагальнення, що розходження в частині експорту України та імпорту країни-партнера найбільше скорочувалися у торгівлі з Російською Федерацією – в середньому в 2,79 раза за десять років, натомість найбільше зростання розходжень спостерігається в імпорті товарів з Польщею – в середньому у 7,3 раза за рік.

За результатами розрахунку децильних коефіцієнтів можна сказати, що що в імпорті товарів до України найбільше за десятиріччя скорочувалися обсяги розходжень з експортом Китаю – в 4,79 раз за рік та зростали, відповідно в торгівлі з Польщею – в 1,48 разів за десятиріччя.

Вказані розходження в основному є природними, тобто їх можна уникнути шляхом приведення до відповідності за договором з країнами-партнерами методології урахування товарів та кодифікації таких товарів.

4. Доведено за результатами проведених розрахунків, що з країн ЄС Україна отримує товарів на 13,1 % більше, ніж офіційний експорт ЄС. Офіційно зареєстрований експорт України відрізняється від отриманого ЄС на 14,8 %. Польща експортує до України на 7,6 % більше, ніж офіційний експорт Польщі. Загальний експорт України відрізняється від імпорту Польщі на 27,9 %. Загальні розходження між експортом Словаччини та імпортом України становлять 16,5 %. Натомість український експорт до Словаччини на 31,6 % більше, ніж імпорт товарів. Щодо даних взаємної торгівлі між Україною та Угорщиною, а точніше, експорту Угорщини і, відповідно, імпорту України, Угорщина надсилає до України на 45,9 %

більше товарів, ніж ми отримуємо. Український експорт товарів до Угорщини на 9,6 % більше, ніж це зафіксовано в статистичних органах Угорщини.

5. Показано, що сезонне коригування полегшує порівняння даних у часі та інтерпретування напрямі розвитку і дозволяє порівняти часові ряди з різними сезонними характеристиками, одержаними від різних галузей або країн, а також порівнювати квартальні та місячні дані. Для сезонного коригування даних із зовнішньої торгівлі, вхідною інформацією є статистичні дані щодо експорту / імпорту товарів у вартісному вираженні на рівні 2-х знаків УКТЗЕД за шість років. Протягом досліджуваного періоду сезонно скориговані та фактичні дані не збігались, у деяких місяцях навіть помічається різниця. У 2019 р. розходження даних незначне, а індекс сезонності становить 1. У помісячному розрізі у відхиленні між фактичними та сезонно скоригованими даними спостерігається несуттєва різниця у даних з загальними обсягами імпорту.

6. Узагальнено, що у 2019 р. експорт товарів становив 50,1 млрд дол. США і порівняно з 2018 р. зріс на 5,7 %, імпорт товарів становив 60,8 млрд дол. США і зріс порівняно з попереднім періодом на 6,3 %. У 2019 р. порівняно з 2018 р. обсяг експорту товарів до країн ЄС зріс на 2,9 %, а обсяг імпорту товарів до України – на 7,7 %.

7. Доведено, на сьогодні найкращою перспективою для України є налагодження тісніших зв'язків із країнами – партнерами членами ЄС, для подальшого виходу на ринок ЄС як повноправного партнера. Проте для цього вітчизняна продукція повинна бути більш високотехнологічною та конкурентоспроможною.

Основні публікації автора за темою розділу: [151, 152, 153, 163].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється в удосконаленні концептуальних положень та інструментарію статистичного аналізу рівня збалансованості зовнішньої торгівлі України та розробленні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності його застосування на практиці. У роботі узагальнено та розвинуто основні теоретико-методологічні засади статистичного аналізу збалансованості зовнішньої торгівлі, а також розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності їх використання.

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі висновки.

1. На основі всебічного вивчення літературних джерел, аналізу понятійно-термінологічного апарату, опрацювання сучасних методологічних підходів, іноземного та вітчизняного досвіду вдосконалено економічну сутність понять, що формують основу статистики зовнішньої торгівлі, зокрема поглиблено формулювання терміна «зовнішня торгівля», яке, на думку автора, доцільно розглядати у поєднанні кількісних та якісних характеристик. Такий підхід дозволив сформулювати більш досконале тлумачення поняття «зовнішня торгівля», яке в певних нюансах відрізняється від визначень в існуючих літературних джерелах.

Уточнено формулювання поняття «ефективність зовнішньої торгівлі», яке в удосконаленому вигляді, на відміну від наявного розуміння, дозволяє більш ретельно обґрунтувати, що вирішення завдання підвищення рівня збалансування зовнішньої торгівлі належить до компетенції Держстату і Держмитслужби.

2. За результатами систематизації теоретичних концепцій та останніх напрацювань статистичної науки окреслено проблеми зовнішньої торгівлі, які потребують розв'язання з метою запобігання негативним процесам, що

мають місце у зовнішній торгівлі. Не останнє місце у сучасних реаліях належить проблемі взаємодії між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, митними і статистичними органами України. Така взаємодія сприятиме підвищенню точності отриманої інформації та якості подальшого аналізу, оскільки на сьогодні у Держстату в частині зовнішньої торгівлі відсутній прямий контакт із підприємствами-експортерами та підприємствами-імпортерами продукції, що ускладнює уточнення розходжень чи виправлення помилок у даних митної служби.

3. На підставі аналізу, систематизування та узагальнення наявних у літературі наукових поглядів у роботі удосконалено класифікацію чинників, які впливають на зовнішньоекономічну діяльність. Так, до системи внутрішніх чинників, крім обсягів зовнішньоекономічної діяльності, витрат, складності продукції, досвіду та контролю, пропонується ввести чинник внутрішньої організації роботи митної служби. Доведено, що це безпосередньо впливає на точність і правильність дій компетентних органів при проходженні товарами митного контролю, а у разі переведення роботи митної служби в автоматизований режим сприятиме пришвидшенню процедури оформлення товарів і митного контролю.

4. Проаналізовано зміну обсягів зовнішньоторговельного балансу з використанням коефіцієнта випередження інтенсивності зміни обсягів експорту щодо обсягів імпорту, яким було доповнено існуючу систему показників. Цей показник зазвичай не застосовується у практичній роботі Держстату, водночас відіграє не останню роль в умовах імпортозалежної економіки країни.

5. З метою оновлення концептуальних положень міжнародної статистики й ураховуючи сучасні виклики і труднощі у зовнішній торгівлі, визначено фактори, які справляють безпосередній вплив на процес зовнішньоекономічної діяльності.

Завдяки регресійному аналізу за товарною структурою окремо за експортом і за імпортом виявлено таке: 1) на обсяги експорту зернових культур впливають урожайність та обсяги запасів на кінець року; 2) на обсяги експорту руд, шлаку і золи – середня ціна експорту й обсяги добування; 3) на обсяги експорту чорних металів чинять вплив середня ціна експорту й обсяг капітальних інвестицій, внесених як вітчизняними, так і іноземними інвесторами у розвиток металургійної промисловості України.

Водночас на обсяги імпорту мінеральних палив насамперед впливають середня ціна імпорту й обсяги перевезень вантажів трубопровідним транспортом; на обсяги імпорту механічних машин – офіційний обмінний курс гривні до долара США та обсяг реалізованої продукції; на обсяг імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного, – середня ціна імпорту одиниці продукції та офіційний обмінний курс гривні до долара США.

6. Статистичний аналіз рівня збалансованості зовнішньої торгівлі України демонструє, що протягом 2014–2019 рр. економіка країни характеризувалася незбалансованістю зовнішньої торгівлі товарами. На основі коефіцієнта концентрації (Герфіндаля – Гіршмана) визначено концентрацію торгівлі певними групами товарів на ринку. Доведено, що структура експорту та імпорту в цілому різноманітна. Ці дані важливі для прийняття рішень щодо виведення на ринок нових товарів залежно від попиту на них на зовнішньому ринку, який встановлюється шляхом проведення регулярного моніторингу і відстеження ринків основних партнерів.

7. Зіставлення даних між Україною та країнами-партнерами з використанням децильних коефіцієнтів за методом дзеркальної статистики показує, що найбільші розбіжності у даних щодо обсягів експорту/імпорту товарів між країнами пов'язані з різницею в методології, помилками під час заповнення митних декларацій, неточним встановленням країни походження і призначення товару на митниці й неврахуванням офіційною статистикою тіньового сектору економіки.

Сезонне коригування даних зі статистики зовнішньої торгівлі товарами показує, що індекс сезонності у цілому за досліджуваний період близький до 1, а у помісячному розрізі, з урахуванням календарного ефекту, спостерігаються незначні відхилення між фактичними і сезонно скоригованими значеннями експорту та імпорту товарів.

8. З метою пришвидшення проходження товарами митного контролю та уникнення помилок при заповненні митних декларацій, а також для послаблення впливу корупційної складової слід провести цифровізацію діяльності митних органів і створити єдину базу даних Держмитслужби. Це дасть змогу значно прискорити митні процедури оформлення товарів, оскільки для перевірки товару шляхом сканування штрих-коду через єдину базу митних декларацій можна було б одразу перевірити усі графи митних декларацій і зчитати інформацію про те, чи не накладені на підприємство штрафні санкції. Також це сприятиме підвищенню прозорості діяльності митних органів.

9. Удосконалена система інтеграційних заходів, реалізація яких шляхом проведення ефективної зовнішньої політики та пришвидшення процедури підписання угод про обмін товарами між країнами сприятиме активнішому виходу України як повноправного партнера на нові ринки збуту продукції, що у результаті дозволить підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності країни, збільшити надходження до державного бюджету і посилити конкурентоспроможність вітчизняних товарів на міжнародних ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аловердин Л.М., Романенко О.В. Сучасні реалії та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України з іншими країнами світу. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. С. 1–10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4-2019/55.pdf>
2. База даних ООН з зовнішньоторговельних операцій країн світу. URL: <https://comtrade.un.org/>
3. Балега А.В., Курило М.М. Особливості фінансування та організації геологічного вивчення вітчизняних залізородних родовищ. *Мінеральні ресурси України*. 2019. Вип. 2. С. 34–39. URL: <http://mruggeo.ukrdgri.gov.ua/index.php/mru/article/view/181/150>
4. Балежентіс А., Яценко О. Асиметрії торговельної інтеграції України та ЄС. *Міжнародна економічна політика*. 2018. № 1. С. 32–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2018_1_4
5. Березовенко С.М. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: навч. посібник. За заг. ред. А. І. Кредісова. Ч. 2. Київ: ВІРА-Р, 2002. 552 с.
6. Богацька Н.М. Аналіз розвитку зовнішньоторговельної діяльності України та можливості її покращення. URL: <http://global-national.in.ua/archive-/18-2017/7.pdf>
7. Бойко Д.І. Зовнішня торгівля між Україною та ЄС. *Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2018. Вип. № 2 (10). С. 59–62. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/13936/1/%D0%91%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%BE%20%D0%94.%D0%86.%28%D1%81.5962%29%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf>
8. Брензович К.С. Регіональний вимір зовнішньої торгівлі послугами України. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>

9. Вдовин М.Л., Хромова М.Ю. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС. URL: <http://global-national.in.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r/985-vdovin-m-l-khromova-m-yu-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-zovnishnotorgivelnikh-vidnosin-ukrajini-z-krajnami-es>

10. Вибір торговельної політики України: плюси та мінуси різних опцій регіональної інтеграції. Аналітичний звіт. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2011/2011_09/Regional_integration_2011_ukr.pdf

11. Вишинська Т.Л., Генералов О.В., Севрук І.М. Сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами в Україні. URL: <http://journals.uran.ua/sciencerise/article/view/39537>

12. Внешнеторговые сделки. Сост. И. С. Гринько. Сумы: Фирма «Реал», 1994. 464 с.

13. Воробьева Е.А. Анализ влияния макроэкономических дисбалансов на тенденции мировой торговли. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 3. С. 37 – 42. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ape_2012_3_6.pdf.

14. Герасименко С.С., Чуприна О.А., Чуприна О.О. Україна у сучасному світі: порівняльна багатомірна оцінка. *Статистика України*. 2010. № 4 (51). С. 31–36. URL: [http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/794/1/31-36_4'2010\(51\)_Gerasimenko.pdf](http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/794/1/31-36_4'2010(51)_Gerasimenko.pdf)

15. Гладкий О.В. Зовнішньоекономічні зв'язки регіонів України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн-світу: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (23 жовтня 2013 р., м. Луцьк)*. URL: <https://integrationconference2011.wordpress.com/2013/10/09/%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%B2%>

D1%8F%D0%B7%D0%BA%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD/

16. Голюков А.П., Довгаль О.А. Міжнародні економічні відносини: підручник. Харків: ХНУ, 2014. 602 с. URL: <http://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/d1e84517cfd25b5ad61025384ff017.pdf>

17. Головач А.В., Захожай В.Б., Манцуrow І.Г., Головач Н.А. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика з використанням аналітичних можливостей програмного середовища Microsoft Excel: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2006. 328 с.

18. Гончар І.А., Бабірад-Лазунін В.О. Характер формування зовнішньої торгівлі України: статистична оцінка. *Статистика України*. 2013. № 2. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1113/1/16-20_2%272013%2861%29_Gonchar_Babirad-Lazunin.pdf

19. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. Київ: Київ, 2004. 384 с.

20. Далик В. П. Зовнішня торгівля України: реалії та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород: ВД «Гельветика», 2016. Вип. 7. Ч. 1. С. 110–113. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.

21. Дахно І.І. Міжнародна торгівля: навч. посібник. Київ: МАУП, 2003. 296 с.

22. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

23. Дзюбановська Н.В. Щодо питання вимірювання міжнародної торгівлі країн: основні методи і прийоми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 22. С. 204-206. URL: <http://dSPACE.tneu.edu.ua/bitstream/316497/24635/1/%d0%a9%d0%be%d0%b4%d0%be%20%d0%bf%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%b2%d0%b8%d0%bc%d1%96%d1%80%d1%8e%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%bc%d1%96%d0%b6%d0%bd%d0%b0%d1%80%d0%be>

%d0%b4%d0%bd%d0%be%d1%97%20%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b3%d1%96%d0%b2%d0%bb%d1%96%20%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd.pdf. Серія: «Економіка і менеджмент».

24. Дідковська Б. Стан та перспективи України на товарних ринках ЄС. *Формування ринкових відносин в Україні*. Київ: НДЕІ, 2006. Вип. 12(67). С. 21-25. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvuumevcg_2016_10\(1\)_21.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvuumevcg_2016_10(1)_21.pdf)

25. Дідковська В.Б. Зовнішня торгівля товарами України з країнами Західної Європи. *Бізнес-Інформ*. 2013. № 4. С. 62–67. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2013_4_11.pdf

26. Длугопольський О.В., Жуковська А.Ю. Державно-приватні партнерства: зарубіжний досвід і уроки для України. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. №3. С. 43–49. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2012_3_7.pdf

27. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою: Постанова Верховної Ради України від 01.07.1992 №2527-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_004#Text

28. Дугінець Г.В., Тронько В.В. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ЗВТ+) між Україною та ЄС: реалії і перспективи. *Економічний часопис XXI*. 2015. № 155. С. 10–13. URL: <http://soskin.info/-userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S1550002%2802%29010.pdf>

29. Дунаєва Т.А., Черномордов А.В. Виділення динамічних сезонних циклів на основі варіаційних принципів. URL: http://knutd.edu.ua/-publications/pdf/Visnyk/2012-5/178_184.pdf

30. Дьяченко О.В. Теоретико-методичні підходи здійснення зіставлення даних у статистиці зовнішньої торгівлі товарами: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.10. ДАСОА. Київ, 2008. 21 с. URL: <http://194.44.12.92-:8080/jspui/bitstream/123456789/1624/1/%D0%94%D1%8C%D1%8F%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.PDF>

31. Дьяченко О.В. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності України у 2004 році. *Науковий вісник ДАСОА*. 2005. №1. С. 39–45. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD &P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2008/08dovztt.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2008/08dovztt.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1)

32. Дьяченко О.В. Теоретико-методичні підходи здійснення зіставлення даних у статистиці зовнішньої торгівлі товарами: дис. канд. екон. наук: 08.00.10; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. Київ, 2008. 211 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2008/08dovztt.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1

33. Дячек В.В. Зовнішня торгівля товарами підприємств України: статистичний огляд та можливі шляхи розвитку. *Бізнес-Інформ*. 2012. № 1. С. 11-19. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-1_0-pages-11_19.pdf

34. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. В. М. Геєць, В. П. Александрова, Т. І. Артёмова та ін. Ін-т екон. прогнозування НАН України. Київ: Фенікс, 2003. 1008 с.

35. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 1. Редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: ВД «Академія», 2000. 864 с. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/1326-ekonomichna-efektivnist-zovnishnoji-torgivli.html>

36. Економічна статистика: навч. посібник. Р. М. Моторин та ін. Ред. Р. М. Моторин. Київ: КНЕУ, 2005. 362 с.

37. Єлейко В. Економетричний аналіз зовнішньої торгівлі послугами України. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/157_35-39.pdf

38. Єлісеєва О. К., Бабак К. О. Аналіз ефективності експортно-імпортних операцій на прикладі підприємств. *Вісник Хмельницького*

національного університету. Серія: Економічні науки, 2019, №4 (1), с. 208 – 212. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/43-14.pdf>

39. Єлісеєнко О.В., Скобелева Г.С. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 4. С. 9–12. URL: <http://old.bumib.edu.ua/ru/visnyk/4282014/svitove-gospodarstvo-i-mizhnarodni-ekonomichni-vidnosini-0>

40. Єрін Д.Л. Статистичні індикатори збалансованості зовнішньої торгівлі. *Проблеми статистики*: зб. наук. пр. Вип. 4. Київ: НДІ статистики 2003. С. 194–200.

41. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посібник. Київ: КНЕУ. 2001. 170 с.

42. Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л. Методологія наукових досліджень: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 212 с.

43. Єріна А.М., Мазуренко О.К., Пальян З.О. Економічна статистика: Практикум. Київ: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2002. 232 с.

44. Єріна А.М., Пальян З.О. Статистика: підручник. Київ: КНЕУ, 2010. 351 с.

45. Єріна І. В. Збалансованість і конкурентність зовнішньої торгівлі України послугами: статистичний аспект. *Ефективна економіка*. 2015. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4211>

46. Жиленкова І.М. Зовнішня торгівля України кінця XIX – початку XX ст. та інтереси промислово-аграрного капіталу в оцінках істориків 1917 – 1927 рр. *Український селянин*. 2015. Вип. 15. С. 9-12. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Zhylenkova_Iryna/Zovnishnia_torhivlia_Ukrainy_kint_sia_KhIKh__pochatku_KhKh_st_teoretyko-metodolohichni_pryntsypu_dosl.pdf

47. Задоя А.О. Зовнішня торгівля України: сучасні масштаби, структура і тенденції. *Академічний огляд*. 2016. № 2. С. 110-117. URL: <http://acadrev.duan.edu.ua/images/stories/files/2016-2/15.pdf>

48. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Звіт КМУ. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/55-GOEEI/%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA.pdf>

49. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон: монографія. Ю. Г. Козак, Н. В. Притула, О. А. Єрмакова та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 240 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5239/1/%d0%97%d0%be%d0%b2%d0%bd%d1%96%d1%88%d0%bd%d1%8c%d0%be%d0%b5%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%bc%d1%96%d1%87%d0%bd%d0%b0%20%d0%.pdf>

50. Зовнішня торгівля України: статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2014. 104 с.

51. Зубрицький А.І. Експортний потенціал України у контексті порівняльних переваг. *Економіка і прогнозування*. 2015. №1. С. 140-154. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_15_1_140_uk.pdf

52. Іляш О.І., Дорошкевич Д.В., Даценко Ю.В. Зміна експортно-імпортних потоків України у міжнародній торгівлі внаслідок російської окупації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 8. С. 11–18. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2019/4.pdf

53. Інструкція щодо порядку складання звіту за формою № 5-зез «Звіт про експорт (імпорт) товарів, що не проходять митного декларування». URL: <http://www.profiwins.com.ua/uk/forms-and-blanks/statistic/339.html>

54. Інструкція щодо порядку складання звіту за формою № 14-зез «Звіт про придбання (продаж) товарів для забезпечення життєдіяльності транспортних засобів, потреб пасажирів та членів екіпажу». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1035-04>

55. Калюжна Н. Зовнішня торгівля України: методологія дослідження. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 1. С. 16-31. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2017/01\(90\)/ZT_01_2017_st_02.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2017/01(90)/ZT_01_2017_st_02.pdf)

56. Карімов Г.І., Муравйова О.О. Про оцінку прогнозової моделі на основі ліній тренду. URL: http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Economics/70435.doc.htm.

57. Карімов І.К. Інформаційно-обчислювальні системи в економіці: навч. посібник. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2009. 250 с.

58. Карп'як М.О., Попадинець Н.М. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України в умовах російської агресії: структурні особливості. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 51-58. URL: http://re.gov.ua/re201601/re-201601_051_KarpyakMO,PopadynetsNM.pdf

59. Качан Є.П. Регіональна економіка: підручник для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ. Київ, 2011. 670 с.

60. Классификация основных продуктов (CPC). Серия М № 77. Версия 1.1 Статистический отдел ООН. Нью-Йорк, 2005. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_77ver1_1r.pdf

61. Классификация по широким экономическим категориям. Серия М. № 53. Rev.4. Статистический отдел ООН. Нью-Йорк, 2002. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_53rev4r.pdf

62. Колосова Ю.В. Оптимізація структури зовнішньої торгівлі, як основа підвищення добробуту держави. *Управління підприємствами: проблеми і шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Т. 1. Донецьк: ДонДУЕТ, 2003. С. 184-187.

63. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (укр/рос). Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003

64. Кондратюк О.І. Кон'юнктура ринку зерна в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 3 (129). С. 95–100. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ape_2012_3_12.pdf.

65. Кондратюк О.І. Експорт продукція як показник її конкурентоспроможності. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького*. 2013. Т. 15. № 3(57). С. 230–237. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvlnu_2013_15_3\(4\)__40.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvlnu_2013_15_3(4)__40.pdf)
66. Конкурентоспроможність української економіки. Наукова доповідь. Б. Є. Кваснюк, С. І. Кіреєв, О. Ю. Болховітінова та ін. Б. Є. Кваснюк (ред.). НАН України. Ін-т економічного прогнозування. Київ, 2006. 96 с.
67. Корепанов О. С. Статистичний аналіз тенденцій зовнішньоекономічної діяльності України: сектор ІКТ. *Соціальна економіка*. Харків, 2018. № 1, Випуск 55. С. 18–26. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socoeconom/article/view/11681/11081>
68. Корж М.В., Жуков С.А. Глобалізація та інтернаціоналізація як умови трансформації маркетингового управління підприємством. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 3. С. 64–71. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ape_2012_3_9.pdf
69. Краснодєд Т.Л. Аналіз експортно-імпортних операцій України на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. Ч. 2. С. 32-35. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/22_2_2018ua/10.pdf
70. Кулицький С. Сучасний стан української зовнішньої торгівлі. URL: <https://www.qdpro.com.ua/news/suchasniy-stan-ukrayinskoyi-zovnishnoyi-torgivli>
71. Курс лекцій з дисципліни «Статистика». Ч. 1. Теорія статистики. В. П. Сторожук, О. В. Кустовська, Є. І. Ткач, І. М. Шост та ін.; за ред. Є. І. Ткача. Тернопіль: Економічна думка, 2006. 224 с.
72. Лапшин В., Кузніченко В. Зовнішньоторговельна діяльність регіонів України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 2. С. 54–64. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN

=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=uazt_2016_2_7

73. Литвиненко Н.П. Основні тенденції та динаміка розвитку торгово-економічних зв'язків України з ЄС, США та Японією. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. № 126. Ч. I. С. 117–125. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/view/2697/2401>

74. Лібанова Е.М. Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки. 2008. С. 38–39. URL: https://www.idss.org.ua/monografii/2008_bidnist_naselennya.pdf

75. Лісабонський договір. Консолідована версія. URL: <https://minjust.gov.ua/file/23491>

76. Ляшко І.І., Єременко О.М. Тенденції розвитку та механізми регулювання міжнародної торгівлі послугами в умовах глобалізації. *Менеджер*. 2016. № 4. С. 47–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_4_9

77. Мазаракі А.А., Мельник Т.М., Іксарова Н.О. Зовнішня торгівля України: XXI століття: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 600 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjExMzA=/71b98caa3e46dab7dd15e73-1093dbd4d.pdf>

78. Мазаракі А.А., Мельник Т.М. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі: монографія. Київ: КНТЕУ, 2010. 470 с.

79. Мазур М.В., Сіренко К.В. Статистичний аналіз концентрації експорту та внутрішньогалузевої торгівлі в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 8. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/8_2018/36.pdf

80. Мазур М.В. Оцінка збалансованості зовнішньої торгівлі за видами економічної діяльності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 18. С. 28-30. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2009/9.pdf

81. Макогон Ю.В. Зовнішньоекономічні зв'язки України і залучення інвестицій. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3 (8). С. 208–218.

82. Макогон Ю.В., Жарнікова А.І. Міжнародна торговельна політика України в умовах глобалізації та військово-політичного протистояння на сході країни. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. № 14. URL: http://91.250.23.215:8080/jspui/bitstream/123456789/454/1/mizhnar_torg_polityka.pdf;

83. Манаєнко І.М., Путіліна Д.О. Тенденції торговельно-економічної співпраці України та ЄС. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/8_2017/04.pdf

84. Манцуров І.Г. Статистика економічного зростання та конкурентоспроможності країни: монографія. Київ: КНЕУ, 2006. 392 с.

85. Манцуров І.Г. Статистичний аналіз рівня збалансованості зовнішньої торгівлі України. *Вісник ЖДТУ*. 2005. № 3 (33). С. 311–317. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/download/114179/109450>

86. Мармоза А.Т. Теорія статистики: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 592 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%A2/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%81%D180%D0%BC%D0%BE%D0%B7%D0%B0%20%D0%90.%D0%A2.pdf>

87. Матросова Л.М., Пруднікова Л.О. Аналіз методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 3. С. 69–722. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/-cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecvd_2008_3_12.pdf

88. Медвідь Ю.О. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання методом дзеркальної статистики. *Глобальна та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. № 8. С. 1210–1212. URL: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/254.pdf>

89. Международная стандартная торговая классификация. Серия М. № 34/Rev. 4. Статистический отдел ООН. Нью-Йорк, 2008. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4r.pdf

90. Мельник Т.М., Вишинська Т.Л. Іллегалізація сфери зовнішньої торгівлі товарами в Україні. *Економічний часопис XXI ст.* 2014. № 7-8(1). С. 44–47. URL: http://soskin.info/userfiles/file/2014/7-8_2014/7-8_1/Melnyk%20Vyshynska.pdf

91. Методика сезонного коригування вартості експорту-імпорту товарів від 15.12.2016. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polometod.htm

92. Методологічні основи розробки платіжного балансу та зовнішнього боргу України. Платіжний баланс і зовнішній борг України за 2009 р. Київ: НБУ, 2010. С. 89–90. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/-publish/article?art_id=123529

93. Методологічні положення зі статистики зовнішньої торгівлі послугами, затверджені наказом Держстату від 08.02.2013 №43 із змінами, затвердженими наказами Держстату від 07.03.2014 №58 та від 31.12.2014 № 419. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2014/p_419.zip

94. Методологічні положення розрахунку індексів середніх цін, фізичного обсягу та умов торгівлі у зовнішній торгівлі товарами, затв. наказом Держкомстат від 09.12.2005 № 419. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/zed/zed_01.pdf

95. Методологічні положення статистики зовнішньої торгівлі України товарами. URL: http://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_metod.htm

96. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

97. Михайлов В.С., Дьяченко О.В. Методологічне забезпечення статистики зовнішньої торгівлі. Київ: ДАСОА, 2007. 106 с.

98. Михайлов В.С., Прилипко Ю.І., Шепель К.І. Сезонні коливання та календарні ефекти: окремі проблеми теорії і практики статистичного оцінювання. *Статистика України.* 2012. № 4(59). С. 21–26. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1079/1/2126_4%272012%2859%29_Mikhailov.pdf

99. Місяць Т.В. Торгівля України та ЄС під час і після світової кризи. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 3. С. 49-60.

100. Моделі та методи соціально-економічного прогнозування: підручник для студ. вищ. навч. закл. В. М. Гаєць. Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. Харківський національний екон. ун-т. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2005. 396 с.

101. Момотюк Л.Є. Дослідження обсягів та вартості глобального та українського ринків злиття і поглинання (M&A). *Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (17 березня 2020 р.). Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. С. 311–313. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream-/123456789/3817/1/%D0%91%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_2019.pdf

102. Непиталюк А.В. Зовнішньоторговельні відносини між Україною та Європейським Союзом в рамках створення зони вільної торгівлі. URL: <http://oaji.net/articles/2017/1900-1525281462.pdf>

103. Непрядкіна Н.В. Особливості й перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України і ЄС сільськогосподарською продукцією. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 7. С. 60–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_7_11. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.

104. О запрете на ввоз в Россию произведённых на Украине или перемещаемых через её территорию товаров: Постановление Правительства РФ от 29.12.2018 № 1716-83. URL: <https://nangs.org/docs/pravitelstvo-rossii-postanovlenie-ot-29-12-2018-g-1716-83-o-zaprete-na-vvoz-v-rossiyu-proizvedjonnykh-na-ukraine-ili-peremeshchaemykh-cherez-ejo-territoriyu-tovarov-pdf>

105. Огляд цінової політики на енергетичні ресурси у світовій енергетичній сфері. Укренерго. Доповідь. 2014. 82 с. URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/6.-TSINY-NA-ENERGORESUSU.pdf>

106. Огонь Ц.Г. Ефективність механізму планування і фінансового забезпечення розбудови та облаштування митного кордону України. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 4. С. 114–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_4_13

107. Огонь Ц.Г. Ефективність механізму фінансового забезпечення розвитку мінерально-сировинної бази. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 3. С. 117–129. URL: <http://ua.z-pdf.ru/7ekonomika/665115-1-cg-ogon-rahunkova-palata-ukraini-kiiiv-ukraina-efektivnist-mehanizmu-finansovogo-zabezpechennya-rozvitku-mineralno-sir.php>

108. Оппельд Л.І. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі України в після кризовий період. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.

109. Осауленко О.Г. Національна статистична система: стратегічне планування, методологія та організація: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. 415 с.

110. Осика А.С., Пятницькій В.Т. Генеральна угода з тарифів і торгівлі як основа універсального міжнародно-правового регулювання світової торгівлі. Київ: УАЗТ, 1999. 204 с.

111. Павлова К.П. Аналіз зовнішньої торгівлі товарами України з країнами світу. URL: <http://sjn.nuos.edu.ua/article/download/26022/23496>

112. Пен В. Теоретичні аспекти дослідження умов міжнародних торговельних відносин. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 99. С. 24–28. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/34963>

113. Підгорний А.З., Милашко О.Г., Русєва О.П. Міжнародна статистика: навч. посібник. Одеса: ОНЕУ, 2012. 162 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1046>

114. Плошко Б.Г., Елисеєва И.И. История статистики. Москва: Статистика, 1990. 295 с.
115. Поглиблення відносин між Україною та ЄС. Що, чому, як? За заг. ред. М. Емерсон, В. Мовчан. Центр європейських політичних досліджень. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2016. URL: http://www.taxadvisers.org.ua/user_files/ua_Deepening-EU-UKR.pdf
116. Покришка Д.С., Тищук Т.А. Динаміка зовнішньої торгівлі в Україні в умовах трансформації внутрішніх і зовнішніх чинників зростання. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 5–6. С. 50–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2015_5-6_7
117. Попова М. Россия возобновляет торговую войну. URL: <http://biz.liga.net/all/all/stati/2699106-zachem-rossiya-vozobnovlyayet-torgovu.htm>
118. Порядок ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності від 21 травня 2012 р. № 428. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/428-2012-%D0%BF>
119. Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 № 2614-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>
120. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон УРСР від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
121. Про Митний тариф України: Закон України від 19.09.2013 № 584-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/584-18>.
122. Про складання звітнього зовнішньоторговельного балансу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1432. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1432-2003-%D0%BF>
123. Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1017-2017-%D1%80>

124. Пузанов І.І. Економічні фактори формування умов зовнішньої торгівлі України 2002 року: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.05.01. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 36 с.

125. П'янкова О.В., Ралко О.С. Зовнішня торгівля України: проблематика структурних змін та пріоритетів. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. № 5. С. 65–71. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/11.pdf

126. Рабощук А., Шиманська К. Стан і перспективи зовнішньої торгівлі між Республікою Польща та Україною. URL: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-7c58ce0f-ef15-4319-80ff327ac6ab9cab/c/Vistula-Zeszyty-naukowe-47_2016.254-268.pdf

127. Рибаківа Т.О. Зовнішньоторговельні відносини між Україною та Європейським Союзом в рамках створення зони вільної торгівлі. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 32(1). С. 185-193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_32%281%29__27

128. Рождественська Л.Г. Статистика ринку товарів та послуг: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 419 с.

129. Романенко В.А., Лебедева Л.В. Зовнішня торгівля України з ЄС: тенденції, проблеми, перспективи. URL: <http://economyandsociety.in.ua/journal-9/16-stati-9/816-romanenko-v-a-lebedeva-l-v>

130. Руководство по платежному балансу и международной инвестиционной позиции. Вашингтон: Международный валютный фонд, 2012. 463 с. URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/bop/2007/bop-manbr.pdf>

131. Руководство по статистике международной торговли услугами. Пособие для составителей. Статистический отдел ООН. Нью-Йорк, 2016. 442с. URL: [https://unstats.un.org/unsd/tradeserv/TFSITS/msits2010/docs/MSITS%202010%20M86%20\(R\)%20web.pdf](https://unstats.un.org/unsd/tradeserv/TFSITS/msits2010/docs/MSITS%202010%20M86%20(R)%20web.pdf)

132. Секторальні моделі прогнозування економіки України. За ред. В. М. Гейця. Київ: Фенікс, 1999. 304 с.

133. Семенова К.Д. Оцінка сезонних коливань показників діяльності підприємств. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. пр. Одеський держ. екон. ун-т. Одеса, 2007. Вип. 25. С. 311–315. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1583/1/%d0%9e%d1%86%d1%96%d0%bd%d0%ba%d0%b0%20%d1%81%d0%b5%d0%b7%d0%be%d0%bd%d0%bd%d0%b8%d1%85%20%d0%ba%d0%be%d0%.pdf>

134. Сидяга Б. Проблеми розвитку торговельного потенціалу України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2014. Вип. 1 (10). С. 250–256. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14sbvtpu.pdf>

135. Сільчук К., Бондарук С. Співробітництво України і Словаччини: економіка і торгівля. URL: <http://viem.edu.ua/5325-2/>

136. Сіренко К.В. Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі за видами економічної діяльності. *Прикладна статистика: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Вип. 13. Нац. акад. статистики, обліку та аудиту, 2013. С. 211–216. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pspptp_2013_13_27.pdf

137. Скрипниченко М.І. Прикладні аспекти формування міжкраїнних моделей економічного розвитку. URL: http://eip.org.ua/docs/EP05_1_92uk.pdf

138. Статистика международной торговли товарами: Руководство для составителей, первое пересмотренное издание (СМТТ 2010-РС): Организация Объединенных Наций Нью-Йорк, 2015. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_87Rev1_r.pdf

139. Статистичне забезпечення управління економікою. Прикладна статистика з використанням аналітичних можливостей програмного середовища Microsoft Excel: навч. посібник. А. В. Головач, В. Б. Захожай, І. Г. Манцуров, Н. А. Головач. Київ: КНЕУ, 2006. 328 с.

140. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: навч. посібник. А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. Київ: КНЕУ, 2005. 333 с.

141. Тельнов А.С., Гвоздецька І.В. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної торгівлі в процесі глобалізації. *European Journal of Scientific Research*. 2016. no 1 (13), January-June, Vol. II. P. 665-671. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/5153/1/4.pdf>

142. Тохтамиш Т. О., Ягольницький О.А., Овчиннікова М.А. Аналіз зовнішньої торгівлі товарами та послугами України з країнами Європейського Союзу. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2018. № 23. С. 44–50. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/11.pdf>

143. Тохтамиш Т.О., Мірошниченко Я.М. Торговельно-економічне співробітництво України з країнами ЄС. *Молодий вчений*. 2018. № 4. С. 839–843. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4/193.pdf>

144. Улізько І.С. Наслідки підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Економіко-правовий розвиток сучасної України*: матер. III Всеукр. наук. конф. студ., аспір. та молодих вчених (22–23 листопада 2013 р., м. Одеса). За ред. д.е.н., проф. О. М. Кібік, д.ю.н., проф. О. П. Подцерковного. Національн. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2013. С. 21–23. URL: <http://hdl.handle.net/11300/5998>;

145. Хоменко Т.Ю., Круш П.В. Методичні підходи до оцінки ефективності управління зовнішньоекономічною діяльністю. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102593>

146. Шапочка М.К., Маценко О.М. Теорія статистики: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2014. 321 с. URL: http://xne1ajqk.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/03/Shapochka_Matsenko_Teor_statist.pdf

147. Шемчук М.Ю. Аналіз динаміки звітнього зовнішньоторговельного балансу України за 2015–2017 роки та за I півріччя 2018 року. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 5(16). URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal /16_2018/50.pdf

148. Шемчук М.Ю. Аналіз змін у географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами між Україною та країнами ЄС у 2016–2017 роках.

Corporate governance: strategies, technology, processes: II International scientific conference (October 26, 2018). Leipzig, Germany. С. 10–13.

149. Шемчук М.Ю. Аналіз обсягів експорту-імпорту товарів за регіонами України у 2015–2017 роках. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 15. С. 163–166. Сер.: Статистика.

150. Шемчук М.Ю. Динаміка обсягів експорту-імпорту товарів в Україні за 2011–2015 роки. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*: зб. наук. пр. Київ: КНЕУ. 2016. Вип. 92. С. 197–206.

151. Шемчук М.Ю. Статистичне вивчення основних країн-партнерів членів ЄС у зовнішній торгівлі України товарами у 2018 році. *III International Scientific Conference Modern Transformation in Economics and Management*. Conference Proceedings. Part I. March 29th. 2019. Klaipeda, Lithuania. P. 11–15.

152. Шемчук М.Ю. Статистичне вивчення сезонно скоригованих даних з експорту-імпорту товарів у 2017 році. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 194–198. Сер. Економіка і управління.

153. Шемчук М.Ю. Статистичний аналіз сезонно скоригованих обсягів експорту та імпорту товарів у 2018 році: матеріали VII Міжнар.-практ. конф. «Розвиток бізнес-аналітики, обліку та оподаткування в умовах глобалізації, загострення енергетичних проблем» (м. Дніпро, 11–12 квітня 2019 р.). Дніпро: ДНУ, 2019. С. 21–23.

154. Шемчук М.Ю. Статистичний аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами європейського союзу у 2018 році. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2019. Vol. 1. 2(22). P. 27–32.

155. Шемчук М.Ю. Статистичний аналіз участі найбільших регіонів України в експорті-імпорті товарів у 2018 році. *Науковий економічний журнал «Інтелект XXI»*. 2019. № 2. С. 79–83. Сер.: Національна економіка.

156. Шкляр А. І. Формування системи індикаторів фінансової стабільності на ринках, що розвиваються: актуальні підходи для України.

Економіка і прогнозування. 2012. Вип. 1. С. 37–54. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_12_1_37.pdf

157. Шляхова Я. В. Актуальні проблеми розвитку українсько-угорських торговельних відносин. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/download/2441/2174>

158. Шумська С.С., Скрипниченко М.І, П'ятницький В.Т., Бобер К.А. Модель оцінки наслідків тарифного регулювання зовнішньої торгівлі України. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 19. Економічні науки. Київ: НаУКМА, 2001. С. 12–17.

159. Якушев О.О. Зовнішні та внутрішні загрози зовнішньоекономічної діяльності України. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 233. С. 86–89. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/46504>

160. Ярош-Дмитренко Л. О. Зовнішньоторговельні відносини України з країнами Євросоюзу у контексті інтеграції до європейського економічного простору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 25(1). С. 48–52. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/12.pdf>. Серія: Економіка і менеджмент.

161. Яценко Л.О., Мотузка О.М. Сезонне коригування як один з основних етапів розрахунку індикатора ділової впевненості для промисловості. *Статистика України*. 2014. № 3. С. 18–25. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/-72014%2866%29_Yaschenko_Motuzka.pdf

162. Eurostat Statistical books. External and intra-European Union trade. *Monthly statistics. Issuenumber*. 2010. № 2. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

163. Shemchuk M. Comparison of foreign trade data between Poland, Slovakia and Ukraine XXVI Ukrainian-Poland-Slovak Scientific Seminar The role of statistics in the development of the modern economic systems (Kyiv, 8–9 October, 2019). Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman. P. 34.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А. 1

**Динаміка показників зовнішньої торгівлі товарами та послуг
за 2013–2019 рр.**

Рік	Експортна квота, %		Імпортна квота, %		Коефіцієнт покриття		Сальдо, тис. дол. США	
	товари	послуги	товари	послуги	товари	послуги	товари	послуги
2013	33,98	8,09	41,35	4,15	0,82	1,95	-13528,7	7227,3
2014	40,39	8,63	40,78	4,78	0,99	1,81	-527,0	5147,8
2015	41,87	10,69	41,20	6,07	1,02	1,76	610,7	4213,7
2016	38,95	10,57	42,04	5,71	0,93	1,85	-2888,1	4541,5
2017	38,57	9,55	44,22	4,88	0,87	1,96	-6342,5	5238,3
2018	36,18	8,90	43,71	4,82	0,83	1,84	-9852,6	5329,1
2019	32,49	10,15	39,47	4,51	0,82	2,25	-10745,6	8686,7

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток Б

Таблиця Б. 1

Індекси середніх цін експорту товарів у 2014–2019 рр., %

Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	94,8	82,3	96,2	115,9	111,8	100,1
у тому числі						
10 зернові культури	89,5	78,9	92,2	102,1	112,0	99,5
12 насіння і плоди олійних рослин	92,7	83,4	96,9	105,9	102,7	90,9
15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	80,2	93,8	99,7	97,9	98,9	95,1
26 руди, шлак і зола	86,4	59,8	102,1	151,5	113,8	113,7
72 чорні метали	97,1	75,0	91,8	140,2	116,3	88,7
84 реактори ядерні, котли, машини	107,3	93,8	112,8	112,8	115,1	111,7
85 електричні машини	100,6	88,8	101,6	104,7	110,0	105,5

Джерело: власні узагальнення автора за даними Держстату.

Таблиця Б. 2

Індекси середніх цін імпорту товарів у 2014–2019 рр., %

Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	98,3	89,8	96,4	114,0	112,3	100,2
у тому числі						
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	88,3	78,0	79,4	132,7	121,3	91,3
30 фармацевтична продукція	95,2	79,0	98,1	103,8	107,2	113,2
39 пластмаси, полімерні матеріали	99,9	86,8	92,6	104,9	109,1	95,2
72 чорні метали	93,5	85,8	90,1	121,9	115,2	94,2
84 реактори ядерні, котли, машини	112,8	104,3	105,2	111,4	113,6	108,2
85 електричні машини	109,4	102,3	101,5	111,7	109,7	102,2
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	100,6	95,5	107,5	102,4	102,3	98,0

Джерело: власні узагальнення автора за даними Держстату.

Додаток В

Таблиця В. 1

Товарна структура експорту товарів у 2014 – 2019 рр., %

Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
Продукція сільського господарства та агропромислового комплексу	30,9	38,2	42,0	41,0	39,3	44,3
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	28,3	24,8	22,9	23,4	24,6	20,5
V. Мінеральні продукти	11,3	8,1	7,5	9,1	9,2	9,7
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	10,5	10,3	10,0	9,9	9,8	8,9
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5,7	5,6	4,3	3,8	4,0	3,9
IX. Деревина і вироби з деревини	2,3	2,9	3,1	2,8	3,2	3,7
Інші	11,0	10,0	10,1	9,9	10,0	9,0

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Таблиця В. 2

Товарна структура імпорту товарів у 2014–2019 рр., %

Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	16,0	16,7	20,1	20,0	20,9	21,9
V. Мінеральні продукти	29,6	31,2	21,6	25,2	24,8	21,4
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	12,5	13,4	14,3	13,2	12,3	13,2
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	4,9	4,6	7,5	8,4	8,0	10,1
Продукція сільського господарства та агропромислового комплексу	11,1	9,3	9,9	8,7	8,8	9,5
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	6,1	5,3	5,9	6,1	6,3	6,0
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	6,7	7,1	7,3	6,5	6,2	5,9
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	3,5	3,8	3,9	3,5	3,5	3,9
Інші	9,7	8,7	9,4	8,4	9,2	8,1

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток Г

Таблиця Г. 1

Зміни в товарній структурі експорту товарів за 2014–2019 рр., в. п.

Товарна група	2015-2014	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Продукція сільського господарства та агропромислового комплексу	7,3	3,8	-1,0	-1,7	5,0
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	-3,4	-1,9	0,5	1,2	-4,1
V. Мінеральні продукти	-3,2	-0,6	1,6	0,0	0,5
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	-0,2	-0,3	-0,1	-0,0	-0,9
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	-0,1	-1,3	-0,4	0,1	-0,1
IX. Деревина і вироби з деревини	0,6	0,2	-0,3	0,4	0,5
Інші	-1,0	0,1	-0,2	0,1	-1,0

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Таблиця Г. 2

Зміни в товарній структурі імпорту товарів за 2013–2018 рр., в. п.

Товарна група	2015-2014	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	0,7	3,4	-0,1	1,0	1,0
V. Мінеральні продукти	1,6	-9,5	3,6	-0,4	-3,4
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	0,9	1,0	-1,1	-0,9	0,9
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	-0,2	2,9	0,9	-0,5	2,1
Продукція сільського господарства та агропромислового комплексу	-1,8	0,6	-1,2	0,1	0,7
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	-0,8	0,5	0,2	0,2	-0,3
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	0,4	0,3	-0,8	-0,3	-0,3
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	0,3	0,2	-0,4	0,0	0,4
Інші	-1,0	0,7	-1,0	0,8	-1,1

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток Д

Таблиця Д. 1

Географічна структура експорту товарів у 2014–2019 рр., %

Країна	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
Китай	5,0	6,3	5,0	4,7	4,6	7,2
Польща	4,9	5,2	6,1	6,3	6,9	6,6
Російська Федерація	18,2	12,7	9,9	9,1	7,7	6,5
Туреччина	6,6	7,3	5,6	5,8	5,0	5,2
Італія	4,6	5,2	5,3	5,7	5,6	4,8
Німеччина	3,0	3,5	3,9	4,1	4,7	4,8
Єгипет	5,3	5,5	6,2	4,2	3,3	4,5
Індія	3,4	3,8	5,2	5,1	4,6	4,0
Нідерланди	2,1	2,4	2,7	3,9	3,4	3,7
Угорщина	2,8	2,4	2,9	3,1	3,5	3,1
Білорусь	3,0	2,3	2,5	2,6	2,8	3,1
Іспанія	2,2	2,7	2,8	2,9	2,9	3,0
Інші	39,1	40,9	41,8	42,5	45,1	43,5

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату

Таблиця Д. 2

Географічна структура імпорту товарів у 2014–2019 рр., %

Країна	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
Китай	9,9	10,1	11,9	11,4	13,3	15,1
Російська Федерація	23,3	20,0	13,1	14,5	14,2	11,5
Німеччина	9,9	10,6	11,0	11,0	10,5	9,8
Польща	5,6	6,2	6,9	7,0	6,4	6,8
Білорусь	7,3	6,5	7,1	6,5	6,6	6,2
США	3,5	3,9	4,3	5,1	5,2	5,4
Туреччина	2,4	2,3	2,8	2,5	3,0	3,9
Італія	2,8	2,6	3,5	3,3	3,6	3,4
Інші	35,2	37,8	39,4	38,8	37,3	37,9

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток Е

Таблиця Е. 1

Зміни у географічній структурі експорту товарів за 2013–2018 рр., в.п.

Країна	2015-2014	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
у тому числі					
Китай	1,3	-1,3	-0,3	-0,1	2,6
Польща	0,3	0,9	0,2	0,6	-0,3
Російська Федерація	-5,5	-2,8	-0,8	-1,4	-1,2
Туреччина	0,7	-1,6	0,2	-0,9	0,2
Італія	0,6	0,1	0,4	-0,2	-0,8
Німеччина	0,5	0,4	0,1	0,6	0,1
Єгипет	0,1	0,8	-2,0	-0,9	1,2
Індія	0,4	1,4	-0,1	-0,5	-0,6
Нідерланди	0,3	0,4	1,1	-0,5	0,3
Угорщина	-0,4	0,5	0,2	0,4	-0,4
Білорусь	-0,7	0,2	0,1	0,2	0,3
Іспанія	0,5	0,1	0,1	0,0	0,1
Інші	1,8	0,9	0,8	2,6	-1,6

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Таблиця Е. 2

Зміни у географічній структурі імпорту товарів за 2014–2019 рр., в. п.

Країна	2015-2014	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Китай	0,1	1,9	-0,6	1,9	1,8
Російська Федерація	-3,4	-6,9	1,4	-0,4	-2,7
Німеччина	0,7	0,4	0,0	-0,5	-0,7
Польща	0,6	0,7	0,1	-0,6	0,4
Білорусь	-0,8	0,5	-0,6	0,2	-0,4
США	0,4	0,4	0,8	0,1	0,2
Туреччина	-0,1	0,5	-0,3	0,5	0,9
Італія	-0,2	0,9	-0,2	0,3	-0,2
Інші	2,6	1,6	-0,7	-1,4	0,6

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток Ж

Таблиця Ж. 1

Структура експорту послуг за видами послуг у 2014–2019 рр., %

Послуги	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
Транспортні послуги	53,0	54,1	53,7	54,7	49,1	58,3
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	14,5	16,3	16,7	16,4	17,2	16,5
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	11,6	11,1	11,4	13,3	17,6	10,5
Ділові послуги	10,9	8,4	8,0	8,6	8,5	8,2
Інші	10,1	10,1	10,2	7,0	7,5	6,5

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Таблиця Ж. 2

Структура імпорту послуг за видами послуг у 2014–2019 рр., %

Послуги	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
Транспортні послуги	21,6	20,9	18,6	22,2	23,8	22,5
Ділові послуги	15,6	13,0	15,3	15,1	21,1	19,6
Послуги, пов'язані з подорожами	10,7	10,8	11,3	14,5	16,9	18,7
Державні та урядові послуги	18,2	19,1	25,0	19,3	10,2	13,1
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	7,1	5,5	6,1	7,4	8,1	8,1
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	8,0	9,9	7,9	7,7	8,0	7,7
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	12,6	15,8	10,5	7,8	8,0	7,1
Інші	6,3	5,0	5,3	6,0	3,9	3,2

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток К

Таблиця К. 1

Зміни в структурі експорту за видами послуг за 2014–2019 рр., в. п.

Послуги	2015-2014	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Транспортні послуги	1,1	-0,4	1,0	-5,6	9,2
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	1,8	0,4	-0,3	0,8	-0,7
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	-0,5	0,3	1,9	4,3	-7,1
Ділові послуги	-2,5	-0,4	0,6	-0,1	-0,3
Інші	0,0	0,1	-3,2	0,5	-1,0

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату

Таблиця К. 2

Зміни в структурі імпорту за видами послуг за 2014–2019 рр., в. п.

Послуги	2015-2014	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Транспортні послуги	-0,7	-2,3	3,6	1,6	-1,3
Ділові послуги	-2,6	2,3	-0,2	6,0	-1,5
Послуги, пов'язані з подорожами	0,1	0,5	3,2	2,4	1,8
Державні та урядові послуги	0,9	5,9	-5,7	-9,1	2,9
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	-1,6	0,6	1,3	0,7	0,0
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	1,9	-2,0	-0,2	0,3	-0,3
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	3,2	-5,3	-2,7	0,2	-0,9
Інші	-1,3	0,3	0,7	-2,1	-0,7

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток Л

Таблиця Л. 1

Географічна структура експорту послуг у 2014–2019 рр., %

Країна	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
Російська Федерація	30,7	31,2	31,2	31,9	28,1	39,7
США	6,0	6,8	7,3	7,9	8,2	8,2
Швейцарія	7,2	7,9	6,9	7,1	7,5	6,3
Німеччина	5,8	4,6	4,9	5,0	4,9	3,9
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	5,7	5,7	4,7	5,5	4,7	3,9
Інші	44,5	43,7	45,0	42,6	46,6	38,0

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Таблиця Л. 2

Географічна структура імпорту послуг у 2014–2019 рр., %

Країна	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі						
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	11,1	13,0	10,6	8,9	8,6	8,8
Туреччина	2,2	3,5	5,4	6,5	6,9	8,2
США	8,0	8,8	13,0	11,8	4,0	7,2
Німеччина	9,3	9,8	6,8	6,5	6,4	7,1
Кіпр	8,0	5,2	4,7	4,2	6,3	5,9
Ірландія	0,4	0,9	1,4	1,9	4,0	4,5
Російська Федерація	13,9	11,8	9,4	7,8	7,7	4,4
Польща	2,3	1,8	2,6	2,7	3,1	3,5
Швейцарія	5,4	4,2	3,6	4,0	4,0	3,4
Китай	0,7	2,3	1,8	3,0	3,2	3,3
Інші	38,6	38,6	40,7	42,6	45,8	43,7

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток М

Таблиця М. 1

Зміни в географічній структурі експорту послуг за 2014–2019 рр., в. п.

Країна	2015-2014	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Російська Федерація	0,5	0,0	0,7	-3,8	11,6
США	0,9	0,4	0,6	0,3	0,0
Швейцарія	0,7	-1,1	0,2	0,4	-1,2
Німеччина	-1,2	0,3	0,1	-0,1	-1,0
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	0,0	-1,0	0,8	-0,8	-0,8
Інші	-0,8	1,3	-2,4	4,0	-8,6

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Таблиця М. 2

Зміни в географічній структурі імпорту послуг за 2014–2019 рр., в. п.

Країна	2015-2014	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	1,9	-2,4	-1,7	-0,3	0,2
Туреччина	1,4	1,9	1,1	0,4	1,3
США	0,8	4,2	-1,2	-7,7	3,2
Німеччина	0,5	-2,9	-0,3	-0,2	0,7
Кіпр	-2,8	-0,5	-0,5	2,0	-0,4
Ірландія	0,4	0,5	0,4	2,2	0,5
Російська Федерація	-2,1	-2,5	-1,5	-0,1	-3,3
Польща	-0,5	0,8	0,1	0,4	0,4
Швейцарія	-1,1	-0,7	0,4	0,0	-0,6
Китай	1,6	-0,5	1,2	0,1	0,1
Інші	0,0	2,1	1,9	3,2	-2,1

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток Н

Таблиця Н. 1

**Значення факторів, що впливають на експорт зернових культур
у 2010–2019 рр.**

Рік	Обсяг експорту, млн дол. США	Середня ціна експорту, дол./т	Курс долара, грн/дол.	Урожайність, ц/га	Запаси на кінець року, тис. т
2010	2447,1	177,6	7,94	27,2	-2054,0
2011	3604,5	255,7	7,97	37,2	12784,0
2012	6970,4	258,4	7,99	31,8	-10052,0
2013	6351,7	235,1	7,99	40,6	6933,0
2014	6544,1	200,9	11,89	43,7	2977,0
2015	6057,5	161,9	21,84	41,1	-3204,0
2016	6073,9	151,0	25,55	46,1	2130,0
2017	6501,1	155,4	26,60	42,5	-1465,0
2018	7240,6	173,7	27,20	47,4	5447,0
2019	9633,3	169,9	25,80	49,1	-4505,0

Джерело: узагальнення автора за даними Держстату.

Таблиця Н. 2

**Значення факторів, що впливають на експорт руд, шлаку та золи
у 2010–2019 рр.**

Рік	Обсяг експорту, млн дол. США	Середня ціна експорту, дол./т	Курс долара, грн/дол.	Обсяги добування,% до попереднього року	Капітальні інвестиції, млн грн
2010	2570,5	75,4	7,94	114,3	15261,1
2011	3852,8	110,0	7,97	103,2	22097,7
2012	3198,1	88,4	7,99	101,2	22293,5
2013	3796,8	97,7	7,99	104,6	21624,8
2014	3472,4	82,6	11,89	93,4	20010,6
2015	2216,5	47,5	21,84	95,0	18466,3
2016	1954,6	48,7	25,55	97,9	22545,6
2017	2735,7	71,2	26,60	93,7	35552,2
2018	3035,3	80,4	27,20	102,5	53984,6
2019	3590,2	88	25,80	99,4	67747,2

Джерело: узагальнення автора за даними Держстату.

**Значення факторів, що впливають на експорт чорних металів
у 2010–2019 рр.**

Рік	Обсяг експорту, млн дол. США	Середня ціна експорту, дол./т	Частка в загальному обсязі експорту, %	Курс долара, грн/дол.	Капітальні інвестиції, млн грн
2010	14607,5	541,1	28,8	7,94	6695,4
2011	18440,5	668,5	27,3	7,97	9787,0
2012	15322,3	600,1	22,6	7,99	9227,8
2013	14314,8	540,3	23,0	7,99	10875,0
2014	12905,4	525,4	23,9	11,89	11833,6
2015	8077,6	378,3	21,2	21,84	12470,0
2016	7247,2	338,9	19,9	25,55	14662,8
2017	8666,2	472,6	20,0	26,60	17829,1
2018	9937,0	533,0	21,0	27,20	26375,8
2019	5736,0	475,4	17,5	25,80	30488,4

Джерело: узагальнення автора за даними Держстату.

Додаток П

		Итоги регрессии для зависимой переменной: Объем экспорту R= ,90101687 R2= ,81183140 Скоррект. R2= ,75806895 F(2,7)=15,100 p<,00289 Станд. ошибка оценки: 963,30					
N=10		БЕТА	Ст.Ош. БЕТА	В	Ст.Ош. В	t(7)	p-знач.
Св.член				-3484,67	1947,386	-1,78941	0,116679
Урожайність (ц/га)		0,848667	0,167853	240,26	47,519	5,05600	0,001470
Запаси на кінець року (тис. т)		-0,534918	0,167853	-0,16	0,050	-3,18682	0,015344

Рис. П. 1. Результати регресійного аналізу обсягів зернових культур

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

		Итоги регрессии для зависимой переменной: Объем экспорту R= ,96957700 R2= ,94007956 Скоррект. R2= ,92295943 F(2,7)=54,911 p<,00005 Станд. ошибка оценки: 183,12					
N=10		БЕТА	Ст.Ош. БЕТА	В	Ст.Ош. В	t(7)	p-знач.
Св.член				2809,496	985,7999	2,84997	0,024690
середня ціна експорту (грн/т)		1,026855	0,098815	34,456	3,3157	10,39174	0,000017
Обсяги добування (% до попере року)		-0,235343	0,098815	-24,760	10,3963	-2,38166	0,048763

Рис. П. 2. Результати регресійного аналізу обсягів експорту руд, шлаку та золи

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

		Итоги регрессии для зависимой переменной: Объем экспорту R= ,98797557 R2= ,97609573 Скоррект. R2= ,96926594 F(2,7)=142,92 p<,00000 Станд. ошибка оценки: 729,47					
N=10		БЕТА	Ст.Ош. БЕТА	В	Ст.Ош. В	t(7)	p-знач.
Св.член				196,3919	1534,482	0,12799	0,901760
середня ціна експорту (грн/т)		0,714991	0,060530	30,6064	2,591	11,81225	0,000007
Капітальні інвестиції (млн. грн)		-0,520466	0,060530	-0,2795	0,033	-8,59854	0,000057

Рис. П. 3. Результати регресійного аналізу обсягів експорту чорних металів

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

Додаток Р

Таблиця Р. 1

**Значення факторів, що впливають на імпорт палив мінеральних,
нафти та продуктів її перегонки у 2010–2019 рр.**

Рік	Обсяг імпорту, млн дол. США	Середня ціна імпорту, дол./т	Офіційний обмінний курс долара США, грн/дол.	Обсяг видобутку, млн т	Обсяги перевезень вантажів трубопровідним транспортом, тис. т
2010	19587,9	384,2	7,94	29,8	153436,6
2011	28568,7	503,5	7,97	86,7	154971,2
2012	26208,4	552,9	7,99	89,6	128439,8
2013	21160,8	507,7	7,99	88,8	125941,1
2014	15143,8	402,7	11,89	68,7	99679,5
2015	10882,4	304,3	21,84	52,6	97231,5
2016	7581,5	229,7	25,55	53,8	106729,2
2017	11699,6	282,4	26,60	46,9	114810,4
2018	13398,6	331,7	27,20	49,4	109418,2
2019	12172,5	294,8	25,80	48,4	112656,4

Джерело: узагальнення автора за даними Держстату.

Таблиця Р. 2

**Значення факторів, що впливають на імпорт реакторів ядерних, котлів,
машин у 2010–2019 рр.**

Рік	Обсяг імпорту, млн дол. США	Середня ціна імпорту, дол./т	Офіційний обмінний курс долара США, грн/дол.	Обсяг виробництва, млн дол.	Обсяг реалізованої продукції, млн грн
2010	4498,0	8201,3	7,94	1371,5	6691,4
2011	6949,2	9333,4	7,97	2804,2	11529,0
2012	7145,3	9721,7	7,99	3029,0	7876,8
2013	6805,9	9468,8	7,99	2822,3	7508,7
2014	4914,2	10403,8	11,89	2272,7	8133,4
2015	3578,2	9841,4	21,84	2487,9	8772,9
2016	4686,1	8652,6	25,55	2462,3	12366,1
2017	5776,8	8478,5	26,60	2951,0	13783,3
2018	6475,9	8695,5	27,20	2874,8	16975,2
2019	6658,1	8957,2	25,80	2584,9	16616,7

Джерело: узагальнення автора за даними Держстату

Значення факторів, що впливають на імпорт засобів наземного транспорту, крім залізничного, у 2010–2019 рр.

Рік	Обсяг імпорту, млн дол. США	Середня ціна імпорту, дол./шт.	Офіційний обмінний курс долара США, грн/дол.	Обсяг виробництва, тис шт.	Капітальні інвестиції, млн грн
2010	3317,0	439,5	7,94	144,0	1680,2
2011	5437,0	813,4	7,97	291,4	2422,7
2012	5942,9	1062,0	7,99	270,7	2815,4
2013	5413,6	890,5	7,99	225,4	3122,9
2014	2451,0	615,9	11,89	197,9	2627,7
2015	1619,9	590,0	21,84	207,0	3332,1
2016	2814,0	1010,7	25,55	195,9	3388,1
2017	3965,7	1418,8	26,60	162,7	4781,1
2018	4222,8	1073,4	27,20	224,0	5577,8
2019	5896,7	1286,0	25,80	196,1	5374,4

Джерело: узагальнення автора за даними Держстату.

Додаток С

		Ітоги регресії для залежної змінної: Обсяг імпорту R= ,98720107 R2= ,97456594 Скоррект. R2= ,96729907 F(2,7)=134,11 p<,00000 Станд. помилка оцінки: 1257,6					
N=10		БЕТА	Ст.Ош. БЕТА	В	Ст.Ош. В	t(7)	p-знач.
Св.член				-15753,2	2504,343	-6,29035	0,000408
Середня ціна імпорту (дол/т)		0,735580	0,073480	46,4	4,635	10,01057	0,000021
Обсяги перевезень вантажів трубопровідним транспортом (тис. т)		0,360643	0,073480	0,1	0,025	4,90802	0,001737

Рис. С. 1. Результати регресійного аналізу обсягів імпорту палив мінеральних; нафти та продуктів її перегонки

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

		Ітоги регресії для залежної змінної: Обсяг імпорту R= ,83125402 R2= ,69098325 Скоррект. R2= ,60269275 F(2,7)=7,8262 p<,01640 Станд. помилка оцінки: 785,22					
N=10		БЕТА	Ст.Ош. БЕТА	В	Ст.Ош. В	t(7)	p-знач.
Св.член				3966,610	816,8414	4,85603	0,001844
Офіційний обмінний курс долара США, грн/дол		-1,29049	0,351654	-179,462	48,9028	-3,66976	0,007967
Обсяг реалізованої продукції (млн. грн.)		1,34542	0,351654	0,440	0,1149	3,82596	0,006492

Рис. С. 2. Результати регресійного аналізу обсягів імпорту реакторів ядерних, котлів, машин

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

		Ітоги регресії для залежної змінної: Обсяг імпорту R= ,86811376 R2= ,75362149 Скоррект. R2= ,68322763 F(2,7)=10,706 p<,00742 Станд. помилка оцінки: 865,99					
N=10		БЕТА	Ст.Ош. БЕТА	В	Ст.Ош. В	t(7)	p-знач.
Св.член				1994,316	895,5569	2,22690	0,061250
Середня ціна імпорту (дол/шт)		1,016618	0,230252	5,005	1,1335	4,41524	0,003099
Офіційний обмінний курс долара США, грн/USD		-0,849148	0,230252	-145,853	39,5488	-3,68791	0,007778

Рис. С. 3. Результати регресійного аналізу обсягів імпорту засобів наземного транспорту, крім залізничного

Джерело: власні розрахунки автора у середовищі програмного забезпечення Statistica.

Додаток Т

Таблиця Т.1

**Щомісячні сезонно скориговані обсяги експорту-імпорту товарів
у 2019 р., млн дол. США**

Період	Експорт, млн дол. США		Імпорт, млн дол. США		Переважання експорту над імпортом, %	
	скориговані	фактичні	скориговані	фактичні	скориговані	фактичні
Січень 2019	4215,8	4060,0	4845,2	4077,1	87,0	99,6
Лютий 2019	4180,3	3888,6	5028,6	4722,7	83,1	82,3
Березень 2019	4145,0	4321,3	4925,1	4973,9	84,2	86,9
Квітень 2019	4192,4	4089,5	5055,6	4709,4	82,9	86,8
Травень 2019	4210,8	4534,7	5321,1	5079,9	79,1	89,3
Червень 2019	4123,6	3573,3	5203,5	4671,5	79,2	76,5
Липень 2019	4231,5	4276,4	5305,0	5477,3	79,8	78,1
Серпень 2019	4151,8	4282,3	5054,4	5229,5	82,1	81,9
Вересень 2019	4153,6	4062,2	5128,4	5351,0	81,0	75,9
Жовтень 2019	4148,6	4549,1	5182,6	5841,4	80,0	77,9
Листопад 2019	4050,5	4320,0	4945,2	5240,2	81,9	82,4
Грудень 2019	4008,3	4097,2	5010,6	5426,3	80,0	75,5

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток У

Таблиця У.1

**Щомісячні сезонно скориговані обсяги експорту-імпорту за товарною
структурою у 2019 р., млн дол. США**

Товарна група	Експорт		Імпорт	
	скориговані	фактичні	скориговані	фактичні
Усього	48812,2	50054,6	61005,3	60800,2
у тому числі				
10 зернові культури	9716,8	9633,4	182,8	181,0
12 насіння і плоди олійних рослин	2378,0	2563,3	441,6	400,8
27 палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки	861,5	863,1	12322,4	12172,6
72 чорні метали	8787,0	8736,1	1260,6	1252,7
73 вироби з чорних металів	1043,4	1041,8	1101,4	1099,4
84 реактори ядерні, котли, машини	1691,6	1692,4	6707,8	6658,0
85 електричні машини	2776,5	2772,1	6580,5	6654,8

Джерело: власні розрахунки автора за даними Держстату.

Додаток Ф

Таблиця Ф.1

**Динаміка зовнішньої торгівлі товарами з Російською Федерацією
та Європейським Союзом за 2010–2019 рр., млн дол. США**

Рік	Російська Федерація		Європейський Союз	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
2010	13242,0	22133,3	12916,4	19004,2
2011	19588,5	29045,7	17862,9	25270,3
2012	17326,6	27340,5	16937,9	26033,9
2013	14786,7	23097,6	16573,5	26766,9
2014	9798,2	12700,0	17002,9	21069,1
2015	4827,7	7492,7	13015,2	15330,2
2016	3592,9	5149,3	13496,3	17140,8
2017	3936,5	7204,0	17533,4	20799,4
2018	3654,1	8092,7	20158,5	23182,8
2019	3242,8	6985,0	20750,7	25012,2

Джерело: дані Держстату.

Додаток X

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у науковому фаховому виданні України:

1. Шемчук М. Ю. Аналіз динаміки звітної зовнішньоторговельного балансу України за 2015–2017 роки та за і півріччя 2018 року. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 5 (16). С. 271–274. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/16_2018/50.pdf (0,3 друк. арк.)

у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз:

2. Шемчук М. Ю. Динаміка обсягів експорту-імпорту товарів в Україні за 2011–2015 роки. *Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. пр.* (Google Scholar). Київ. КНЕУ. 2016. Вип. 92. С. 197–206. (0,7 друк. арк.)

3. Шемчук М.Ю. Аналіз обсягів експорту-імпорту товарів за регіонами України у 2015–2017 роках. *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 15. С. 163–166. Сер.: *Статистика* (Index Copernicus, Google Scholar). (0,2 друк. арк.)

4. Шемчук М. Ю. Статистичне вивчення сезонно скоригованих даних з експорту-імпорту товарів у 2017 році. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 194-198. Сер. Економіка і управління (Index Copernicus). (0,2 д. арк)

5. Шемчук М. Ю. Статистичний аналіз участі найбільших регіонів України в експорті-імпорті товарів у 2018 році. *Науковий економічний журнал «Інтелект XXI»*. 2019. № 2. С. 79-83. Сер.: *Національна економіка* (Index Copernicus, Google Scholar). (0,3 д. арк.)

у зарубіжному виданні:

6. Шемчук М. Ю. Статистичний аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами європейського союзу у 2018 році. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2019. Vol.1. 2(22). P. 27–32. (0,3 друк. арк.)

в інших виданнях:

7. Шемчук М. Ю. Аналіз змін у географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами між Україною та країнами ЄС у 2016–2017 роках. *Corporate governance: strategies, technology, processes: II International scientific conference*. October 26, 2018. Leipzig, Germany. С. 10–13. (0,1 друк. арк.)

8. Шемчук М. Ю. Статистичне вивчення основних країн-партнерів членів ЄС у зовнішній торгівлі України товарами у 2018 році. *III International Scientific Conference Modern Transformation in Economics and Management: Conference Proceedings. Part I*. March 29th. 2019. Klaipeda, Lithuania. Р. 11–15. (0,3 друк. арк.)

9. Шемчук М. Ю. Статистичний аналіз сезонно скоригованих обсягів експорту та імпорту товарів у 2018 році: матеріали VII Міжнародно-практичної конференції «Розвиток бізнес-аналітики, обліку та оподаткування в умовах глобалізації, загострення енергетичних проблем», (м. Дніпро, 11–12 квітня 2019 р.). Дніпро: ДНУ ім. О. Гончара, 2019. С. 21–23. (0,2 друк. арк.)

10. Shemchuk M. Comparison of foreign trade data between Poland, Slovakia and Ukraine XXVI Ukrainian-Poland-Slovak Scientific Seminar The role of statistics in the development of the modern economic systems (Kyiv, 8–9 October, 2019). Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman. с. 34. (0,04 друк. арк.)

Додаток Ц

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

ДЕРЖСТАТ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТАТИСТИКИ

вул. Еспланадна, 4-6 м. Київ, 01601 тел. (044) 287-60-35, факс (044) 246-68-58

E-mail: gurs@ukrstat.gov.ua, код ЄДРПОУ 21680000

07.03.2019 № 08-10/7-19 На _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Шемчук Марини Юріївни
"Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України"

Довідка видана Шемчук Марині Юріївни про те, що теоретичні та науково-методичні положення її кандидатської дисертації на тему "Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України" використовуються Головним управлінням регіональної статистики у практичній діяльності.

Зокрема, проведений аналіз динамічних змін та структурних зрушень обсягів експорту та імпорту товарів дозволив більш ґрунтовно оцінити релевантність інформації, що отримується з митних декларацій, та засвідчив необхідність удосконалення програмних комплексів для обробки даних.

Основні положення дисертації Шемчук М. Ю. використані в процесі обробки даних державного статистичного спостереження «Зовнішня торгівля товарами» при перевірці правильності та узгодженості адміністративних даних митної служби та при кінцевому контролі співставності отриманої після автоматизованої обробки інформації, для уникнення помилок, усунення неточностей, забезпечення відповідності статистичної інформації критеріям якості.

Начальник

Л. П. Височан

**МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ТОРГІВЛІ
ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
(Мінекономіки)**

вул. М. Грушевського, 12/2, м. Київ, 01008, тел. 200-47-53, факс 226-31-81
Web: <http://www.me.gov.ua>, e-mail: meconomy@me.gov.ua, код ЄДРПОУ 37508596

№ 2124-09/553 від 13.09.2019

На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Шемчук Марини Юріївни на тему:
«Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України»

Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України опрацьовані положення, висвітленні у дисертаційному дослідженні Шемчук М. Ю. «Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України», стосовно методів подолання незбалансованості вітчизняної зовнішньої торгівлі.

Одночасно повідомляємо, що результати вказаного дослідження, які надано у вигляді комплексних рекомендацій щодо оцінки концентрації експорту були використані Мінекономі у практичній діяльності при проведенні аналізу ефективності зовнішньоекономічної діяльності України.

Новизна наукового дослідження полягає в удосконаленні механізму взаємодії держаних та статистичних органів, що пропонується здійснити через створення єдиної бази статистичної інформації за прикладом Європейського Союзу. Дане положення може бути використане при розробці нормативних актів, що стосуються інформаційної взаємодії між органами влади, а також при розробці державної політики у цій сфері.

Заступник директора департаменту зовнішньоекономічної діяльності та торговельного захисту – начальник відділу політики зовнішньоекономічної діяльності

Ю. Г. Одокієнко

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
(Держстат)

вул. Шота Руставелі, 3, м. Київ, 01601, телефон (044) 287-24-22, факс (044) 235-37-39
E-mail: office@ukrstat.gov.ua Web: http:// www.ukrstat.gov.ua Код ЄДРПОУ 37507880

25.04.2019 № 06.1-09/25-19 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Шемчук Марини Юріївни
"Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України"

Довідка видана Шемчук М. Ю. про те, що наукові результати наведені в дисертаційній роботі "Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України", використовуються у практичній діяльності Державної служби статистики України.

Зокрема, прийняті до впровадження пропозиції автора щодо удосконалення статистичного оцінювання розходжень в експорті-імпорті товарів між Україною та країнами-партнерами й проведення сезонного коригування даних зі статистики зовнішньої торгівлі товарами.

Впроваджені в практичну діяльність удосконалені методичні засади статистичного оцінювання розходжень в експорті-імпорті товарів між Україною та країнами-партнерами методом "дзеркальної статистики" та проведення сезонних коригувань обсягів зовнішньої торгівлі товарами дозволяють статистиці зовнішньої торгівлі товарами України відповідати європейським вимогам.

Радник Голови

В. Піщейко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
з наукової роботи,
доктор економічних наук, професор

Л. Л. Антонюк
" 03 " " 01 " 2020 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
з науково-педагогічної роботи,
доктор економічних наук, професор

А. М. Колот
" 03 " " 01 " 2020 р.

ДОВІДКА

про впровадження ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана" результатів дослідження
Шемчук М. Ю. за темою кандидатської дисертації "Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України"

Довідка видана Шемчук Марині Юріївні в тому, що теоретичні та науково-методичні положення її кандидатської дисертації за темою "Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України" впроваджені кафедрою статистики в навчальний процес та наукову діяльність.

Результати наукових досліджень Шемчук М. Ю., отримані в дисертації використані при розробці бюджетної науково-дослідної теми "Статистичне забезпечення інституційних та ринкових перетворень в Україні" (номер державної реєстрації 0116U001385). Проведений аналіз сучасного стану та перспектив розвитку зовнішньої торгівлі України товарами та послугами дозволив проаналізувати умови здійснення зовнішньоторговельних операцій та розробити пропозиції щодо прийняття ефективних рішень у сфері розширення зовнішньоторговельних зв'язків України компетентними органами. Це дозволить закріпити позиції України на міжнародному ринку та розширити її взаємозв'язки з країнами-партнерами.

В навчальному процесі основні положення дисертації Шемчук М. Ю. використані при підготовці та викладенні дисциплін "Статистика ринку товарів та послуг", "Макроекономічна статистика", "Міжнародна статистика".

Заступник завідувача кафедри статистики
д. е. н., професор

Бараник З. П.